

BYENES ÅPNE AREALER

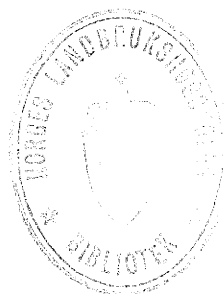
Holdepunkter til forelesningsrekke i Hagekunst og landskapsplanlegging 3.

EGIL GABRIELSEN, AS-NLH 1973.

LANDBRUKSBOKHANDELEN
ISBN 82-557-0006-4

Norges landbrukshøgskoles
bibliotek

q1973/178

BYENES ÅPNE AREALER

Holdepunkter til forelesningsrekke
i Hagekunst og landskapsplanlegging 3.

EGIL GABRIELSEN,

INNHOLDSFORTEGNELSE

	side
<u>INNLEDNING</u>	3
<u>FORBRUK AV ÅPNE AREALER</u>	4
Åpne arealer - definisjon	7
<u>FRA OLDTIDEN TIL 1800</u>	
<u>Greske byer fra 800-400 f.Kr.fødsel</u>	9
Agora - byens møtested	11
Teatrene	14
Stadionanleggene	14
Tempelanlegg	16
Offentlige parkanlegg	16
<u>Romerrikets byanlegg</u>	20
Foro Romano	20
Ostia Antiqua og Pompeii	20
Romerske kolonibyer	22
<u>Middelalderens byer</u>	24
<u>1500-tallets idealbyer</u>	26
<u>Residensbyer</u>	28
<u>Utbygging omkring plassdannelser</u>	29
The Square, the Circus og the Crescent i Bath	29
<u>Gater, plasser og torv</u>	32
Byrom	35
Byens gater	35
Vannflater som åpne areal i byer	39
<u>Byvekst, Storbyens åpne arealer</u>	40
<u>London, Byvekst og åpne arealer</u>	44
Gray's Inn Fields	46
Lincoln's Inn Fields	47
Moorfield	48
Hyde Park	49
Kensingtons Gardens	52
St. James Park	52
Green Park	54
Squares	55
<u>Fyrstene åpner sine parker for borgerne</u>	58
Palais Royale, Jardin du Luxembourg, Jardin des Tuileries, Parc Monceau, Bois de Boulogne, Bois de Vincenne og Jardin des Plantes i Paris	
Schönbrunn, Belvedere og Prateren i Wien	
Grosse Garten Herrenhausen i Hannover	62

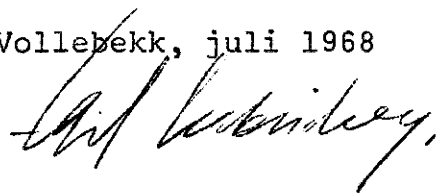
	side
Rosenborg Slottshave i København	62
Slottsparken i Oslo	64
<u>DET 19. ÅRHUNDRE</u>	
Industrialisering og byvekst	68
Grønnområder	71
Definisjon av begrepet grønnområder	74
Engelske modellbyer på 1800-tallet	81
Grønnområder i Oslo	85
København fra middelalderby til 1967	89
Tilfeldig sikring av åpne areal i byene	99
Offentlige parker	100
<u>DET 20. ÅRHUNDRE</u>	
Ebenezer Howard's byplanprinsipper	107
Stjernebyen	109
Tårnbyen	112
Sol, luft og grøntarealer	113
Rekreasjon i friluft	114
Offentlige parker	120
Gleichmann og Grossmanns arbeider	122
Parksystemer	125
Det "grønne cellevev"	125
Grønnområdene og den biologiske likevekt	127
Grünplanung Darmstadt	129
Aktivitetskompleks	131
Parkenes utforming	137
Åpne areal pr. innbygger og pr. parkbesøker	139
Chicagos Parkplan fra 1890-årene	145
Eksempel på parksystemer	146
Kulturinstitusjonenes plassering i byene	147
Et regionalt system av åpne arealer	149
Abercrombies Greater London Plan 1944	150
Metropolis i fremtiden	153
Illustrasjoner	154
Litteratur som omhandler byenes åpne arealer	158

INNLEDNING.

Stoffet er utarbeidet som holdepunkter til en forelesningsrekke om byenes åpne arealer - det vil si de arealer hvor almenheten helt eller under bestemte forutsetninger (f.eks. mot en mindre avgift) kan oppholde seg i friluft i en by. De åpne arealene omfatter gater, fortau, plasser, torg, løkker, parker, idrettsanlegg, friluftsteater, turveier.

De utvalgte eksempel forutsetter at studentene selv arbeider videre med stoffet ut fra den litteratur som er tatt med litteraturhenvisningene og i den mer omfattende oversikten. Holdepunktene ble første gang utarbeidet i 1967. Med henblikk på forelesningene 1968/69 er stoffet gjennomgått og, en del forandringer er foretatt.

Vollebekk, juli 1968

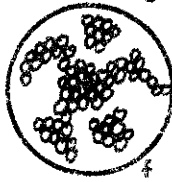
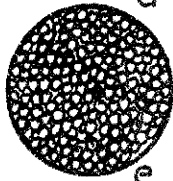
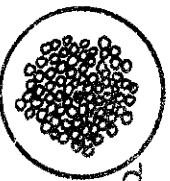
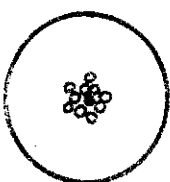
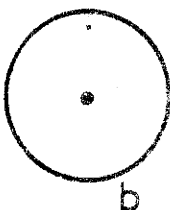
Nytt uendret opplag 1973.

Egil Gabrielsen

FORBRUK AV ÅPNE AREALER.

FIG 1 a

Utgangspunktet er et modellareal hvor det ikke er noe "utenfor". Alt er åpent areal - med karakter av urørt natur - fig. 1a. Begrepet åpent areal er nærmere definert på side 7.

En familie slår seg ned innen arealet. En del av arealet bebygges - resten av arealet blir liggende som åpent areal. Det er mulig å tilfredsstille en del av de aktiviteter som hører til det åpne areal. Aktiviteter knyttet til samliv utover familieenheten og til bysamfunn kan ikke løses.

Flere familier slår seg ned i en gruppe. Mellom de enkelte hus er det mindre åpne areal. Rundt gruppen ligger en ring med åpne areal. Menneskene har tilstrekkelig med åpne areal for å tilfredsstille sine behov.

Gruppen kan fortsette å vokse og avstanden mellom sentrumsfamilien og det åpne areal rundt gruppen blir større og større.

Det åpne areal kan brukes helt opp.

Et annet mønster er at det oppstår flere grupper som hver for seg tærer på det åpne areal.

Det utgangspunkt vi bygger på er at det eksisterer et behov for åpne areal som gir oss en mulighet til å oppleve natur og/ eller få rekreasjon ute i en eller annen form. For å skape et tilfredsstillende eksistensgrunnlag må det settes av tilstrekkelig med åpne areal av ulike typer for å løse de forskjellige behov.

Fig. 1 d, e og f viser hvordan det åpne areal "brukes opp". Familiene stenger hverandre inne for så til slutt å "kvele".

hverandre. Bygningsmonolitten dekker et større og større areal. I modellarealet er det vist hvordan alt areal dekkes etter hvert. I praksis vil en slik utvikling aldri være mulig.

Vi kan videre vanskelig tenke oss at bygningene vil danne en kompakt bygningsmonolitt. Det vil bli avsatt trafikkareal og areal som helt nødvendig må løse funksjoner som det ganske enkelt ikke er mulig å bygge tak over. Samtidig kan vi vanskelig tenke oss at hele modellarealet bygges til. Det vil alltid være noe "utenfor" som kan betraktes som åpent areal. Men i praksis kan avstanden fra sentrumsfamilien bli så stor at det bare i sjeldne tilfelle blir mulig å opprette en kontakt mellom familie og det åpne areal.

Tendensen med større og større menneskekonsentrasjoner og voksende bygningsmonolitter er klar. Samtidig står vi overfor en prioritering av familiens mulighet til kontakt med åpne areal. De åpne areal må inndeles etter egenskaper og bruksverdi samtidig som familiens behov for å få tilfredsstillt bestemte aktiviteter daglig, hver weekend, i ferien o.s.v. blir tatt med i en samlet vurdering for behovet for åpne areal.

Vi skal senere komme nærmere tilbake til prioriteringen i avsnitt 3.

En foreløbig konklusjon ligger i at det vanskelig lar seg gjøre å tilfredsstille samtidig følgende to aktivitetskompleks:

bo midt i storbyen	bo midt i ödemarken
-----------------------	------------------------

For å forenkles det hele skal vi ut fra fig. 1c arbeide med følgende todeling:

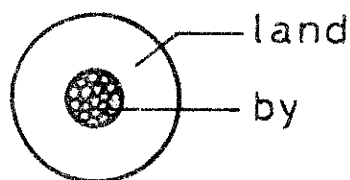

Fig. 2

Innen begge hovedsoner finner vi åpne areal.

I landsonen karakteriseres de åpne areal av naturkomponenter i form av urørt natur eller i en eller annen form påvirket av menneskene. De åpne areal utgjør arealmessig den dominerende delen av landsonen.

I bysonen utgjør det bebygde arealet den dominerende flaten. Bysonens åpne areal kan enten være

- 1) gater, torg, plasser med/uten innslag av vegetasjon m.v.
- 2) plasser, torg, parker m.v. hvor vegetasjon, andre naturkomponenter er dominerende tilstede. Det kan være opprinnelig natur eller innførte elementer.
- 3) vannflater.

En egen type av åpne areal er grønnområder som er av spesiell interesse i denne sammenheng. Det vises til side 71. Tilsammen danner de ulike typer av åpne areal et hierarki.

For å bygge opp et rikest mulig aktivitetskompleks for sentrumsfamilien må de åpne areal vurderes som en helhet, d.v.s. fra entrédøren til den ytterste urørte natur. De åpne areal som ligger like utenfor bysonen vil stadig være utsatt for en forandring. Forandringer som skyldes:

- 1) selve byen forandres innvendig (befolkningstallet öker presset på byens åpne arealer öker og overføres utenfor bygrensen,
- 2) byen vokser videre utover,
- 3) sentrumsfamilien forandrer sine krav og vaner.

På denne måten opptrer det en grensesone i overgangen mellom by og land.

I grensesonen står vi overfor bestemte trekk som er behandlet i avsnitt på side 40.

På grunnlag av det som er sagt foran forandres modellen til å omfatte tre hovedsoner

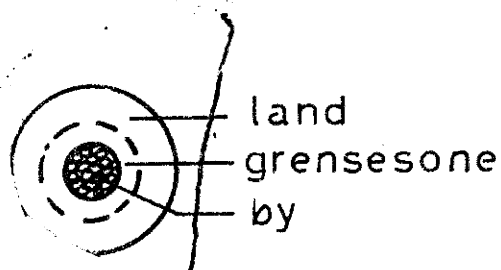

Fig. 3

Bakgrunnen for et slikt utviklingsmønster med enkelte områder hvor menneskene konsentrerte seg innen bestemte områder - bysamfunn, skyldes bl.a. et ønske om fellesskap og den styrke som ligger i dette f.eks. forsvar mot angrep utenfra. Et annet utgangspunkt ligger i at en by defineres som: "stedet med det store utvalg og den hurtige kontakt". (1)

Historien om byen har sin begynnelse i landsbyen: Landsbyen muliggjorde sosialt liv, den ga beskyttelse og en ramme til fellesskapet. Den var "et permanent møtested" der mennesker og dyr kunne samarbeide. Landsbyens "innhold" fant uttrykk i dens sluttede form definert av en omgivende pallisade. (2)

ÅPNE AREALER:

Steen Eiler Rasmussen bruker begrepet åpne areal i sin bok London (3).

Det har interesse å drøfte begrepets definisjon. Åpne areal det bør understrekes at begrepet omfatter et tredimensjonalt element, et rom. Grunnen til at åpne areal brukes fremfor åpne rom skyldes antagelig planleggings- og fremstillingsmetodikk for byplaner. Det er grunnen som koster penger og som noen eier.

Åpne areal. Begrepets første ledd bygger på følgende to synsmåter:

- a) at det er et areal som ikke er overbygget. Et areal under fri himmel.
- b) videre ligger det i åpen et uttrykk for bruksrettighet. Det betyr tildels at det er et areal som kan brukes mer eller mindre fritt av almenheten og ikke utelukkende av en bestemt gruppe mennesker.

Ut fra det som her er sagt, har begrepet åpne areal skiftet karakter gjennom de ulike tiders forutsetninger. En gate og en plass i oldtid og middelalder kunne f.eks. brukes mer eller mindre fritt av almenheten. I dag er store deler av byens gater og plasser hovedsakelig forbeholdt en bestemt gruppe av almenheten - bilister. Begrepet er drøftet nærmere på side 71 og 78. Grossmann har drøftet begrepet og trukket opp skillelinjer mellom

1. Byplan 105/1966 side 130.
2. Chr. Norberg-Schulz: Byen i historien.
Byggekunst nr. 4/1963 side 90.
3. S.E. Ramussen: London side 57.

private og offentlige åpne areal. (4)

I denne sammenheng behandles de åpne arealer i bysamfunnet som er tilgjengelig for almenheten. Utviklingen av de åpne arealer i byene kan deles inn i følgende hovedavsnitt:

1. Fra Oldtiden til 1800.
kolonisering, kirkens og kronens makt, residens- og forsvarsbyer, håndverks- og handelssamfunn.
2. Det 19. århundre.
industrialisering og storbyutvikling.
3. Det 20. århundre.
utvikling av byplanteorier, parksystemer og regionsammenheng.

FRA OLDTIDEN TIL 1800

Kolonisering, kirkens og kronens makt, residens- og forsvarsbyer, håndverker og handelssamfunn.

Oldtidens by hadde ringmuren som sitt kjennetegn. Innenfor denne er funksjonene samlet. Sml. Nippur (5).

GRESKE BYER FRA 800-400 f.Kr. fødsel.

De eldste byene fra denne perioden var uregelmessige og tilfeldig oppbygd. I 5. og 4. århundre finner det sted en sterk utflytting. Denne kolonisasjonsperioden danner et eget avsnitt i byplanleggingen. Byen bygges etter en bevisst planlegging og anlegges med helt regelmessige karéer. Etter Aristoteles har man ment at den regelmessige byplan er oppfunnet av Hippodamos fra Milet (6). Man har etter hvert kommet frem til at denne byformen mer skyldes praktiske grunner. Praktiske grunner som har sammenheng med kolonisering, tilstrømming av mange mennesker til et område. Byplanen er skapt ut fra teltleirer med militært preg. En praktisk og ordnet regelmessighet over leiren. Etter hvert er så teltene byttet ut med mer permanente boliger. Oppstillingsplassen har blitt til byens torg. Det Hippodamos antagelig gjorde var rett og slett å lage en teori ut fra det som allerede eksisterte.

Milet og Priene - to greske kolonibyer.

Milet var en jonisk by på Lilleasias vestkyst. Byen ble ødelagt av perserne og så bygd opp helt regelmessig igjen i det 5. årh. f. Kr. Senere er byen utvidet sydover under romerne. Byen ga plass for 80-100.000 innbyggere. (7).

Det rettvinklede gatesystem tas i bruk - kvadraturprinsippet. Offentlige bygg ble samlet for seg - tempel rundt et torv, og handelsbasarene rundt et annet torv. Denne planleggingen må sees som en logisk og rasjonell form - klassisk. Alle gater er likeverdige. Aksene kom først i romersk tid. Denne byplanleggingen tar lite hensyn til terrenget. Det er ikke utelukkende et rasjonelt klassisk syn som ligger til grunn. Tomtedelingen skulle være lettvindt.

5. Byggekunst nr. 4/1963, side 90

6. S.E.Rasmussen : Byer og Bygninger, side 10.

7. Ibid, side 10.

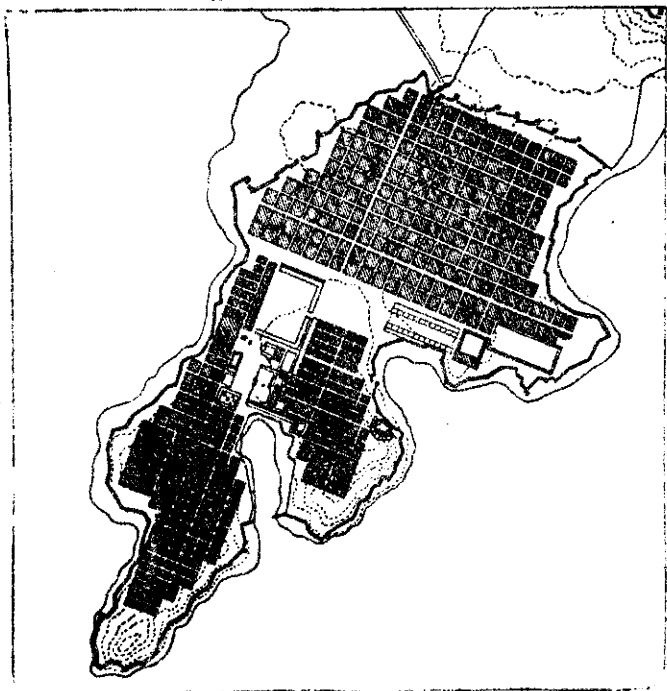

Fig. 4. Nippur, Oldtidsby
omgitt av ringmur.

Fig. 5.
Plan av Milet. 1:20000 (fra S.E.R.)

Priene lå på Meandersletten nord for Milet. Byen var bygd opp i flere terrasser med lange øst-vest-gående gater på tvers av terrengets fallretning. Byplanen er langt på vei tilpasset terrenget.

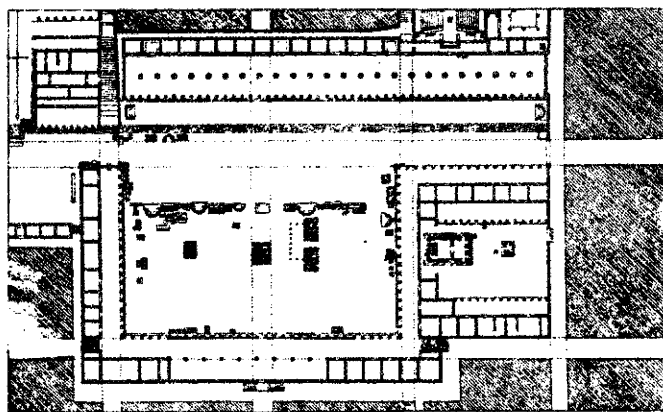
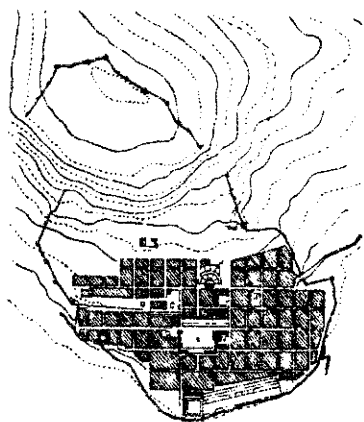

Fig. 6 Plan av Priene. 1:20 000
(fra S.E.R.)

Fig. 7 Prienes agora . 1:2000
(fra S.E.R.)

Studerer vi de to byplanene nærmere, trer byen frem klart avgrenset fra landsonen. Byen er omrammet av en beskyttende bymur.

Alle bebygde flater er skravert og byens areal trer frem som et regelmessig hvitt nett av plasser og ca. 6 meter brede gater. Innenfor bymuren ble de bratteste og mest utilgjengelige areal liggende som åpne areal. I begge byplaner er det lagt vekt på store åpne fellesareal, hvor alle byens borgere har adgang. Og det er nettopp de åpne fellesareal som interesserer i denne sammenheng. De åpne areal av privat karakter betraktes som skraverte flater. På lignende måte som på eldre italienske bykart fremstilles ofte byen slik alle innbyggere opplever den med et klart skille mellom private og offentlige områder. Privathus og hager er skravert mens gater, torv og det innvendige av offentlige bygninger, kirker og bueganger er fremstilt som hvite flater (8). Se fig.28 på side 33.

Det vil gradvis skje en forandring i hva som er hvite flater, det vil si åpne areal som er felles for alle av byens borgere. Det indre av bygninger slik det er fremstilt på de italienske bykart vil hele tiden stå en i særstilling og kommer ikke inn under begrepet åpne areal.

Agora - byens møtested.

I Milet og Priene hadde borgerne hele gatenettet til sin rådighet. Torvet - byens agora - var det største åpne fellesarealet for hele bysamfunnet. Torvet var byens møtested og rådhus. Som møtested og som ramme om handling og samhandling var torvet fra første stund et teater. Kretsen av tilskuere omkring den opptredende var sannsynligvis agoraens første funksjon (9).

8. Jan Gehl: Mennesker i byer. Arkitekten nr. 21/1966, s.425.
9. Chr. Norberg-Schulz: Byen i historien. Byggekunst nr. 4/1963, s.91.

Athens agora skriver seg fra ca. 600 f.Kr. fødsel. Byens gamle sentrum ved foten av Akropolis var for byens borgere et møtested hvor det fant sted sportskonkurranser, handel og diskusjoner med filosofisk innhold. Byens agora hadde templer, gymnasium, teater, flere alter og kombinerte handels- og lagerbygg. Agoraen var et virkelig levende møtested blant annet fordi avstandene mellom bolig og agora var kort.

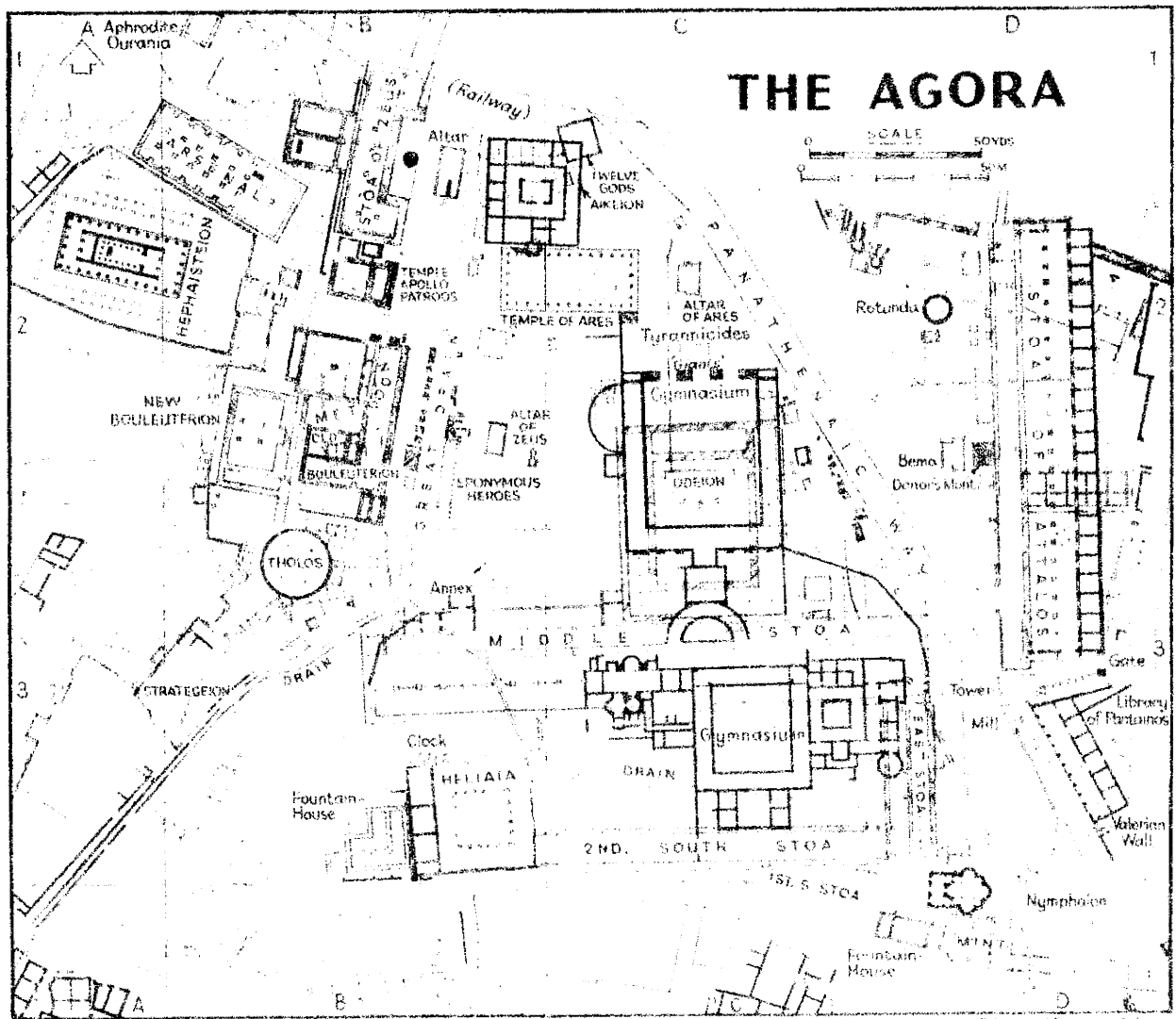

Fig. 8. Plan av Athens agora.

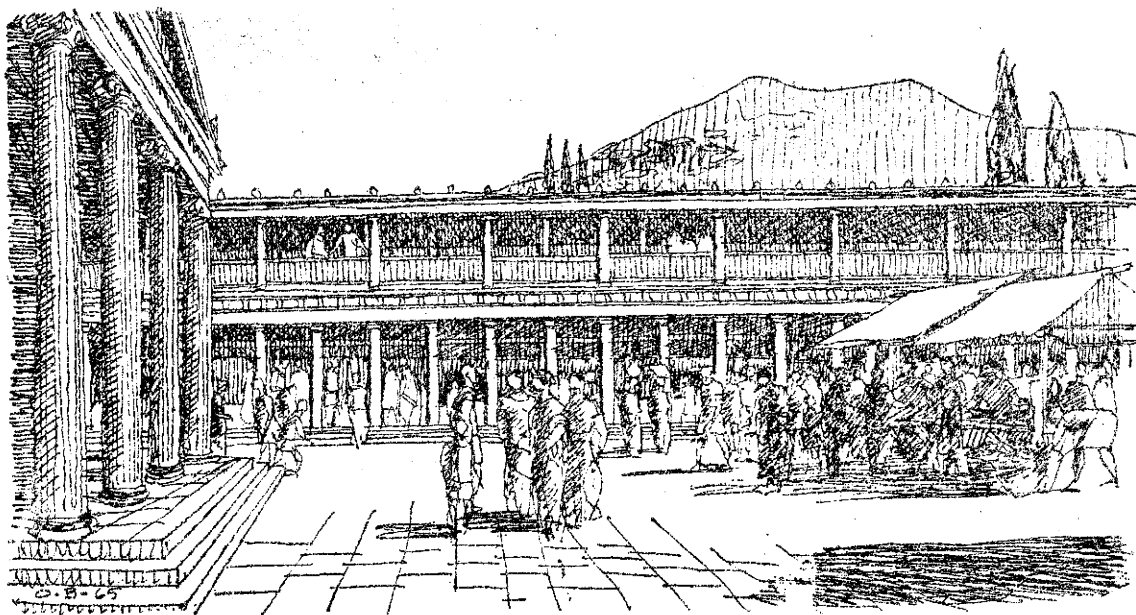

Fig. 9. Rekonstruksjon av agora i gresk koloniby (tegn. O.B.)

Dr. Doxiadis har gjennom undersøkelser av gamle greske byer funnet ut at agoraens størrelse i hvert enkelt tilfelle ble bestemt ut fra at samtlige byens innbyggere skulle kunne samles der. I de tilfeller som man kjenner har agoraen en størrelse som svarer til ca. 1 m² pr. innbygger. I praksis vil det svare til ca. 2 m² pr. innbygger fordi spebarn, syke og oldinger ikke deltok i de store samlinger. Med 2 m² pr. person på torvet var det mulig å opprettholde en kommunikasjon. (10)
La oss ha tallet som et hjelpemiddel. Sml. side 139.

Planene for Milet og Priene viser at det innenfor bymuren var agora, teater, stadion og gymnasion. De åpne areal har en bevisst utforming for å løse bestemte funksjoner i bysamfunnet - bestemte aktivitetskompleks.

Teatrene var andre viktige åpne areal - møtesteder - i de greske byer. Det hevdes at de greske teater har sitt utspring i den runde treskeplassen hvor bøndene samlet seg til fest og dans når treskingen var avsluttet.

Treskeflaten ble til scenen og skråningen rundt til amfiet. Likheten i de teater som man bygde i byene er i hvert fall slående. Teateret ble et obligatorisk element i byens oppbygging.

Eksempel: Athens stadion, Delos' stadion, Delfis stadion, Dionysosteateret i Athen, Epidaurosteateret, teateret på Delos, teateret på Akropolis på Thira, teateret i Delfi.

Våre dagers stadionanlegg har nok tildels sine forbilder i både det greske teater og i det romerske amfiteater, men den mest direkte utviklingslinje kan vi hente fra de greske stadionanlegg, som også var et obligatorisk element i bystrukturen. Stadionanleggene var viktige åpne arealer i de greske byer på oldtiden.

I og ved de greske bysamfunn utvikles også andre trekk av betydning for hagekunst og byplanlegging.

I selve bysamfunnene finner vi ingen spor etter hager. Vi må søke utenfor byene. Hos Homer kan vi finne flere beretninger om hager. Vi kan forestille oss konturene av en nyttehage med spalier av frukttrær, - og vinranker - grønnsaker etc.

Et typisk trekk på Homers tid er de hellige lunder utstyrt med et enkelt alter. Etter hvert går de hellige lundene over til å ligge ved og rundt tempelanlegg som et slags hageanlegg. Men fortsatt er de like stor helligdom som selve templene. Trærne i de hellige lundene var vanligvis trær som gudene hadde frembragt. - Naturlig vegetasjon -

Etter hvert får vi eksempel på at det plantes trær - frukt-trelunder. Til de hellige lundene som var viet til de høyere guder kom i tiden Homer også en slags heltehelligdom. D.v.s. slektens aner - byens grunnlegger m.v. ble gravlagt i lunden. Til heltekulturen knyttet seg bestemte konkurransespill. Konkurransene spiller etter hvert en større og større rolle, og de hellige lundene må faktisk innrettes til dette formål.

Vi får de faste øvelsesstedene for ungdommen - utviklingen av gymnasium tar til. (11). I begynnelsen var gymnaset et offentlig samlingssted hvor folk treffes for å se på øvelsene. Etter hvert ble det også et samlingssted hvor man utvekslet meninger og tanker. Det ble her filosofene samlet sine venner og elever - stedet ble noe mer enn et fysisk øvelsessted og et parkanlegg. Konferer Dromos i Sparta.

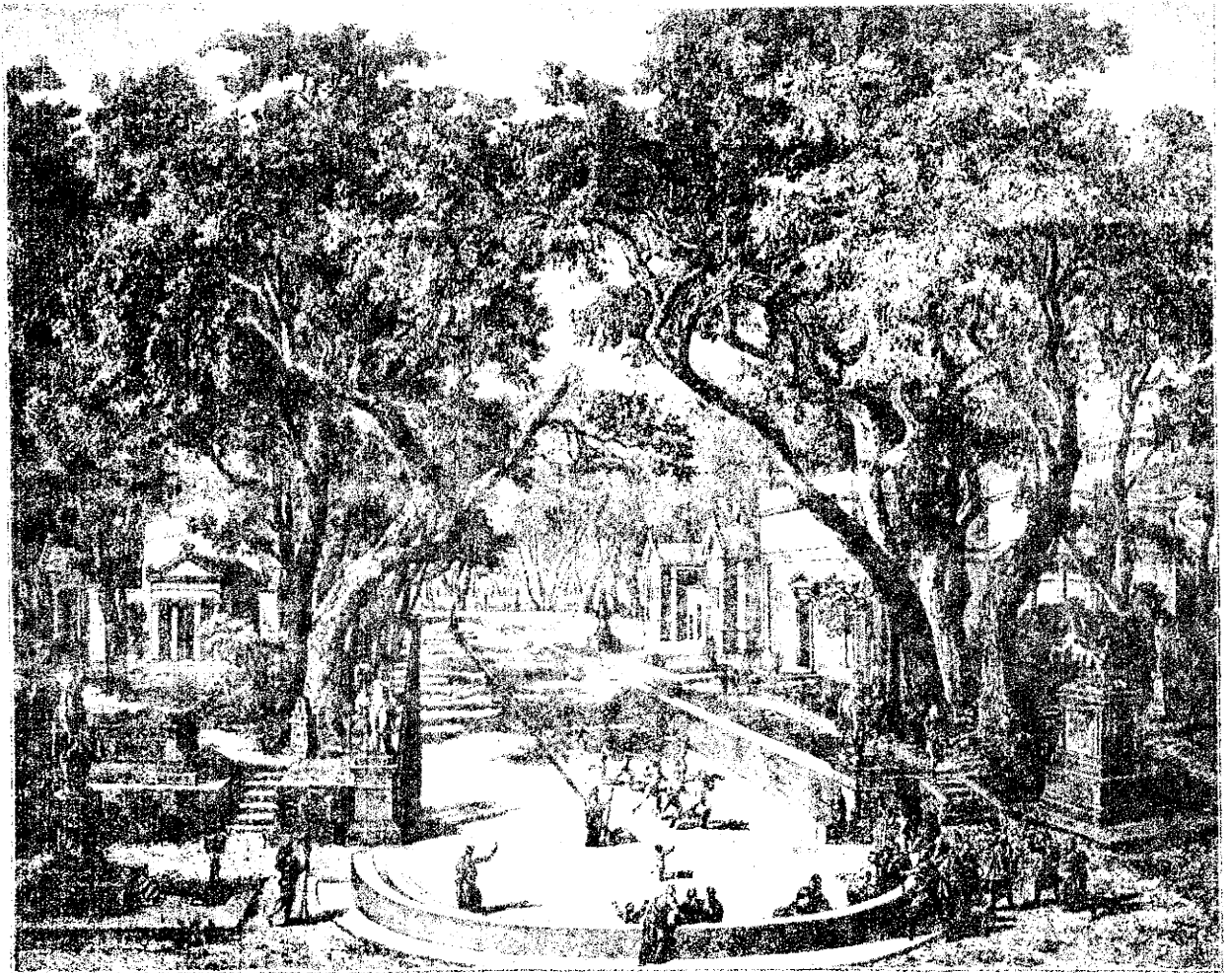

Fig. 10. Dromos i Sparta.

Fig. 10. Dromos i Sparta (fra Jäger).

Tempelanleggene i de greske byene var minst like viktige som byens agora, teater, stadion og gymnasium. Festplassen ved templene er et eksempel på et åpent areal med et helt bestemt aktivitetskompleks, som vi møter igjen i f.eks. Foro Romano og i Pompeiis Foro. Lignende eksempel finner vi i vår egen tid når det gjelder bestemte høytider, f.eks. under den katolske kirken. F.eks. Petersplassen i Roma når det gjelder påskefeiringen. Eksempel på greske tempelanlegg: Akropolis i Athen, Festplassen i Olympia.

Offentlige parkanlegg.

Omkring Kimons tid begynte man å få en videre interesse for å forskjønne byen ved hageanlegg. Kimon lot Agora i Athen plantes til med trær. Skyggeproblemet var sikkert også en medvirkende årsak.

Anlegget skriver seg fra 471-460 f.Kr. Det var kanaler med steinsatte strender, fontener, alléer av plataner og alm, løpebaner, haller, xystos, tempel, altere, statuer. (Merk hvor anlegget ble anlagt og dreneringsarbeidene.)

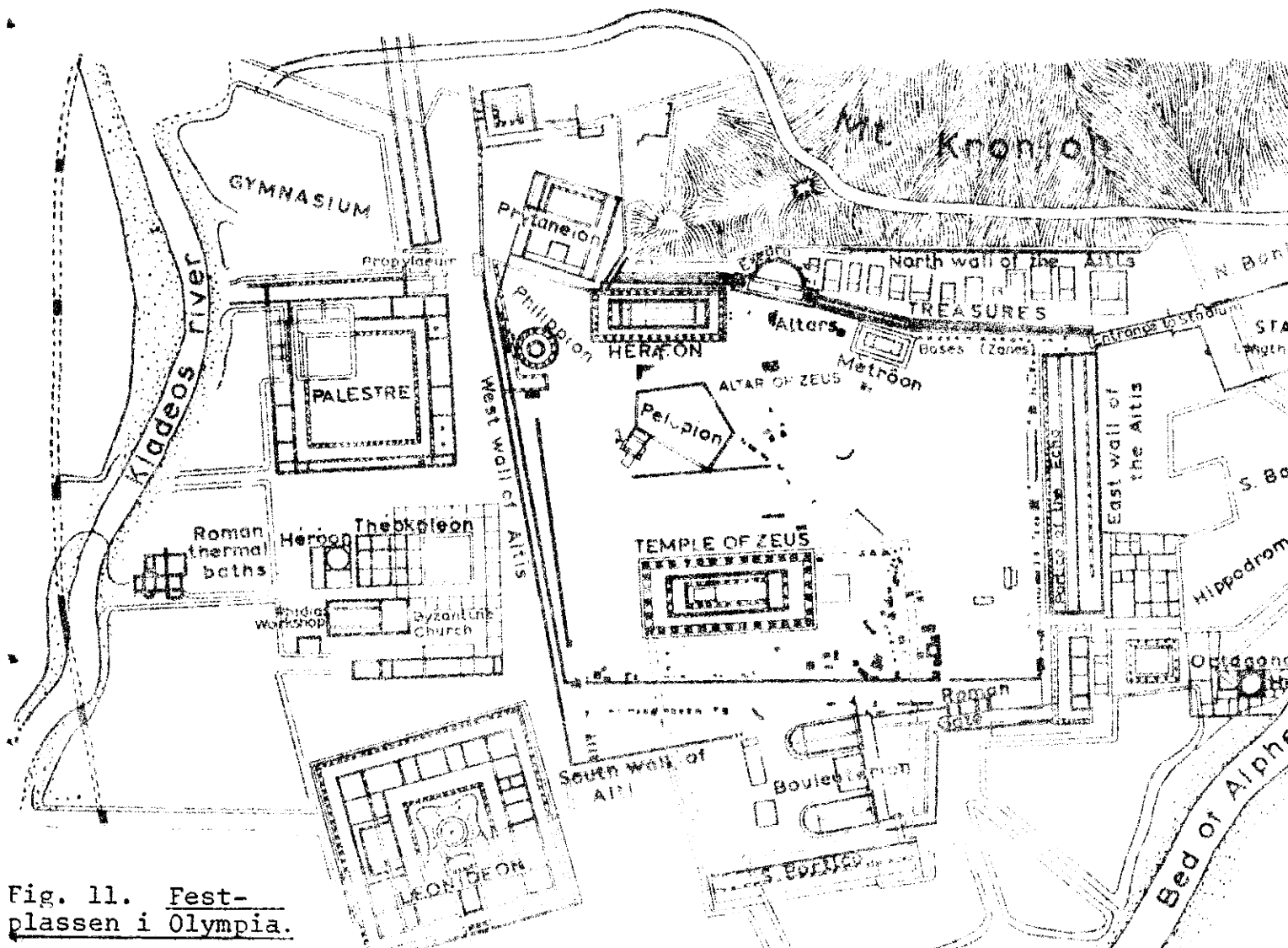
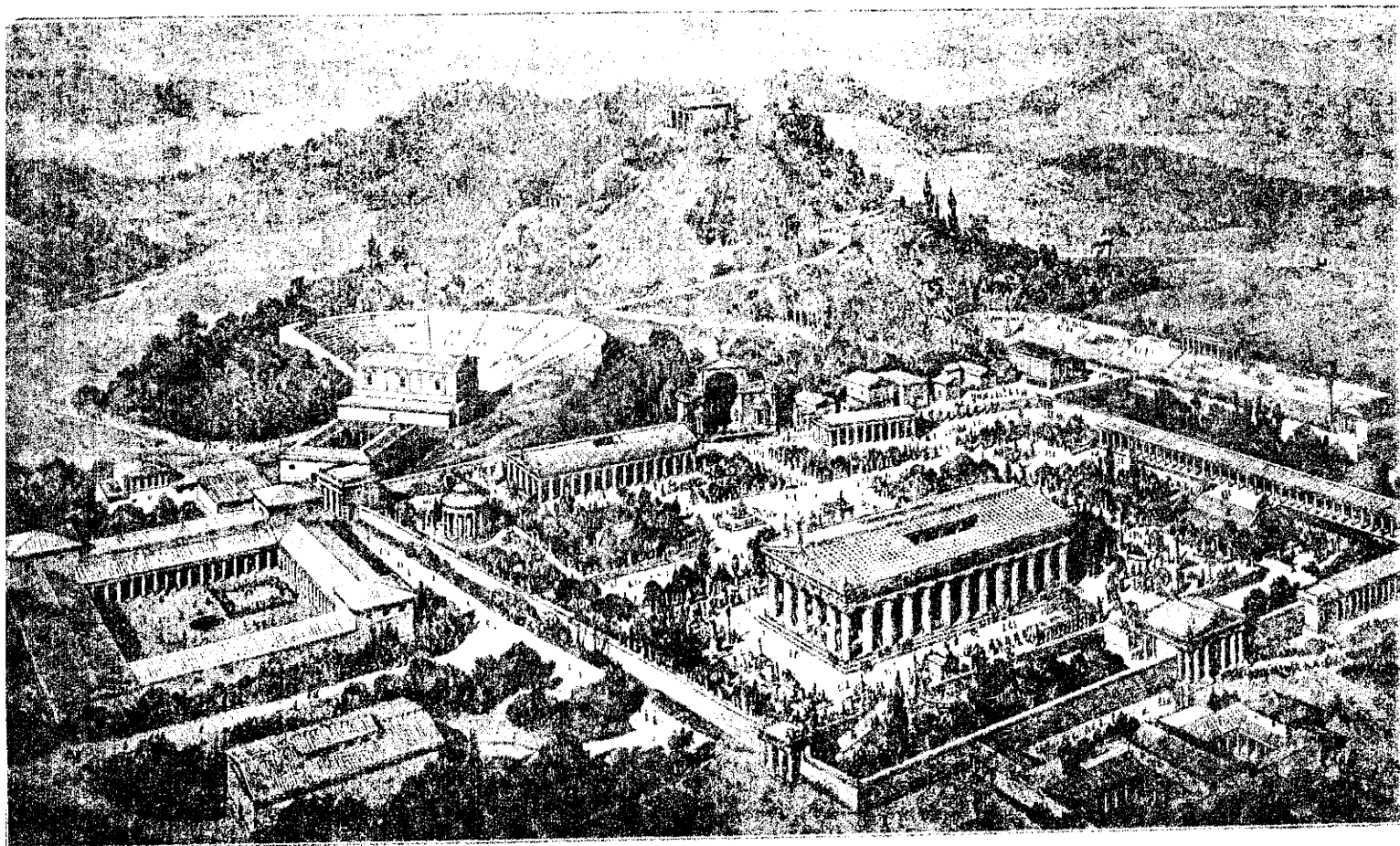

Fig. 11. Festplassen i Olympia.

Ant. 1. Fra Olympia ved Olympia. (Fra Jäger).

Fig. 12. Festplassen i Olympia (fra Jäger).

I andre byer fulgte man etter. Agora i Anthedon nær Theben ble omgitt av en dobbelt søylehall og inne i denne ble det plantet trær.

Overalt begynte man på denne tiden i byenes oppblomstring å lage sirlige og vakre byanlegg.

I Sparta var det en øvelsesplass midt i byen utformet sirkelrund som en øy omgitt av en "Eusipos". Bare to broer førte over. Selve plassen var plantet til med vakre plataner.

I Korinth lå det gamle gymnaset ved teatret og like i nærheten en vakker kilde, som var omgitt av en søylehall og sitteplass samt et hageanlegg innenfor portikus. Gymnasiene inne i byen var mindre anlegg.

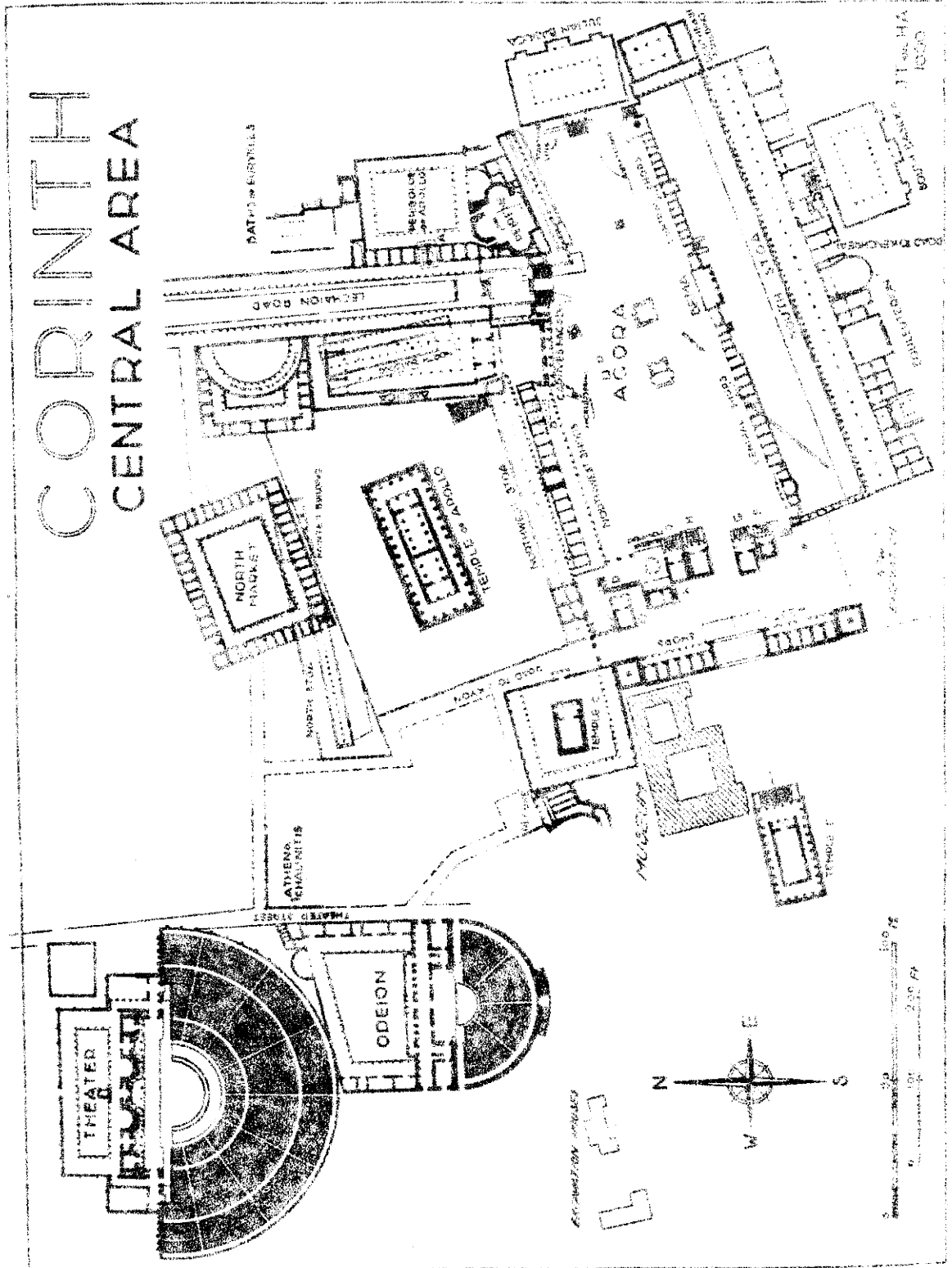

Fig. 13. Plan over Korinth' sentrum.

De fire store gymnasiene i Athen lå alle utenfor byen og var rikt utsmykket med parkanlegg (12).

I 3. århundre f.eks. ble tre av gymnasiene - det fjerde var borte - skildret som blomstrende hager rike på trær og marken dekket med gress.

Peloponeskrigene (13) bryter ned den blomstrende utvikling gresk hagekunst var kommet inn i for aldri mer å reise seg igjen.

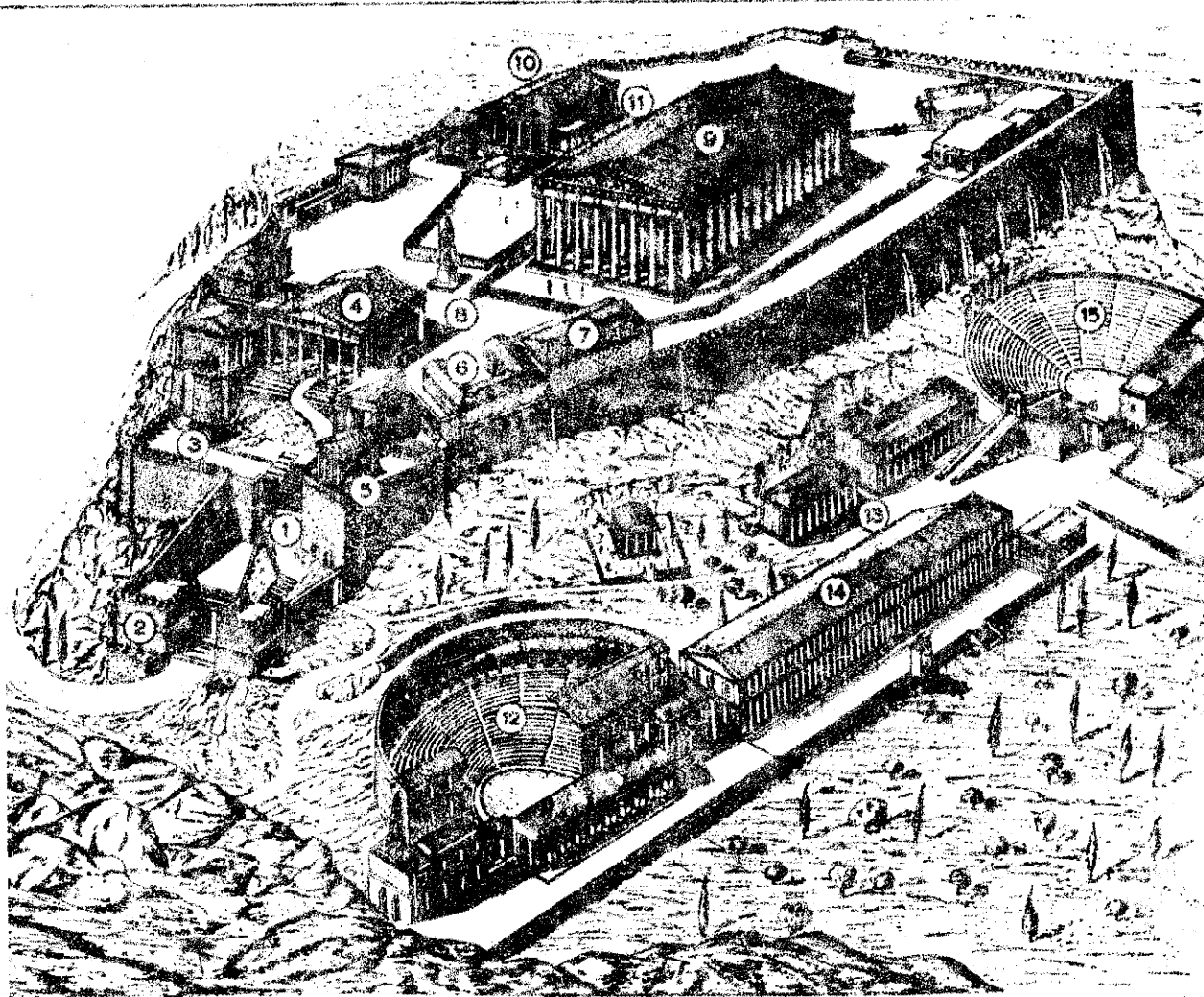

Fig. 14. Akropolis Athen.

12. H.Jäger: Gartenkunst und Gärten, side 26.

13. M.L.Gothein: Geschichte der Gartenkunst, bd.I s.68-73.

ROMERRIKETS BYANLEGG.

Under Romerrikets storhetstid fra ca. 200 f.Kr. fødsel til 200 e.Kr. fødseil bygde romerne byer spredt utover sitt store imperium. Fra hovedstaden Roma er det av interesse å ta med tre typer av åpne areal som tildels har sitt forbilde i greske byer og som videre kom til å prege de romerske kolonibyer.

Foro Romano betyr oversett utenfor Roma. Betegnelsen skriver seg fra at det var de tre høydene Palatino, Capitolino og Esquilino som først ble bebodd. Utenfor de bebygde arealene på sletten mellom høydene ble innbyggerne enige om å lage en markeds plass. Her oppførte de sine første bygninger hvor de møttes for å diskutere saker av felles interesse og her reiste de sine templer og minnesmerker. Et av verdens berømte "møtesteder" utvikles. Foro Romano ble hurtig noe mer enn bare et møtested for Romas innbyggere. Vi har dermed et viktig eksempel på åpne areal med et aktivitetskompleks i internasjonal sammenheng. Konferer det som er skrevet om internasjonale rekreasjonsområder i Recreation places. Senere ble Foro Imperiali og Foro Traiano bygget som tillegg til Foro Romano like nord for denne.

Colloseum. Det opprinnelige navnet var Amfiteatro Flavio. Bygningen ble påbegynt av Vespasian i år 72 og oppført på det sted hvor Nero hadde anlagt en kunstig innsjø i tilknytning til sitt "Gyldne hus". Bygningen har form som en ellipse med største diameter 186 meter og minste diameter 156 meter. Det var plass til 50.000 tilskuere.. Colloseum ligger i sentrum av det gamle Roma like vest for Foro Romano og Palatinerhøyden.

Terme di Caracallo er en form for åpne areal som vi tidligere ikke har omtalt. Det ble bygget som badeanlegg i 217 e.Kr. fødsel og rommet hele 1.600 badende på en gang.

I dag kan vi studere den romerske byutforming i bl.a. Ostia Antiga og i Pompeii. Gatene, foro, teatrene og mindre plassdannelser utgjorde de viktigste åpne arealene innenfor bymurene.

Romerske kolonibyer.

Under Romerrikets storhetstid fra ca. 200 f.Kr. fødsel til 200 e.Kr. fødsel bygde romerne byer spredt utover sitt store imperium. De romerske byene var i første rekke garnisonsbyer som skulle sikre strategiske punkter i de områder som var erobret. Byenes utforming bygger på de samme prinsipp som de greske kolonibyer, men er preget av et sentrum med typiske akser. Plassen er en militær oppstillingsplass. De romerske kolonibyer danner en mer eller mindre tydelig kjerne i hundreder av Europas større og mindre av dagens bysamfunn. Utviklingen fra romersk garnisonsby til dagens bysamfunn har vært forskjellig. Eksempler på slik byvekst finnes bl.a. byene Aosta, Turin, Chester, London, Paris, Köln, Trier.

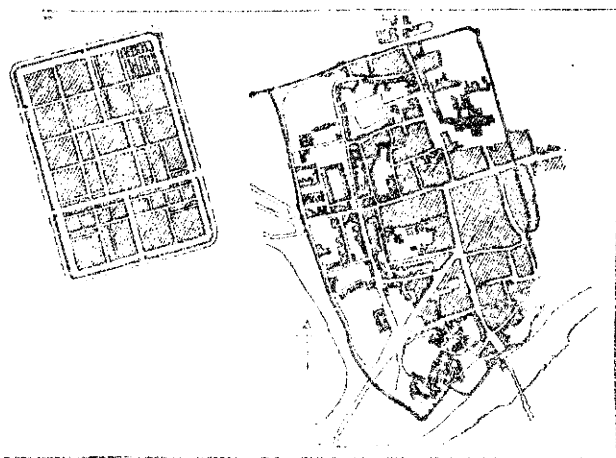

Fig. 16.
Den engelske byen Chester,
1:20.000. Den romerske
byen til venstre, til høyre
byen omgitt av middelalder-
ens bymur (fra S.E.R.)

I romersk tid begynner også storbyproblemene å gjøre seg gjeldende. Millionbyen oppstår ca. 2 århundre f.Kr.

De planleggingsprinsipper som har sitt utspring i koloniseringens utflyttingsbyer og garnisonsbyer har spilt en viktig rolle i byplanlegging helt inn i vår egen tid. Sml. Kristian den 4. byplan for Oslo og Kvadraturen i Kristiansand.

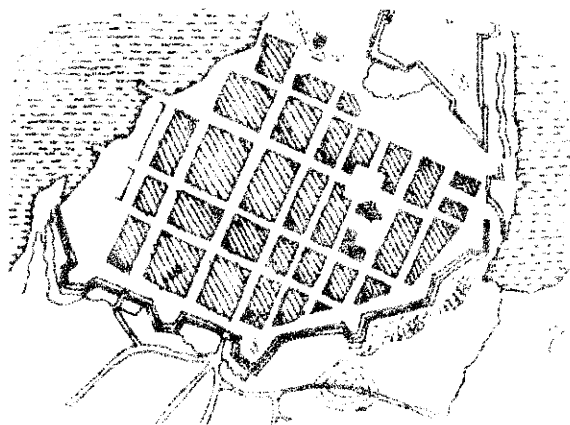

Fig. 17.
Kristian IV byplan for Oslo.

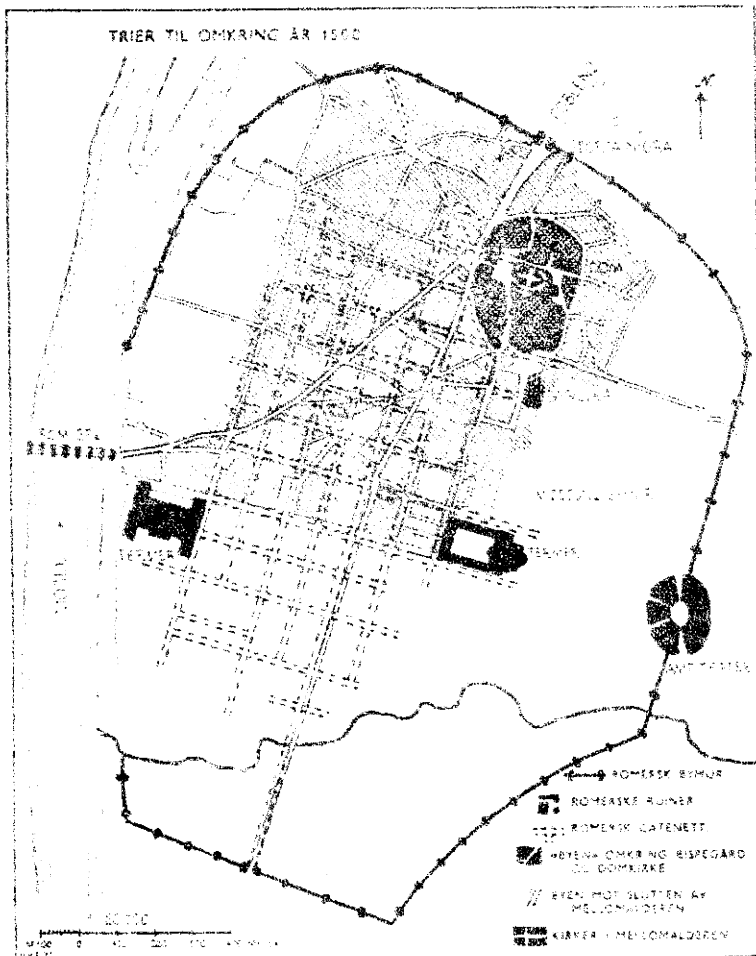

Fig. 18.
Trier til omkring år 1500.

Under koloniseringen i U.S.A. kom det rettvinklede prinsippet fra de romerske kolonibyger til å prege et overveldende antall av byene. Eks. Philadelphia, New Orleans, Detroit og Washington.

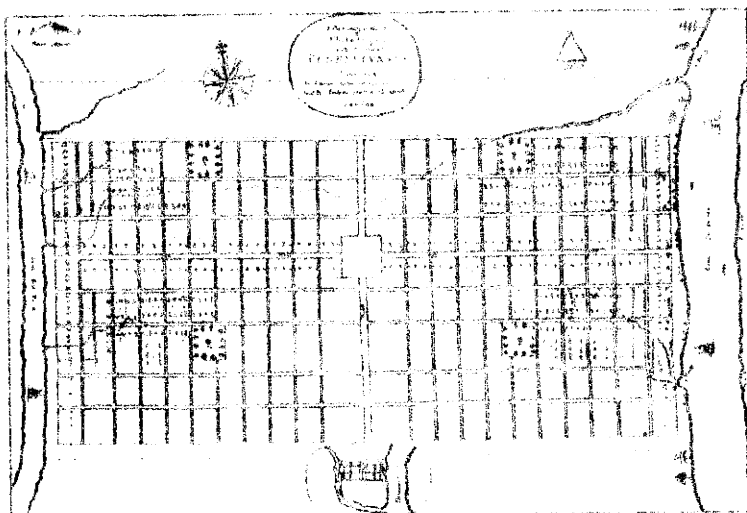

Fig. 19.
Philadelphia i 1683.
Legg merke til sentral-
plassen og de 4 parkene.

MIDDELALDERENS BYER.

Det er to typiske byformer:

Den selv vokste by er en typisk byform fra middelalderen. Utviklingen har ofte skjedd ved elveoverganger. Ofte finner man en rettvinklet kjerne fra romersk tid, og deretter uregelmessig utenfor. Oslo er f.eks. en tilfeldig fremvokst handelsplass. Fra Italia har vi en rekke eksempel på selv vokste middelalderbyer: Nicola, Verona, Bolsena, Volterra, Monteriggione.

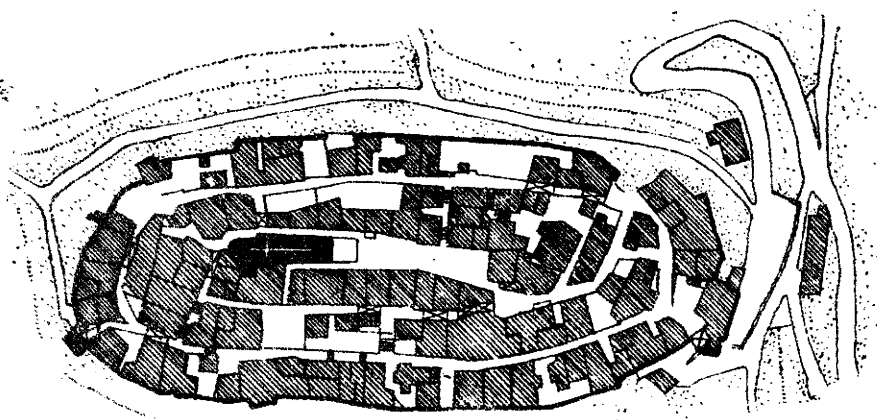

Fig. 20.
Nicola, selv vokst
middelalderby.
(J.P.)

Steen Eiler Rasmussen sier at i alminnelighet tenker man seg at middelalderens byer var noe som vokste opp uten en plan. Det er riktig for byer som vokste langsomt opp. Når byer ble bygd hurtig opp fra nytt av, brukte man den samme måte som tidligere. En regelmessig plan. Ytterst ble det bygd en ringformet befestning med vanngraver og voller. Innenfor en karréplan hvor man sparte ut plass for kirke og kirkegård, det ble spart ut en karré for torv.

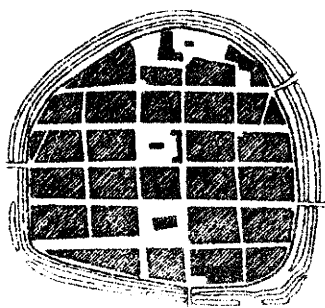

Fig. 21.
Neu Brandenburg anlagt ca.
1250, et typisk eksempel på
den bevisst anlagte middel-
alderby.

Trelleborg på Sjælland ble anlagt som garnisonsby -
militærleir.

Den skiller seg fra andre middelalderbyer 900 år
e.Kr. ved at den er sirkelformet. Det rektangulære var vanlig
i Europa. Trelleborg påvirket fra Östen. (14)

Middelalderbyenes åpne areal var torget, plassen ved kirken,
rådhuset og gatene.

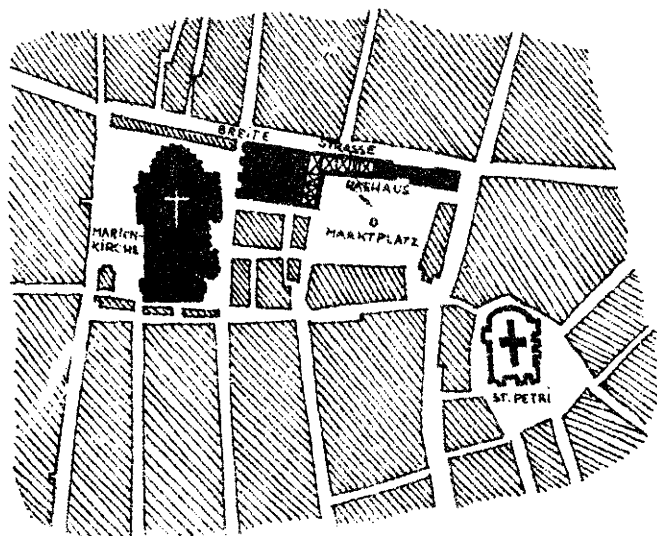

Fig. 22.
Sentrum i middelalderens
Lübeck. (fra J.P.)

Til sport, jakt o.l. hadde man de åpne arealene som lå like
opp til bymuren. Konfr. Londonborgernes bruk av sumpområdet i
Moorfields.

I middelalderbyen var det to domnanter - den geistlige makt
- kirken og den verdslige makt representert ved adelen - borgen.
Etter hvert som overgangen fra naturalhusholdning til pengeökonomi-
en gikk fram ble byenes stilling endret. Middelalderbyen som mer
eller mindre hadde vært et slags tilbehör til "borgen" og "kirken"
ble igjen til et bysamfunn av borgere, slik vi kjenner det fra
de greske byer.

De bysamfunn som vi foreløpig har omtalt har alle vært klart
avgrensede enheter i forhold til landsonen. Dette skyldes i för-
ste rekke behovet for beskyttelse mot angripere - enten ved hjelp

av palisader eller murer. De våpen som kom etter kruttets oppfinnelse førte til krav om en langt sterkere befestning av bygrensen. Det ble bygd jordvoller med fremskutte spisser for på den måten var det mulig å skyte på angripere som forsøkte å bryte seg gjennom befestningen. Utenfor vollene ble det anlagt vannfylte vollgraver. Vollgrav og jordvoller krevde en bredde på 200/300 meter. Denne ringformede befestningssonen kom senere til å spille en stor rolle i byenes arbeid med å sikre byen åpne areal.

Byen Turin er et godt eksempel på hvordan byens befestning forandres fra bymurer til vollanlegg. Turin er også et eksempel på hvordan byen vokser og nye befestningsanlegg bygges. Det er innlysende at den vekt som ble lagt på byenes befestninger også førte til at det oppsto en for ettertiden høyst verdifull litteratur om de nye befestningssystemer.

Litteraturen om idealbyer oppsto først i Italia. Etter 1600 var det Tyskland og Frankrike som førte an i denne form for byplanteori.

I Byer og bygninger har Steen Eiler Rasmussen behandlet eksempler på idealbyer (15).

1500-tallets idealbyer.

Planprinsippene fornyes på grunn av

- 1) den militærtekniske utvikling. Kanoner bedre (og verre)
- 2) den kulturelle bakgrunn fra oldtiden gjorde seg sterkt gjeldende. Strømningen i renessansen kom i kunsthistorie og i byplanlegging. De oversatte Vitrovius' tanker.

Rekonstruksjonene ble forskjellig. En var plass med offentlige bygg rundt. Gatene ut derfra som eker i et hjul. Hjulsystemet passet best inn også i det militærtekniske kravet. Bastionbyen oppstår.

Konsentrasjonen av offentlige bygg ved torvet er et trekk som tas opp fra oldtiden.

Van Naarden i Holland er en typisk by etter bastionsystemet.

Bastionbyen utviklet først i Holland og nord Italia. Fransk-
mennene utviklet det hele og så fikk vi til Skandinavia en rekke
festningsbyer. Fredrikstad fra 1660-årene er det beste norske eks.

Ved utbyggingen av middelalderbyen var det i første rekke
karréen som ble utformet. Gater og plasser fremsto av det som
ble til overs. I renessansens idealbyer ble gatenett og plasser
utformet, og det som ble til overs ble brukt til byggegrunn.
Byens åpne rom ble det primære og bestemmende.

Hele det problemkompleks som vi her står overfor hvor det
åpne rom som noe tilfeldig - det som blir igjen - kontra det
bevisst utformede byrom hvor bygningene innføres som vegger i det
åpne rom, er på mange måter kjernen i all byplanlegging. Det kan
her ha en viss interesse å vise til Om at oppleve arkitektur, hvor
Steen Eiler Rasmussen definerer de to måter å skape rom på: enten

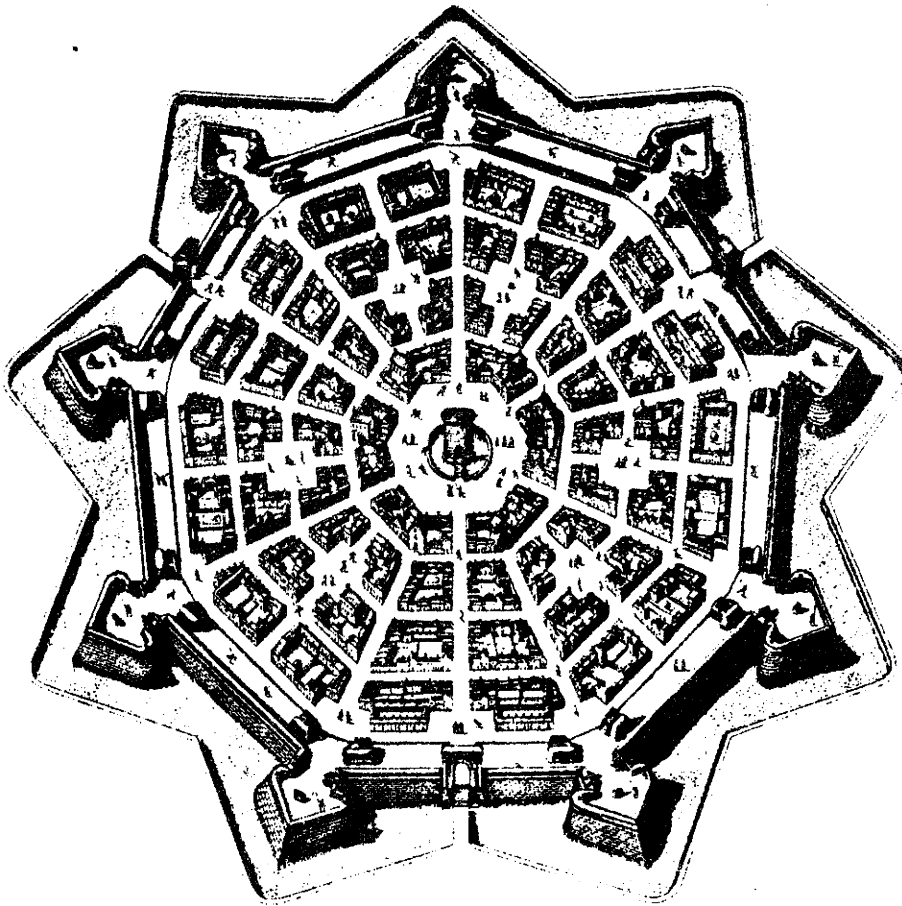

Fig. 23. Palma Nuova grunnlagt 1593, fra stikk av Braun og Hogeberg.

ved å ta noe bort av en eksisterende massekropp eller å stille opp massekropper, slik at det dannes et mellomrom (16). Planene for idealbyene var som regel utformet som polygoner med et geometrisk utformet nett av gater og plasser. Gatenettet var enten oppbygd radiært eller rettvinklet. Plassene inngår i byplanen etter helt bestemte mønster og ikke lenger som i tilknytning til kirker og rådhus eller som byens mer eller mindre tilfeldige handelstorg.

Residensbyer.

Fra midten av 1650 årene innføres eneveldet. Problemet er ikke lenger befestningen slik vi kjenner de fra de gamle middelalderbyer. Utgangspunktet er et annet og man bygger residensbyer.

Versailles er et typisk eksempel på dette. Slottet er hovedkomponenten - det kulturelle sentrum. I motsetning til oldtid og middelalder skulle fyrstens bolig ligge på overgangen mellom by og utenverden - parken.

Karlsruhe er et annet eksempel på typiske residensbyer.

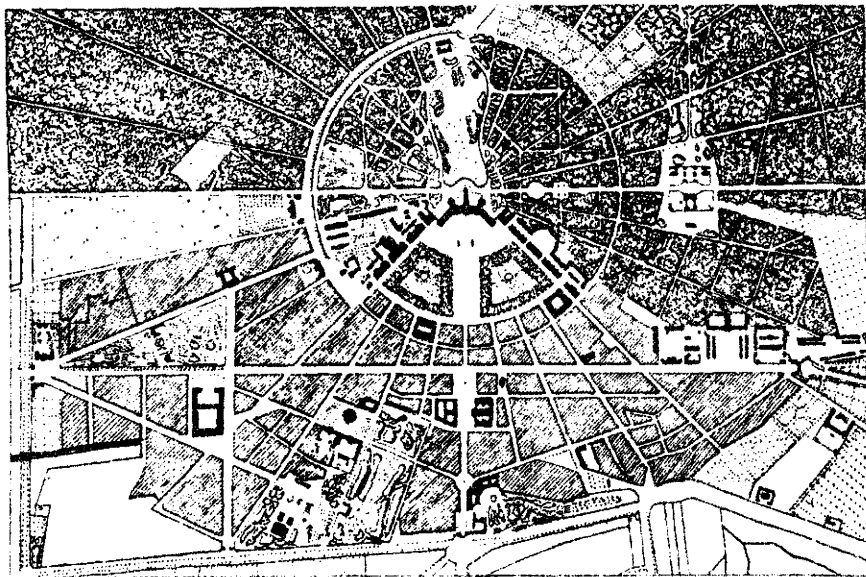

Fig. 24 Karlsruhe 1834. (fra S.E.R.)

UTBYGGING OMKRING PLASSDANNELSER.

Mot slutten av 1700-tallet samlet man seg om 2 hovedretninger i byplanleggingen.

1) Et aksestystem ut fra residensplassen

En monumentalgate. Sml. Ludwigstrasse München. Sml. Oslo.
Slottet - Karl Johan. En dominant hovedakse.

2) Plassanlegg forbundet med akser.

Sml. Washington. Aksene forbinder en rekke monumentplasser.
Det er flere akser og ingen dominant hovedakse.

Ombyggingen av Paris i 1600-1700 tallet bygger på plassdannelser uten at det er et gjennomløpende aksestystem.

London ble bygd ut rundt plasser som celler rundt squares og åpne areal. Se side 55.

Byplanleggingen i England følger andre veier enn på Kontinentet.

Collegeparken danner ofte det sentrale og så bygger man rundt og ved et system av plasser. Konfr. side 46 om Inns Court.
Det utvikles bydeler som i Bath med en boligplan hvor rekkehus bygges rundt plassene. Et system av akser, plasser og parker.

The Square, the Circus og the Crescent.

Fra Bath i England har vi et klassisk eksempel i hvordan de åpne areal får ny mening i byplanleggingen.

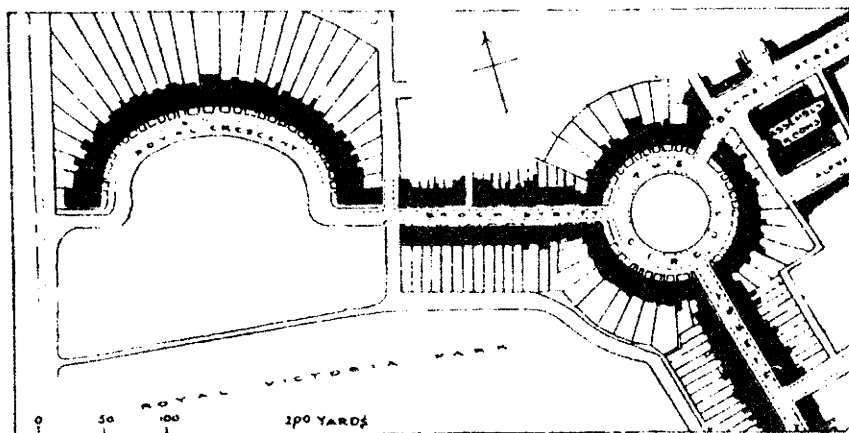
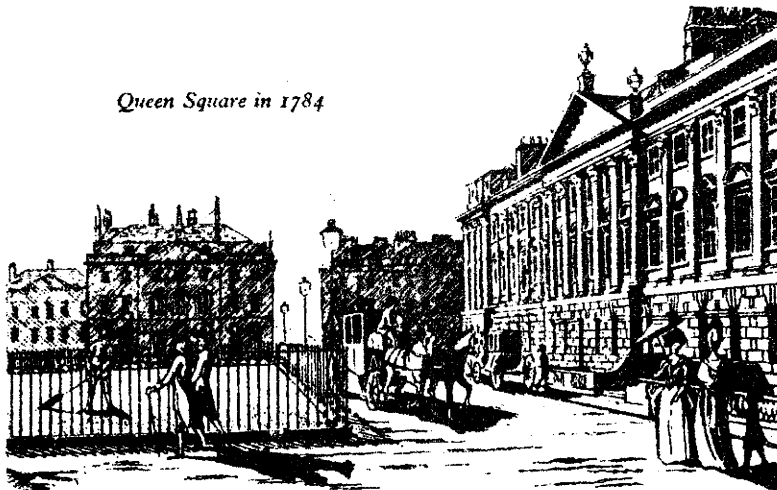

Fig. 25. Plan av Bath med The Circus og The Crescent.
(fra C.T.)

Byutvidelsen i Bath tok til for alvor i begynnelsen av 1700-tallet. (17).

Byplanhistorisk skal vi merke en fremragende utnyttelse av det hellende terrenget og at store åpne areal ble avsatt for de nye boligområdene. Det dreiet seg i første rekke om det vi kan kalle for aristokratisk boligbygging, og vi skal være klar over at de prinsipper som ble lagt til grunn f.eks. med store åpne areal ikke kunne overføres til byer med krav til langt høyere utnyttelse av grunnen. Sml. London, Manchester, Liverpool.

Planleggingen og utbyggingen i Bath ble for en hel bydels vedkommende gjennomført av de samme arkitekter - John Wood d.e. og hans sønn John Wood d.y. Utbyggingen startet med Queen Square i 1727, like utenfor den gamle byen. Fra midten av 1600-tallet ble det bygget en rekke squares i London. Disse har sikkert i stor grad vært forbilder for Queen Square. Et stikk fra 1784 - fig. 26 - viser en inngjerdet åpen plass på midtfeltet. På denne plassen er det idag et lite grønnanlegg med plener, gangveier, store trær, sitteplasser. Plassen er fortsatt inngjerdet.

Queen Square in 1784

Fig. 26.

Queen Square 1784
(fra E.J.S.)

Fra Queen Square stiger Gay Street oppover mot Circus. Circus er en sirkelrund plass omgitt av 3-etasjes bolighus. Formen og bygningenes gjennomførte ensartede fasader har gjort Circus verdensberømt. Tobis Smollet (18) sa: "Circus was like the

17. E.J. Sheppard: Bath in the Eighteenth Century side 46.
18. Ibid side 52.

Colosseum in Rome turned inside out. The Colosseum was built for gladiator fights and other Roman Sports: the Circus is a huge circle of tall houses all joined together except where the three roads cut the circle."

Fig. 27. The Circus ,1773. (fra E.J.S)

Figur 27 viser en helt åpen plass mellom bygningene, bare med en liten plass for vannpost. Etter hvert kom et krav om ordnet trafikk, bærestolene ble avløst av hestekjøretøyer og biler. I dag går en gate langs husfasadene og midtfeltet i plassen er lagt ut som en konveks formet plen. Midt på plenen står det 5 store platanlønn. Gruppen har vært på ialt 10 trær.

Fra Circus stråler det ut tre gater. Den ene av gatene Brock Street fører over til et annet boligkvarter - Royal Crescent. Sml. fig. 25 Royal Crescent er en halvmåneformet 3 etasjes bygning som ble påbegynt i 1767. Her ser vi et godt eksempel på sammenhengen mellom bygningsform og terrengform. Bygningen ligger med "ryggen" og liksom holder bakenforliggende masser på plass mens

det foran dannes en åpen plass.

Et annet trekk er at det foran og syd for Royal Crescent ligger en stor åpen gresslette. Det er påfallende at dette areal- et ikke er tillagt bestemte aktiviteter og ligger klart adskilt fra bygningen med et gjerde og en mur. Hensikten har antagelig vært å skape et åpent representativt utsiktsareal nedover mot Royal Victoria Park. Et foto i Site planning (19) viser at en del av gressletten er parsellert ut til kjøkkenhager. Etter fullfør- elsen av Royal Crescent fortsatte utbyggingen videre oppover i skråningen.

GATER, PLASSER OG TORV.

På eldre italienske bykart fremstilles byen ofte slik borger- ne opplevde den med klar adskillelse mellom private og offentlige arealer. Hus og hager skravert mens torv og allé innvendige of- fentlige bygninger, kirker, bueganger o.l. er hvite.(20).

Borgerne möter en slik virkelighet: Det er ikke en samling hus, men et system av offentlige tilgjengelige rom mellom og i husene. Byen er der hvor alle har lov til å komme. Vi skal i denne sammenheng behandle de rom som er under fri himmel. Utsparinger i bygningsmassen - rom som skal betjene en rekke akti- viteter knyttet til fellesskapet. Knyttet til de aktiviteter som gjør at vi kan definere en by. Hvert rom med sin bestemte funk- sjon. Rom hvor trafikkfunksjonen er det primære - gater, smug, passasjer. De store byrom med en mer åpen karakter - torv, plass. I en by er alle disse byrom bundet sammen til et nettverk. Et nettverk som danner selve "nervesystemet" i byens liv. Det er naturlig å ta utgangspunkt i centralrommet. Rommet midt i byen - bytorvet. Torvet med stor T. Betegnelsen som brukes på dette rommet i europeisk språkföring er bl.a.:

Agora	gresk	The square	engelsk
Forum	romersk	Der Markt	tysk
La piazza	italiensk	Die Platz	tysk
La place	fransk		

19. K. Lynch: Site Planning side 5.

20. Jan Gehl: Mennesker i byer. Arkitekten 21/1966 side 425.

Et kort resymé for byrom og byutvikling (21)..

1. Greske byer hadde en agora med et funksjonelt formål. Rommet var gitt en bestemt form.
2. Romersk bybygging.
Rommet - forum - skulle gi uttrykk for storhet og makt. Politikk, religion og kultur var sterkt medvirkende til rommets bruk og utforming. Rommet var bevisst utformet.
3. Middelalder.
Kun de strengt nødvendigste rom ble utspart i den nesten kompakte bygningsmassen.
Her sto kirken i en særstilling. Ved kirken i byens sentrum spares ut rom til møter, handel og til opplagsplass for forråd under beleiring. Byrommet får som regel en tilfeldig utforming. Sml. Siena.
4. Renessansen/barokk byplanlegging er kunst. På 1600-1700 tallet bygges en rekke, berømte byrom utformet i tidens arkitekturidealer.

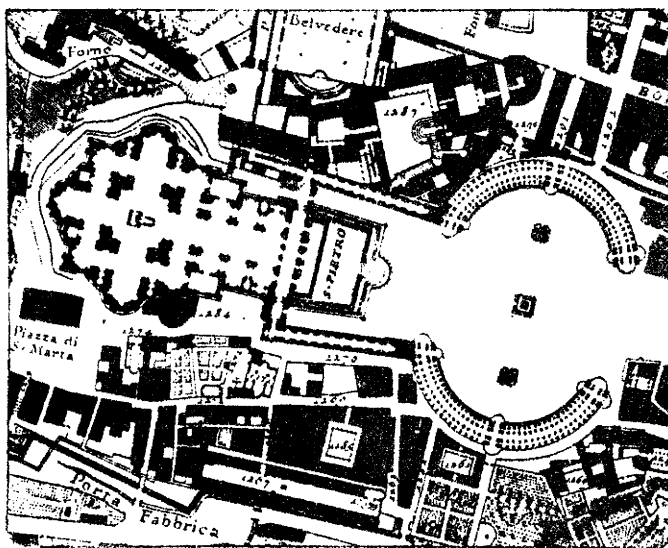

Fig. 28.
Utsnitt fra Nollis plan
over Rom 1742.
Viser Peterskirken og
Petersplassen med Berninis
kolonnader. fra S.E.R.)

Byrom. Vi bruker begrepene torv og plass uten kanskje å legge noe forskjellig i ordene. Ordet torv dekker først og fremst en funksjon, mens ordet plass mer betegner et areal. Vanligvis kan ordet torv bare knyttes til en by. Torvet er et sluttet ikke for stort byrom. Plass er mer frigjort fra bybegrepet og betegner

oftest de større mer imponerende byrom.

La oss imidlertid ikke binde oss for fast til definisjonen. De skal være en hjelp til å finne frem til byrommets karakter og kvaliteter. Den monumentale plass har aldri "oppstått" slik som et torv gjør ut fra sin funksjon. Plassen er skapt. Den skal formidle en idé, en følelse til den besøkende. Den karakteriseres av utformingen og ikke av funksjonen. Plassen er i grunn en et passivt skuespill som utvirker følelser - opplevelser - som gjør at den besøkende kan oppleve plassen alene.

Jan Gehl skiller mellom 4 former for plasser og torv (22). Hans inndeling har verdi for utvikling av form og funksjonsutviklingen av byrom i nye bymiljø og for bevaringen av eldre miljø. Det siste er bl.a. behandlet i Lundagård i Lund (23).

1. Centraltorvet

Torvet var møtested og samlingssted som var midtpunktet i byens liv. Centraltorvet kjennes fra greske, romerske og middelalderbyanlegg. Det er naturlig fordi det kun var ved det personlige fremmøte i begivenhetenes sentrum man hadde informasjon og adspredelsesmuligheter. Hva er tilfellet i dagens bysamfunn? Centraltorvet er det rom som funksjonelt og opplevelsesmessig er midtpunktet i en by, en bydel eller en mindre enhet.

2. Monumentalplassen defineres som plasser som primært tjener kunstneriske og/eller ideologiske formål, og i tillegg korresponderende menneskelige behov.

3. Handelstorvet.

4. Trafikkplassen.

Plass/torvbegrepet enda en gang.

Overgangen mellom torv/plass og park er ofte diffus.

Eksempel: Kongens Nytorv, København, Eidsvolls plass, Oslo, Studentertunden, Oslo, Olav Ryes plass, Oslo, Bjerkelunden, Oslo.

Det er viktig at vi alt på dette trinn utvider sammenhengen når vi drøfter byrommene.

Eksempel på byrom - plasser av særlig interesse i italienske byer og i Paris.

Roma : Piazza Barberini, Piazza della Republica, Piazza de Popolo, Piazza di Spagna og den spanske trappen, Piazza Cavour, Piazza San Pietro, Piazza Colonna, Piazza Fontana di Trevi, Piazza Navona, Kapitolplassen, Piazza Guiseppe Mazzini.

Andre italienske eksempler:

Piazza Roma i Monteriggioni, Piazza del Campo i Siena, Piazza del Duomo - Pisa, Piazza Vecchio - Firenze, Piazza Della Liberte - Firenze, Piazza Indipendenza - Firenze, Prato della Valle - Padova, Piazza San Marco - Venedig, Piazzettaen - Venedig, Capri-torget - Venedig.

Paris (24): Place du Parvis de Notre Dame, Place de l'Archeveché, Square du Vert Galant, Place Dauphine, Place Lepine (Marché aux fleurs), Place de la Contrescarpe, Montmartre, Palais Royal, Place Vendome, Place des Vosges, Place du Trocadéro, Loppemarknaden, Marché aux Puces, Place de la Concorde, Place de l'Etoile.

BYENS GATER.

Gatene utgjør viktige åpne areal i bystrukturen på alle trinn i utviklingen. I like stor grad som plasser og torg er bygaten et møtested som gir rom for en rekke aktiviteter som byens borgere ønsker å løse innen åpne areal hvor almenheten har full adgang. Fra de eldste eksempel er gaten et rent fotgjengerområde. Etter hvert "trenger" hestekjøretøyer og ryttere inn i gatene og fotgjengerne "trykkes" opp langs veggene. I Pompeii kan vi se eksempel på hvordan man ved hjelp av store avvisere i stein stengte kjørende trafikk ute fra foro og fra bestemte gater.

Fortauet ble et hjelpemiddel til å skille mellom kjørende og gående trafikk, og fortauet er i virkeligheten det vi virkelig kan karakterisere som åpent areal. Biltrafikken stenger almenheten ute fra veibanen som er forbeholdt en bestemt brukergruppe.

Gatenettet i en by omfatter alt fra de trange smug til brede hovedgater og promenadegater.

Paris boulevarder.

Boulevardsystemet er et av 1800-tallets særtrekk i byplanleggingen. Foregangsmenn var Napoleon III og hans prefekt G.E. Hausmann (25). I Paris' tette bygningsmasse med trange gater ble det sanert radikalt og skaffet plass til nye, brede gater som ble gitt et særpreg ved sine frodige alléer. Et preg som den dag i dag gjør Paris til grønn by, selv om de grønne flater på marken er meget sparsomme i de sentrale bydeler.

Fig. 29.
Med sort er det vist
gater anlagt i Napoleon
III's tid.

I Paris kan man i byplanen sammenligne barokkens tanker direkte med nye planleggingstrekk slik det kommer til uttrykk i Avenue des Champs Elysées og i Place de l'Etoile (26).

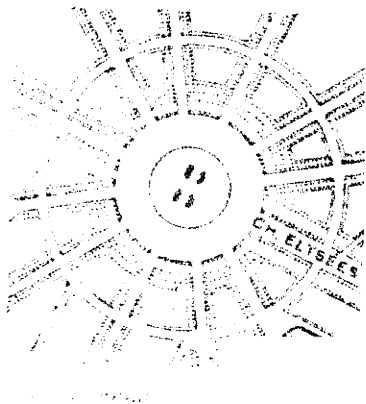

Fig. 30.

Place de l'Etoile omkring 1860.

Vi er på ny inne i en byutvikling hvor trafikkdifferensiering tillegges stor vekt. Fotgjengerne, almenheten får på nytt bruke hele gatenettet innen bestemte bydeler. Gatene har igjen slik vi kjenner dem fra oldtiden blitt virkelige åpne arealer - de såkalte fotgjengergater. Strøget i København, Lijnbaan i Rotterdam og The Precinct i Coventry er eksempler på gater av denne type. Det aller beste eksempel på et gatenett hvor fotgjengerne alltid har hatt forretten kan vi finne i Venedigs gatenett. Her møter man fullstendig differensiering mellom fotgjengertrafikk og båttrafikk. Biltrafikken stoppes effektivt ved enden av broen over til lagunebyen.

Eksempel på forskjellige aktivitetskompleks som gater kan gi rom for, er blant annet: Karl Johan - Oslo, Strøget i København, Lundagård i Lund, The Mall i London, Avenue des Champs Elysées, Athinas i Athen, Gater i Mykonos, "Torgsmuget" i Roma, Venedig's gater.

Fig. 31. Gatenettet i Mykonos.

Vannflater som åpne areal i byer.

Vannflater spiller i enkelte byer en viktig rolle i den totale sammenheng av byens åpne rom. Ferdsel og rekreasjon til vanns inngår i byens daglige liv. Vann har til alle tider i form av elver, sjøer og fjorder vært viktige lokaliseringsfaktorer for byutvikling.

I byen hvor vann og bebyggelse gjennom århundrer har tilpasset seg til hverandre, får man en intens opplevelse av byens fysiognomi. Vannet skaper en kontrast, og den som ser, kommer på avstand. Vannet virker sterkt inn på vår opplevelse av byen. Konferer Kewin Lynch: The Image of the City. I sitt Planungskonzept for Wien i 1962 har professor Roland Rainer understreket de muligheter som ligger i å gjøre den ca. 250 m brede Donaufloden til noe mer enn et trist og grått oversvømmelsesområde. Han har foreslått området lagt ut til en 500 m bred attraktiv park-sjøområde som skal binde sammen bydelene på begge sider av floden. Prosjektet er ikke påbegynt (27).

Eksempel: Pollen i Arendal, Stockholm, Søene i København, Marchtsee i Hannover, Kanalene i Amsterdam, Themsen i London, kanalene i Venedig.

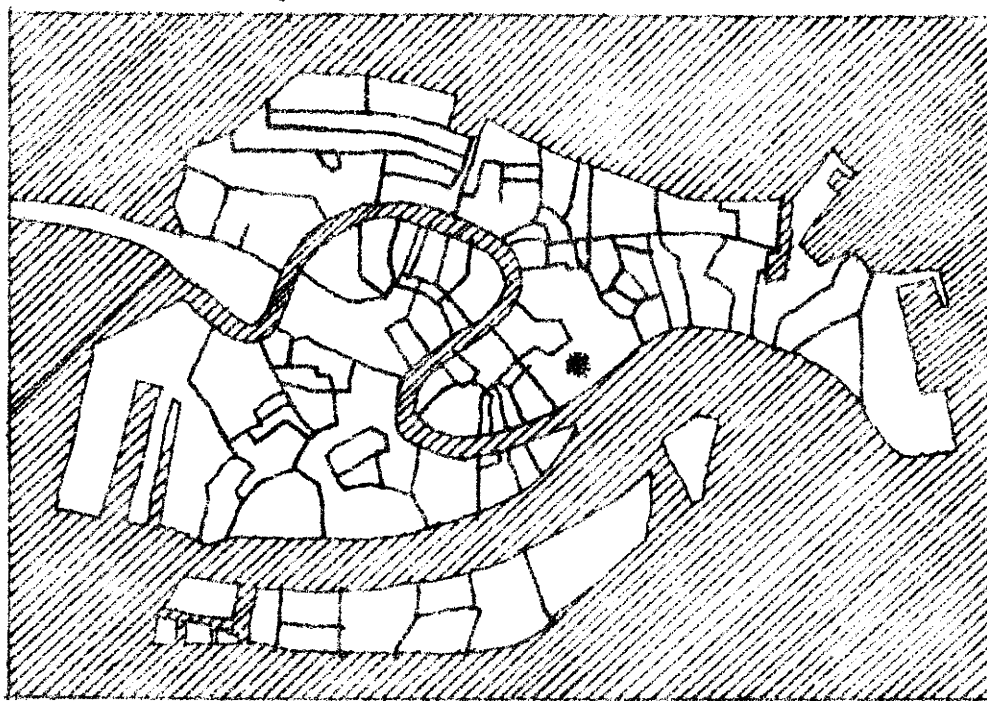

Fig. 32. Venedig med Grand canal og det øvrige kanalnett.

BYVEKST. STORBYENS ÅPNE AREALER.

I de gamle byer var de åpne arealer hvor borgerne hadde rett til ferdsel og opphold i første rekke gater og plasser. Utenfor byene var det veiene og delvis markene som borgerne kunne bruke. Borgerne brukte hovedsakelig områder som lå tett opp til selve byen, til sport, lek og andre former for rekreasjon. Byene var forholdsvis små. Avstanden mellom bolig og ut til byens forterreng var kort.

Borgerne får en viss hevd på å bruke slikt forterreng som ofte var ubrukelig til andre formål. Områdene lå ofte som store sumpmarker, som lett ble oversvømmet. I andre tilfeller var det mer eller mindre jord som egnet seg godt til oppdyrking, men som likevel ble brukt av borgerne. Borgernes behov for åpne areal i en tilfredsstillende avstand fra boligen var løst. Når så byen vokser, melder i sterk grad problemene seg.

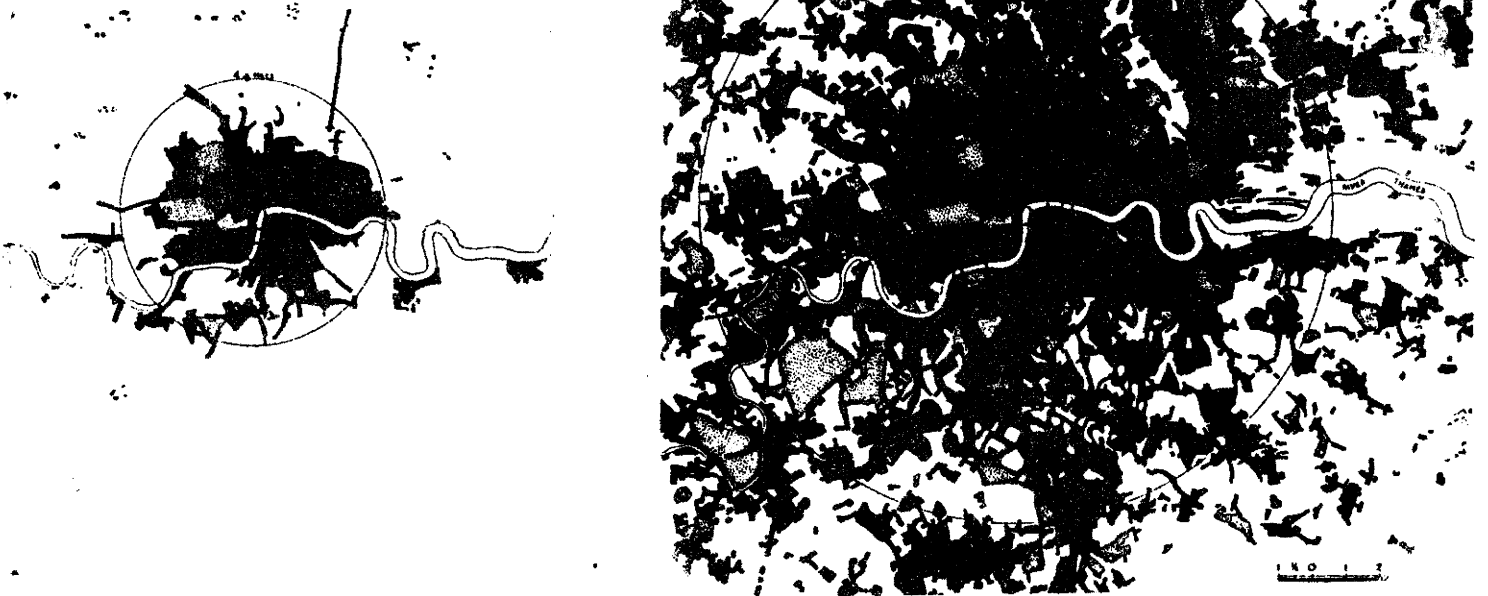

Fig. 33. Utstrekningen av Londons bygningsmonolitt i 1840 og i 1929.

Alle åpne areal som egner seg til byggegrunn vil være i faresonen. Bygningsmonolitten (bygninger og veier og plasser, hvor fotgjengere i liten grad har adgang) skyver bygrensen utover og utover. Etter hvert som byen i utstrekning blir større og større skyves de åpne areal lenger og lenger bort fra boligen. Avstanden bolig - åpne areal - har visse maksimumsgrenser som er behandlet på side 123.

Samtidig med den byvekst som er skissert, vil flere innbyggere føre til øket behov for åpne areal til rekreasjon.

Når en by vokser, vil bygningsmonolitten utformes avhengig av en rekke faktorer som ikke skal behandles i denne sammenheng. Dr. Doxiadis har behandlet byvekstens dynamikk i sin bok "Dynapolis". (28).

Videre er Erik Ankers bok "Bystruktur", et verdifulle arbeid som belyser hva som skjer når en by vokser. (29).

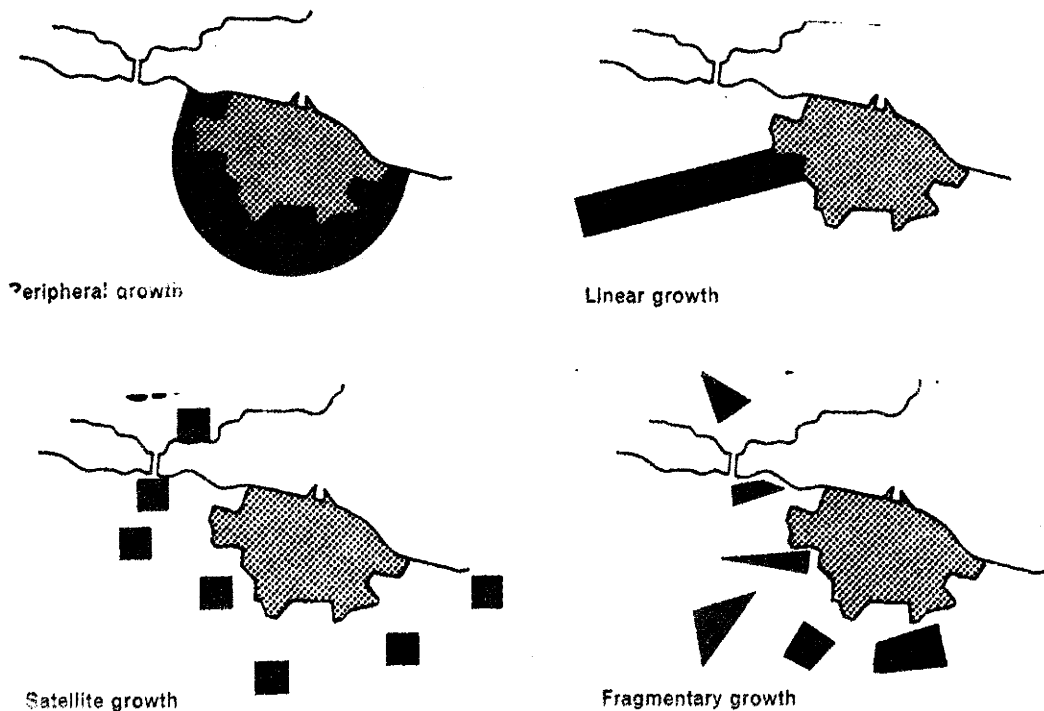
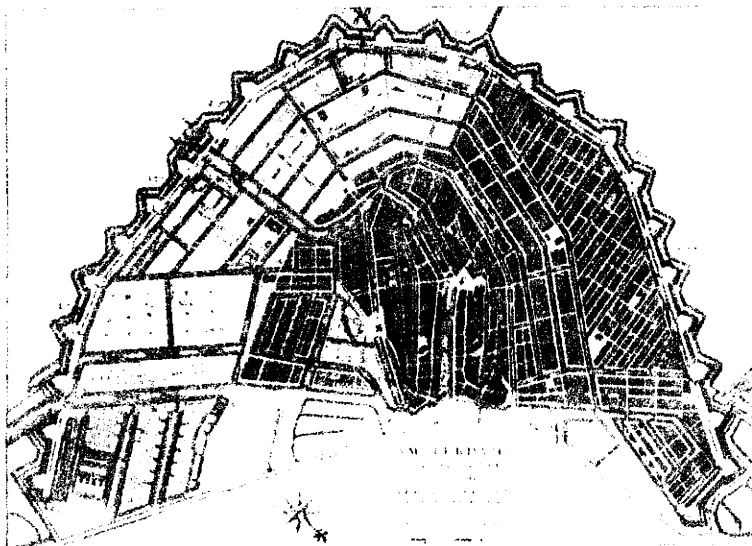

Fig. 34. Eksempel på byvekstformer med utgangspunkt i Edinburgh.

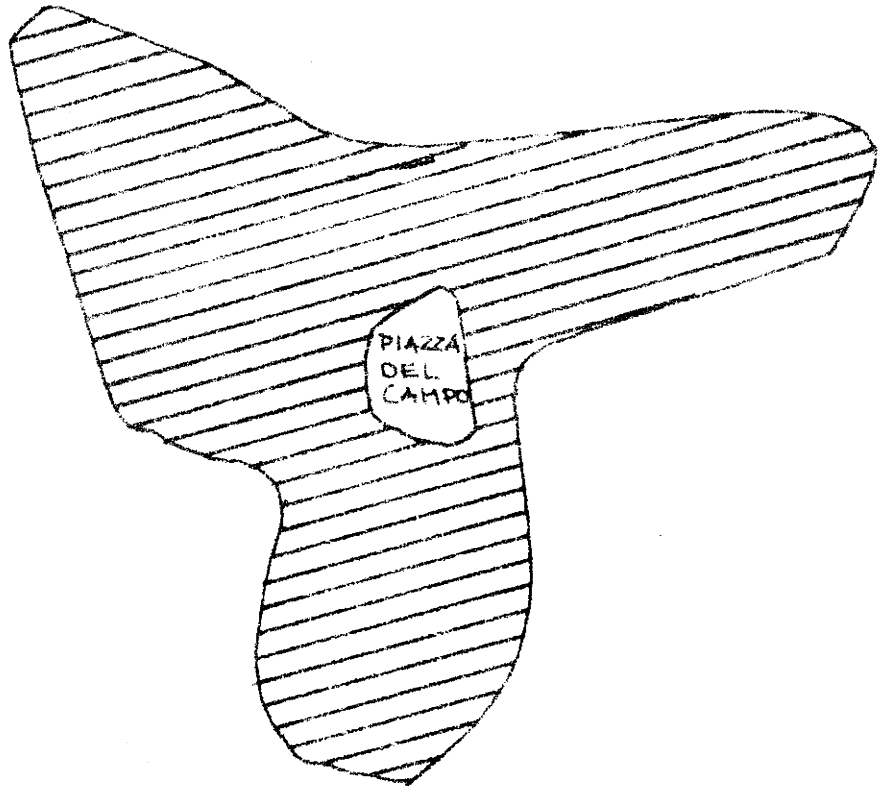
Eksempel på byvekst.

1. Venedig. Opprinnelig et øysamfunn i lagunen. Sundene gikk over til å bli kanaler. Strendene ble til brygger og kaianlegg. Vi får en fast "bykrystall" som bare under spesielle forhold kan vokse videre utover. Se side 39.
2. Amsterdam. Denne type by er knyttet til en annen topografisk merkverdighet. Byveksten skjer ved Amstelflodens munning. Byen får en ringvekst hvor nye kanalsirkler slutter seg til de gamle.

3. Siena.

1. 3 veier som møtes fra Rom, Firenze og kysten.
2. 3 byer på hver sin høyde.
3. byene slås sammen.

4. Paris.

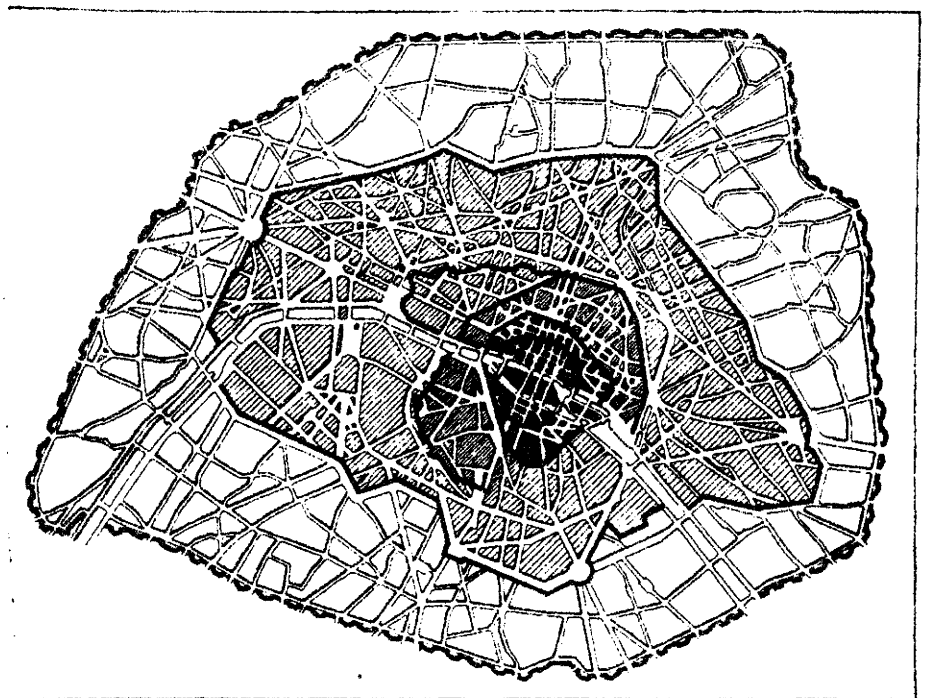
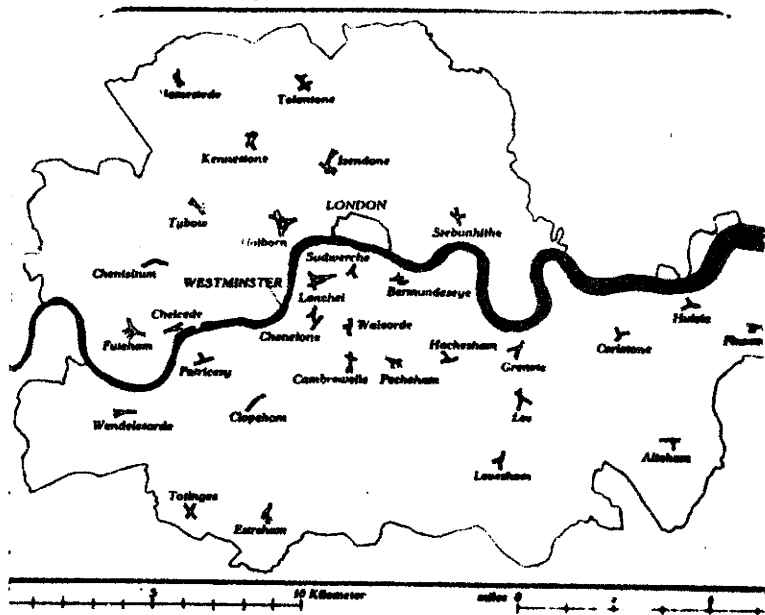

Fig. 37. Paris' grense for: middelalder, 1180, 1370, 1776, 1784-91 og 1841-45 (fra S.E.R.)

LONDON. BYVEKST OG ÅPNE AREALER

Langs Themsen trengte menneskene i forhistorisk tid inn i landet. Området ble tidlig et typisk dyrkningslandskap.

I år 43 trengte romerne frem langs den fruktbare Themsendalen og grunnla byene Londonium og Coronium (Cirencester)

Fig. 38

Kartet til venstre viser London og landsbyne omkring omtalt i Domesday Book i 1086.

Fig. 39.

Kommuneinndelingen innenfor London County i 1933.

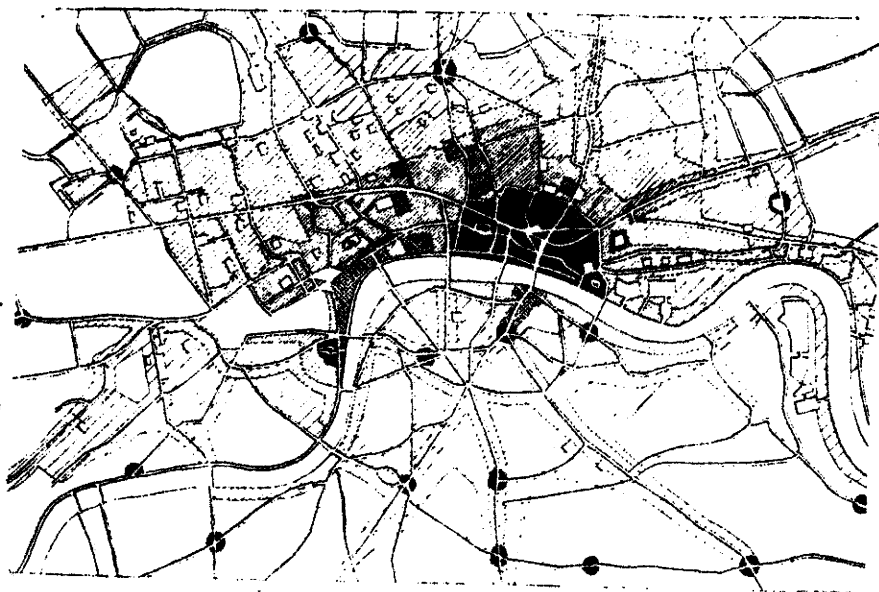

Fig. 40.

Londons utvikling ,mål 1:100 000.

Svart tidlig middelalder, krysskravert senere middelalder, tett skravert 1660, neste trinn henholdsvis 1790 og 1830. (fra S.E.R.)

Det vises også til side 89 Köbenhavn - fra middelalderby til 1967.

For å belyse sammenhengen mellom byvekst og utviklingen av åpne areal danner London kanskje det beste eksemplet i vår byplanhistorie.

Grunnene til dette er bl.a. englendernes syn når det gjelder bruken av de åpne areal og det reformarbeid for å sikre og åpne arealer som har pågått igjennom århundrer.

Fra London som middelalderby til Greater London av i dag. Fra Grays Inn Field til en regional sammenheng i Themsendalen.

London ble ikke befestet med valler på samme måte som f.eks. Köbenhavn. Sml. karter i S.E. Rasmussen's bok om London (side 105). Dette har virket inn på byens utvikling av de åpne arealer.

Viktige trekk i utviklingen av London's åpne arealer er:

- 1) Studentenes øvelsesfelt ved juristskolen utenfor byen (Grays Inn m.fl.)
- 2) Borgernes øvelsesfelt Moorfields.
- 3) De kongelige parker åpnes.
- 4) Boligbygging og utbygging av the squares og Regents Park
- 5) Forlystelsesparkene Vauxhall og Ranelagh
- 6) Victoria Park og Battersea Park
- 7) Mellomkrigstidens parkutbygging.
- 8) Greater London Plan 1944 Open Spaces.

Det er London og den engelske oppfatning av de åpne arealers betydning for bestemte typer av aktiviteter, som er grunnlaget for de tanker vi bygger videre på i dag.

Den opprinnelige betydning av det engelske ordet sport (egentlig disport) er adspredelse, fornøyelse.

Professor S.E. Rasmussen har karakterisert hele den engelske oppfatning av de aktiviteter vi behandler i denne sammenheng (30). Han har sammenlignet engelsk og tysk oppfatning av aktivitetskomplekset. Den tyske er en fysisk styrketrening med konkurranse som det essensielle, mens det for engelskmennene er en rekreasjon

for sinnet som gjør mennesket sunt og sterkt.

I middelalderens London spilte sporten en stor rolle.

Munken Fitz Stephen beskriver London i det 12. århundre og har et eget kapitel om sport (31).

Det var i første rekke de best bemidlede som hadde størst muligheter til den gruppe av aktiviteter som vi her behandler. I London var det i første rekke borgersønnene, studentene fra Inns Court (juristkollegier) og hofffolkene fra Westminster som drev med sport. De hadde sine egne sportsplasser.

Når det gjaldt byens øvrige ungdom var forholdene annerledes. Inntil reformasjonen lå London omkranset av klosterjord og det eneste sted nær byen hvor det var mulig å drive sport var i et sumpaktig myrområde nord for byen - Moorfields.

Omkring 1600 anlegges i London de første parker som sikrer borgernes frie ferdsel, mulighet til å drive sport, spasere osv. Dette er etter alt å dømme et av de første eksempel på hvordan de åpne arealer griper inn i nyere byplanlegging.

Ca. 1600 ble Grays Inn Fields utformet til lysthage med alléer og gress. Før denne tid lå markene som øvelsesfelt for bueskyttere, og området ble brukt til friluftssport og lek. Gray's Inn Fields kom til å danne forbildet for utformingen av bl.a. Moorfield og Lincoln's Inn Field.

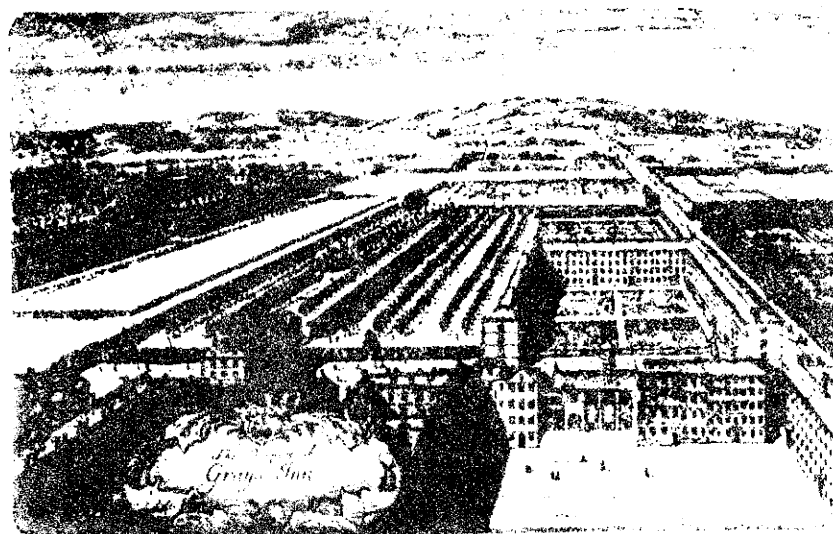

Fig. 41.
Gray's Inn
ca.1755.

Lincoln's Inn Fields er et annet eksempel på marker hvor borgerne og i første rekke studentene så det som sin rett å spasere og drive sport. Dette kan vi lese om i dokumenter tilbake til 1376. Rundt Lincoln's Inn Fields ble det bygd ut store boligområder. Borgerne kjempet for å beholde sine marker og fikk Lincoln's Inn Fields sikret som park - utformet med Moorfields som forbilde. Plassen blir endelig sikret som offentlig anlegg og arbeidene fullføres i slutten av 1650 årene (32)

Moorfield var et sumpområde nord for byen. Området ble brukt til sport, spaserturer, lek osv. I begynnelsen av 1600-tallet sikres arealet for almenheten og det anlegges alléer og åpne gressletter.

Trekk vedrørende Moorfields. (33)

- 1415 Moorgate åpnes.
- 1478 Forordning om å fjerne hager, hekker, avfall.
- 1592 Lov om Londons hygiene inneholder viktige bestemmelser om de åpne areal.
- 1605 Søstrene Finnes testamenterer en del av parken til byen til bruk og fornøyelse for borgerne.
- 1658 Farthorne og Newcounts kart viser plantingen og spaserveiene (forbilde i Grays Inn)
- 1676 John Ogilby's kart.

Gray's Inn Fields, Lincoln's Inn Fields og Moorfields er alle gitt en strengt regelmessig form.

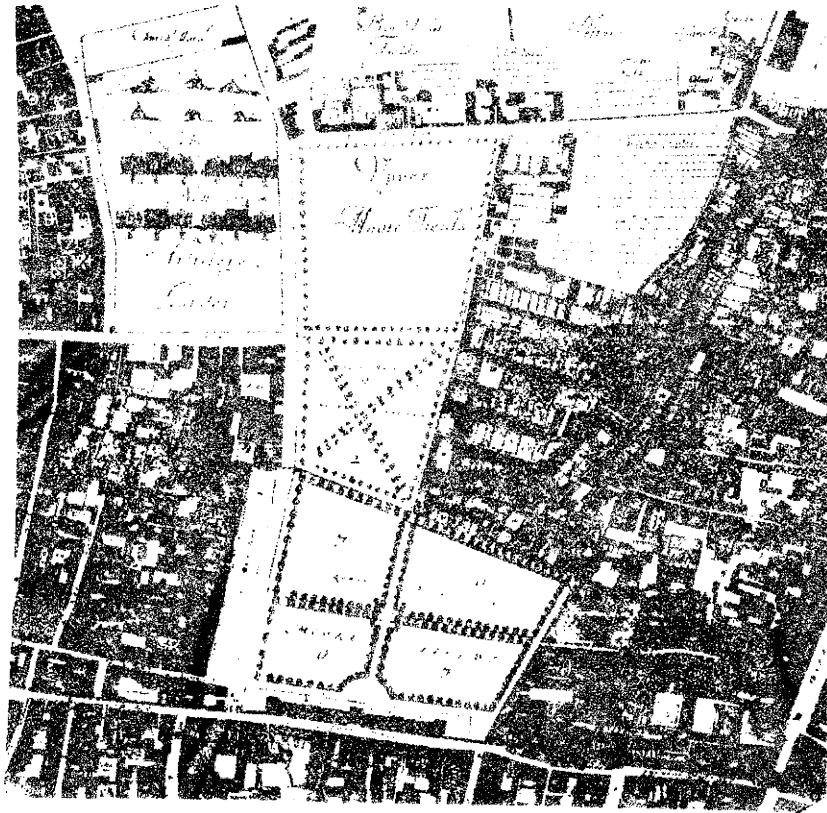

Fig. 42.

Moorfields 1676
Etter John Ogilby's
kart.

Moorfield var et anlegg avpasset etter den alminnelige manns behov for rekreasjon og sport og beregnet på det slit som en brukspark skal tåle. I dag kan man bare i gatenettets utforming ane konturene av disse åpne areal som har betydd så meget for senere byplanlegging.

De første åpne areal sikres på marken hvor borgerne gjennom lang tids bruk hadde oppnådd hevdvundne rettigheter til å spasere eller drive sport. Dette sikrer og i stor utstrekning åpne arealer i de store boligkonsentrasjoner som bygges ut. F.eks. er Red Lion Square begynnelsen til et utbyggingsprinsipp som vi kjenner så godt i de engelske squares. Da den videre utbygging av boligområder fortsetter på 1700 tallet inngår felles åpne areal - plasser - som et viktig element i bydannelsen. Dette er mer behandlet i avsnittet om squares.

De kongelige parker.

Et annet viktig trekk i de åpne arealers utvikling i London

er at de kongelige parker åpnes for almenheten i første halvdel av 1600-tallet.

Hyde Park, St. James Park, Kensington Gardens har alle i dag en sentral beliggenhet midt i London. Fig.40 viser hvordan de opprinnelig lå langt utenfor byen.

Hyde Park ble åpnet for borgerne en gang i mellom 1630 og 1640. St. James Park ble åpnet i 1649, Kensington Gardens først på slutten av 1600 tallet.

Hyde Park.

Parken er på omkring 340 acres. Gjennom århundrer hørte skogområdet hvor vi i dag finner parken inn under St. Peter, Estminster. I 1536 - året for den økonomiske og religiøse revolusjon i England - gikk området over til kronen, som fortsatt eier Hyde Park. Dronning Elizabeth I tok skogen i bruk som jaktmark, og til store militære oppvisninger.

Under James I - en gang mellom 1630 og 1640 - ble parken åpnet for publikum. Det var fortsatt en kongelig park, men borgerne hadde store bruksrettigheter. Beretningen forteller om hvordan f.eks. folk drev veddeløp både til hest og til fots. Parken lå dengang langt utenfor selve byen, men folk strømmet dit ut i store mengder om søndagene inntil puritanerne i 1640 årene får igjennom at parken skal stenges på søndagene.

I 1649 etter kong James I's fall bestemmer Parlamentet at Hyde Park sammen med St. James Park, Whitehall, Hampton Court, New Park i Richmond, Westminster Palace, Windsor Park og Greenwich Park og slott skulle være åpne for publikum. (34)

Hyde Park er et eksempel på en park med høy bruksintensitet. En park er ikke bare pryde, det er et anlegg med bestemte funksjoner i likhet med gater, kloaknett, undergrunnsbaner osv. Det engelske synet på parkens bruk har her vært banebrytende i moderne tid. Hyde Park karakteriseres i dag av den aktivitetsrikdom vi kan observere. Parken spenner over nær sagt alle de sommeraktiviteter man regner med til friluftsliv og i tilknytning til en storby.

Hyde Park, kort beskrivelse (notater fra besök 1966).

Parken er inngjerdet. Det første man støter på innenfor inngangen fra Marble Arch er Speaker's Corner. - Såpekasse-talernes tradisjonsbundne lufteplass for meninger og påstander av alle mulige slag. Fra Speaker's Corner sprer et nett av veier seg utover den åpne og flate gress-sletten som strekker seg helt nedover til the Serpentine.

Gresset er sterkt nedslitt og ens forestillinger om de berømte engelske plener får en revisjon. Men så skal man huske på at det her er snakk om gressareal med den høyeste tenkelige bruksintensitet. Fluktstoler er spredt utover sletten. Stolene leies ut og skal samles sammen. Det siste foregår øyensynlig svært sjelden i denne delen av parken. Flere av stolene bar tydelig preg av hardhendt bruk. Sletten brukes til ballspill, lek og rett og slett bare "sitte i solen". Vi besøkte parken en mandag med tydelige spor etter en intens bruk dagen før. Opprydding av papir o.l. pågikk for fullt.

The Serpentine.

Denne sjöen er et av parkens mest karakteristiske trekk. Her finnes lokalisert en mengde forskjellige aktiviteter.

Langs sjöen finnes restauranter, fiskeplasser, båtutleie, stolutleie og en lido. Stangfiske i medbragt eller leid stol utgjör en av de viktigste aktiviteter. Seiling er og en viktig aktivitet på sjöen.

Rotten Row.

Til alle tider har hester og ridning hört hjemme i parken. Rotten Row er paradebanen frem for noen, og strekker seg i en lengde av vel 2 km rett vestover fra Wellington Museum. Rotten Row har over Serpentine Bridge forbindelse til the North Ride - ca. 3 km langs nordsiden av parken.

Kensingtons Gardens.

Kensington Palace ble tatt i bruk av Charles III i 1689. Den opprinnelige hagen foran slottet var på 26 acres som ble tatt fra Hyde Park. (35).

Under dronning Anne, Georg I og Georg II ble stadig nye arealer tatt fra den opprinnelige Hyde Park og lagt inn under Kensington Gardens som fikk den størrelsen den har i dag.

Dronning Caroline (gift med Georg II) foresto utbygging av The Long Water. I den opprinnelige hagen ved slottet ligger Sunken Garden strengt geometrisk i sin utforming og et av de mest berømte hagerom i verden. Mellom den opprinnelige hagen ved slottet og de areal som etter hvert ble lagt til, går The Broad Walk, en bred spaservei.

Kensington Gardens særpreges i dag av gressletter med store trær. The Round Pond er et yndet samlingssted for modellbyggere som prøveseiler og konkurrerer med sine modellbåter.

St. James Park.

Navnet skriver seg fra et hospital for spedalske kvinner - Sisters of Saint James in the Fields fra 13. århundre. Området ligger lavt og var opprinnelig myrmark som ble oversvømmet av Themsen. Henry VIII tok området i 1532 og anla her den eldste av kronens parker i London. Det ble bygget et slott, Buckingham Palace. (36).

Publikum fikk delvis adgang til parken under James I. Han satte opp et menageri i parken. Charles II bygde ut parken - sumpene ble drenert og vannet samlet i en langstrakt rektangulær kanal.

Det ble anlagt plass for et spill som het "Pell Mell" en slags ekspansiv krokett med trekk fra det franske "boules".(37).

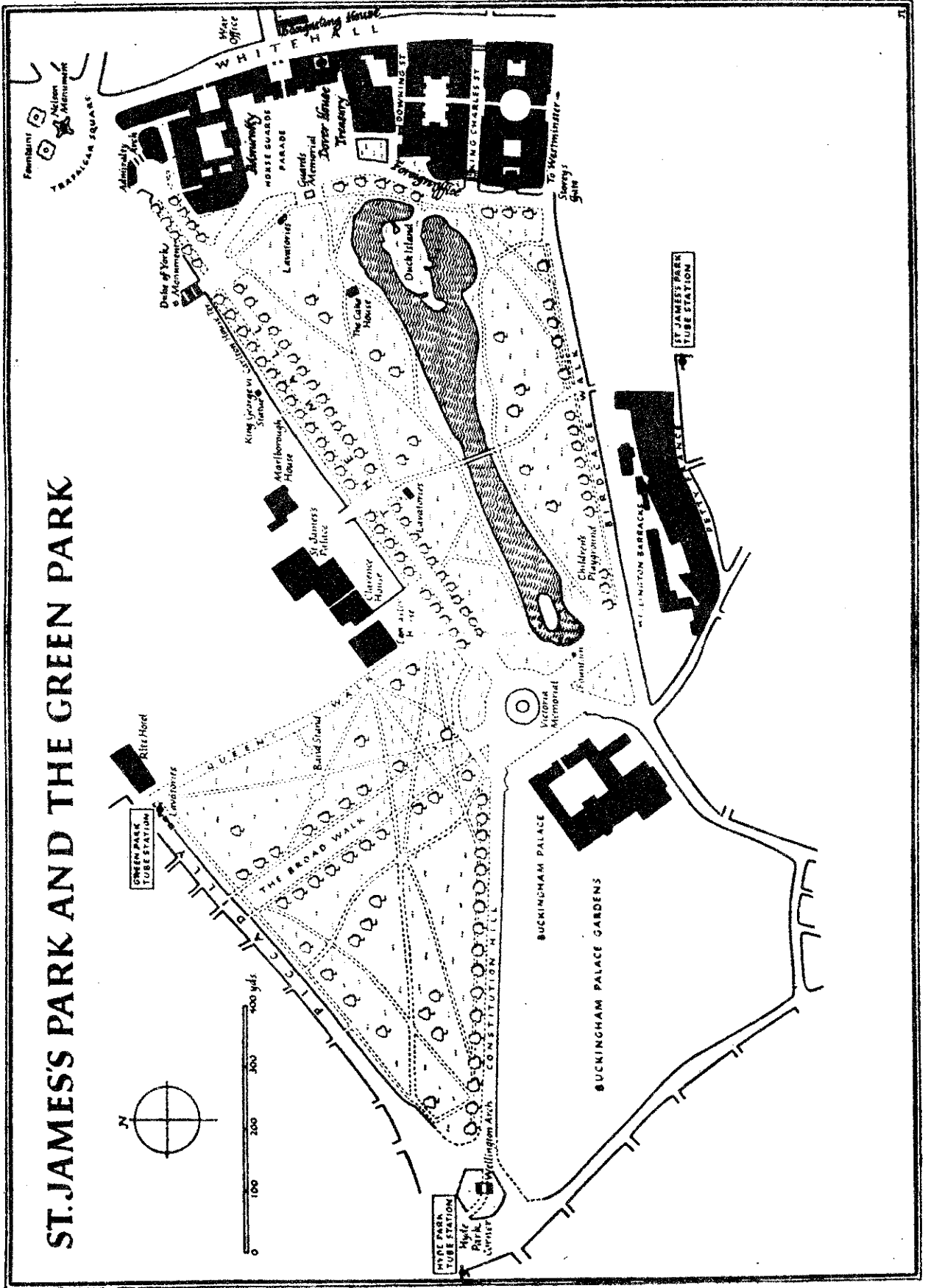
Parken ble helt åpnet for publikum under Charles II's regjeringstid. Under George IV utarbeidet John Nash (38) planer for omlegging av parken. Bl.a. fikk kanalen en mer organisk utforming slik vi ser den i dag.. Planen som ble anlagt for "Pell Mell"

35. R. Church: The Royal Parks of London, side 23.

36. Ibid side 7.

37. S.E. Rasmussen: London, side 77.

38. G.F. Chadwick: The park and the town, side 26.

ST. JAMES'S PARK AND THE GREEN PARK

Fig. 44. St. James's Park og Green Park.

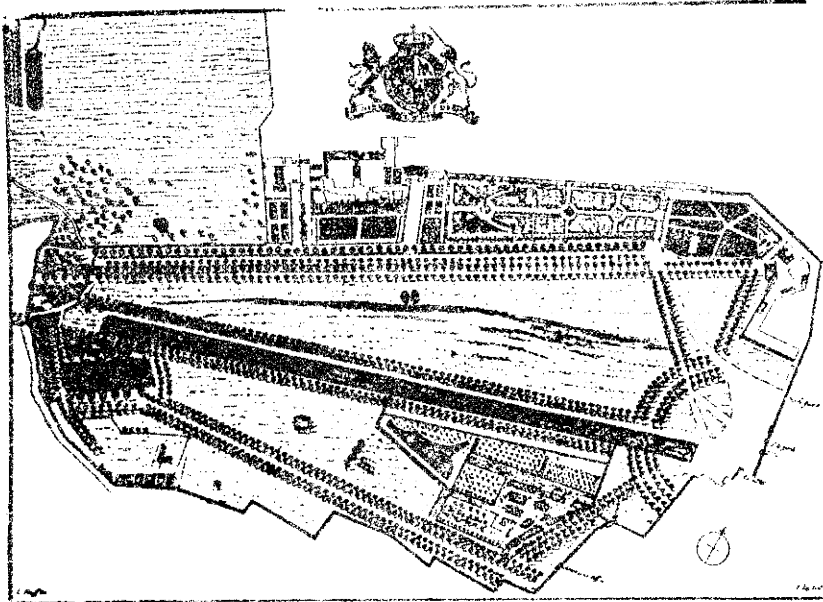

Fig. 45.
St. James Park under
Charles II.

utformet som en lang flat gressplen med en rekke trær på begge sider er ombygd til gate - "The Mall" - som går fra Victoria Memorial til Admiralty Arch. Parken er en typisk promenadepark med veier, sitteplasser, prydplantninger, kafé. Kanalen er omgitt av gamle og meget store trær. Parken er en citypark som dekker de samme funksjoner som f.eks. Princes Street park i Edinburgh og Picadilly i Manchester.

Green Park.

Parken ligger i tilknytning til James Park danner forbindelsen over til Hyde Park Corner. Green Park er helt forskjellig fra St. James Park. Parkens elementer er store trær, gressbakke, veier og fluktstoler. Det var Charles II som la området inn under kronens parker. Før den tid lå området som en stor eng. I likhet med Kensington Gardens har Green Park en Broad Walk som går fra Picadilly til Victoria Memorial. Broad Walk er anlagt i forbindelse med reisningen av Victoria Memorial. (39).

Senere er andre av de kongelige parker åpnet for borgerne. Greenwich Park, Richmond Park, Hampton Court og Bushy Parks.

The Royal Parks har forblitt i kronens eie og de utgjør i dag

en meget viktig del av London's parksystem.

Parkene er mer inngående beskrevet av Richard Church i hans bok The Royal Parks of London (40).

På samme måte som i London, kom de kongelige parker til å utgjøre meget verdifulle deler av de åpne areal i europeiske storbyer. Dette er omtalt nærmere på side 58.

Squares

En square er en regelmessig åpen plass omgitt av fornemme ensartede byhus. Square oppsto som følge av de kondisjonerte grunneieres interesse for å stykke ut sine eiendommer til boligbebyggelse av høy standard for å sikre seg kondisjonerte naboer og i enkelte tilfeller for å sikre sine egne boliger en dominerende plassering. Sml. Leicester square.

Den første virkelige square i London var Covent Garden Piazza (1631). Omkring en regelmessig firkantet plass som opprinnelig hadde vært klosterjord skulle den ene siden domineres av et kirkebygg. De tre andre sidene av ensartet bebyggelse. Plan for Covent Garden Piazza ble utarbeidet av Inigo Jones(1573-1651).(41)

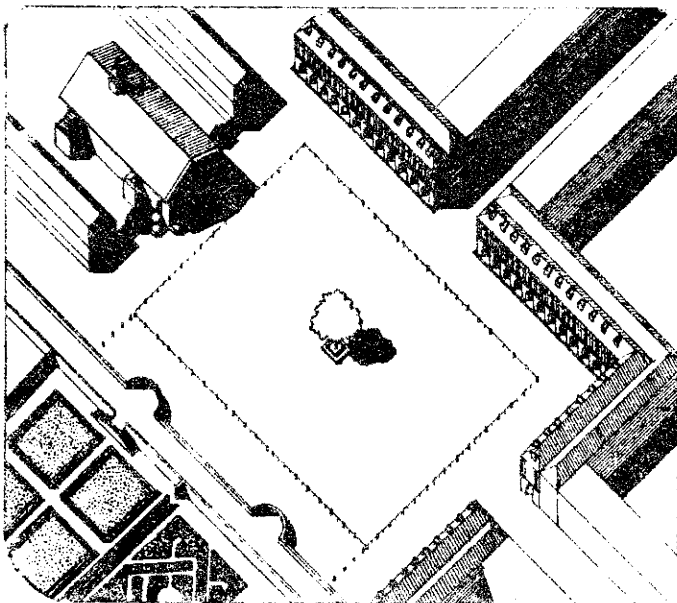

Fig. 46

Covent Garden Piazza i London i sin opprinnelige utforming. (fra S.E.R.)

Det er to plasser som sikkert har vært forbilde for Covent Garden Piazza. Den ene er Place des Vosges i Paris, bygd omkring 1605, og den andre er kirkeplassen i Livorno.

Covent Garden Piazza ble forbildet for måten å bygge ut de fornemme boligströk i London.

Leicester Square 1635, Bloomsbury Square 1665, Red Lion Square 1684, Soho Square 1681, Grosvenor Square 1695, Berkeley Square 1698, St. James Square 1684.

For Bloomsbury Square og Red Lion Square er plassene i dag små parkanlegg omgitt med hekker. Det er gressplener, spaserveier og benker. Store trær gjør at plassene virker mørke.

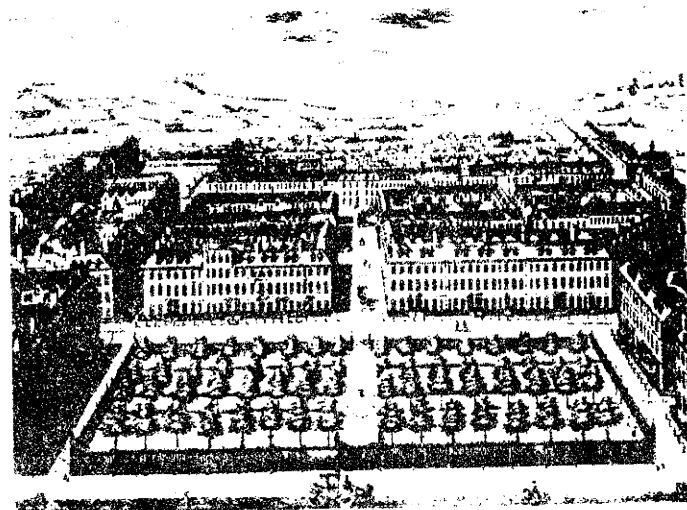
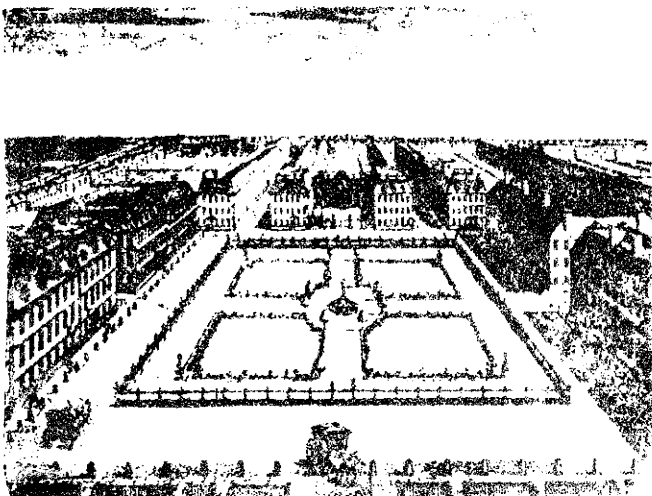

Fig.47. King's Square, Soho (fra E.J.) Fig.48. Red Lion Square (fra E.J.)

Mot slutten av 1700-tallet begynte hertugen av Bedford å dele opp sin 210 dekar store eiendom nord for Oxford Street til boligområder. 80 dekar ble avsatt til hager for beboerne. Kvarterets bygninger ble gruppert rundt de forskjellige hageareal, som var spredt utover hele arealet. På den måten oppsto flere squares og felles for dem alle var plener med store plataner tilfeldig gruppert. I det store åpne areal (250 dekar) ble enkelte areal spredt utover (tilsammen 80 dekar) ble forbeholdt de som bodde i husene rundt.

For Bedford Square som ble bygd ut 1775-80 er den dag i dag hagearealet den åpne plassen i midten et inngjerdet spaserområde som bare kan benyttes av de som har nøkkel til porten, d.v.s. de som eier leilighet ved Bedford Square. Dette er et interessant trekk ved de åpne areals bruk som vi skal merke oss.

Russel Square som ligger i samme kvartalet er et åpent areal som har mer et preg av bydelspark. Her finnes i dag f.eks. en større friluftskafé.

Regent's Park (42) er i likhet med Hyde Park og Kensington Gardens opprinnelig deler av store jaktområder som Henry VIII tilegnet seg i 16. århundre. Området gikk under navnet Marylebone Park, og fortsatte å være kongelig jaktpark til 1646. Regjeringen overtok parken sammen med alle de andre av kronens eiendommer. Ved gjeninnsettingen av Stuartene i 1660 etter republikken ble parken igjen kronens eiendom. Parken ble imidlertid ikke åpnet for publikum i likhet med f.eks. Hyde Park.

Regent's Park ligger omgitt av herskabelige boliger bygget i første halvdel av 1800-tallet. Husene var del av en ambitiøs plan for prinsregenten i 1811, da den siste utbyggingen til Dukes of Portland fant sted. Det ble planlagt å bygge et palass som skulle ligge midt i parken som gjennom den nybygde Regent Street skulle knyttes sammen med Carlton House. John Nash planla Regent Street og Regent's Park. Parken fikk et sterkt neo-klassisk preg. Regent's Park er en promenadepark med rosehage, tehus, friluftsteater. I parken finner vi og en zoologisk hage. (43)

Fig.49 Gater, plasser og parker planlagt av John Nash 1811 - 1835

42. S.E. Rasmussen: London, side 140.

43 E. Jones: British Townscapes, side 89.

FYRSTENE ÅPNER SINE PARKER FOR BORGERNE:

I det 17. og 18. århundre blir det mer og mer vanlig at fyrstene åpner sine parkanlegg for almenheten. Borgernes bruksrettigheter var sterkt begrenset. Ved inngangen til parken i Herrenhausen ble det i en spesiell innskrift hvor den vanlige mann ble truet med pryl med stakk hvis han våget å sette seg på en av parkens benker hvor en adlig hadde lyst til å sette seg.(44)

Fra tid til annen ble parkene igjen lukket alt etter fyrstenes luner.

De kongelige parker i London er omtalt for seg på side 48. Fig. 50 viser hvordan kongelige parker utgjør viktige komponenter i 6 europeiske byer.

PARIS.

Eksempel: Palais Royale, Jardin du Luxembourg, Jardin des Tuileries, Park Monceau, Jardin des Plantes.

Palais Royale. Slottet oppført 1629-36 av Lemecier for kardinal Richelieu. Slottet omslutter en innelukket hage som tidlig ble åpnet for borgerne. Samlingssted for borgerne bl.a. på grunn av sitt livlige kaféliv. Kanskje mest av alt et samlingssted for de revolusjonære. Herfra startet toget med Bastillen i 1789. I dag er hagen nærmest å betrakte som en bydelspark. (45)

Jardin du Luxembourg. Palais du Luxembourg bygget av Henrik IV, i tiden 1615-1624. Hans dronning Maria av Medici fant slottet inne i Paris for trist og ville ut på landet. I det 17. århundre lå virkelig dette langt utenfor byen Paris. (46).

Jardin des Tuileries. Det opprinnelige slottet bygd for Katarina av Medici (1564) senere utvidet og bygd sammen med Louvre. Tuileriehagen hovedsakelig anlagt av André Le Notre, 1664-71. I 1909 ble området der slottet hadde stått omdannet til en terreasse slik at parken er samlet helt fra Place de la Concorde til Cour du Carroucel. (47).

Parc Monceau. Anlagt 1778 av Cormontel for Philippe d'Orleans,

44 M.L. Goetheim: Geschichte der Gartenkunst, bd.II, side 433

45 Tour de France 1966, side 42

46 Ibid, side 69

47 Ibid, side 57

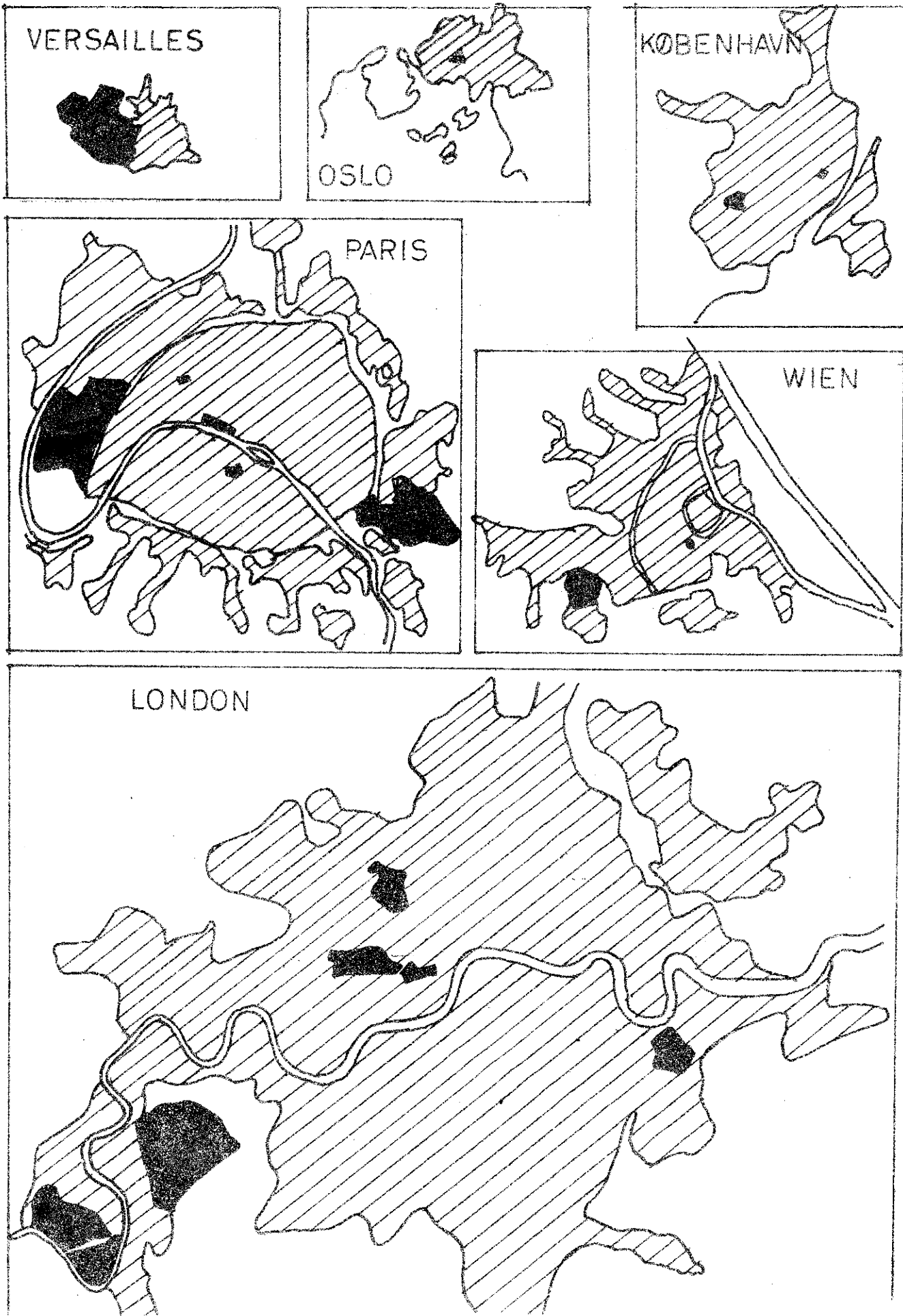

Fig. 50. Kongelige parker som er åpnet for almenheten.
Mål: 1:200.000.

dengang hertug av Chartes. (Goethein II side 386). Navnet stammer fra en landsby syd for datidens Paris.

Bois de Bologne. Opprinnelig et skogområde på vel 8000 dekar, som ble brukt til kronens jaktpark - gjennombrutt av et nett av alléer.

I det 17. århundre tas skogen i bruk utelukkende til spaserområde. Napoleon III overlater området til Paris by i 1852. Alphand planlegger omleggingen til landskapsstil. (48) (49)

Bois de Vincenne. Tidligere kronens jaktpark ca. 9000 dekar omlagt i landskapsstil med en rekke innsjøer med romantiske øyer, paviljonger o.l.

Jardin des Plantes. Opprinnelig en slottshage hvor to av Ludvig XIII's leger - Herouard og Guy de la Brosse anla sin kongelige hage for medisinsplanter. (50) (50b)
Senere utviklet anlegget seg til den botaniske og zoologiske hage i Paris.

WIEN.

Schönbrunn og Belvedere.

Begge anlegg preges av at man i stedet for å bevare en stivnet "status quo" har lagt opp til en levende og konstruktiv bevaringspolitikk. Områdene er utstyrt med aktiviteter som restauranter, muligheter for konserter, teaterforestillinger, utstillinger. Det er lagt opp til en rask og stor trafikkbetjening.

Det sier også litt når vi vet at en sommersøndag på det beste kan det komme f.eks. 45.000 besøkende til Schönbrunn.

Begge anlegg er franskinspirert. Belvedere ligger nærmest den gamle bykjernen. Schönbrunn ligger 5 km fra bykjernen. Schönbrunn er på 2230 dekar. Belvedere er på ca. 280 dekar. (51)

Prateren i Wien.

Prateren var opprinnelig en lystskog for adelen. Området ble gjennomskåret av alléer. En av disse er Haupt Allé som går fra Praterstien i en rett linje gjennom hele parkens lengde.

48. Tour de France 1966.

49. G.F. Chadwick: The Park and the Town, side 165.

50. Tour de France 1966. Side 71

50b. Parker i StorParis. Havekunst 1953, side 9.

51. V.F. Thomsen: Wien - en hovedstad og dens parker, side 12.

Volksprater, Wiens tivoli, ligger nærmest sentrum. Så følger utstillingsområder, kolonihager, bowlingbaner, travløpsbaner, fri-luftsbad, golfbane, ridebane, sportsanlegg m.v. Hele området er et stort fritids- og forlystelsesområde. Arealet har en bredde på ca. 1,5 km og strekker seg sydøstover mellom Donaukanal og den store Donauploden. (52).

HANNOVER.

Grosser Gartens historie går tilbake til 1666 da Herrenhausen ble sommerresidens. Herrenhausen har vært fyrstebolig og residens helt frem til dette århundre.

Anlegget har vært åpent for borgerne. Under streng kontroll fikk de lov aller nådigst til å spasere i parken for å få et glimt av fyrstens storhet og glans.

Det kan ikke settes likhetstegn direkte, men vi kjenner en rekke lignende eksempler fra de store parkanlegg i Europa den dag i dag, - tyske, engelske og franske anlegg.

Grosser Garten overtas av Stadt Hannover i 1936.

Anlegget er et typisk promenadeanlegg. (53).

KØBENHAVN.

Eksempel Rosenborg Slottshave, Fredriksberg park, se fig. 51.
Rosenborg Slottshave (54).

1649 Hagen første gang oppmålt og tegnet av Otto Heider.

1735 J.C.Kriegers plan med et sterkt barokkpreg slik hagen er gjengitt i "Den danske Vitruvius" i 1746.

1785 I de siste 10-år har hoffet mistet interessen for hagen. Parterrehagen gjøres om til ekserserplass. Hagen åpnes for borgerne sommerstid.

Det ble en "folkets hage" med serveringssteder, spillebank, Det holdes konserter. Det er folkefester med fyrverkeri og ballongoppstigning.

Hagen tilfredsstillt en rekke av de aktiviteter vi i dag finner i Tivoli og i Fælledparken.

1819 Hagen åpnes for borgerne også om vinteren.

1820 Omkring denne tiden legges parken om til landskapshage.

1913 Dronningporten åpnes. Diagonaltrafikken som oppsto brøt helt med den idé at hagen skulle være et fredfylt sted utenfor byens travle trafikk. Hagen blir til park.

53. Herrenhausen 1666-1966.

54. I. Ingwersen: Rosenborg Have - før, nu og i fremtiden. Havekunst 1964, side 141.

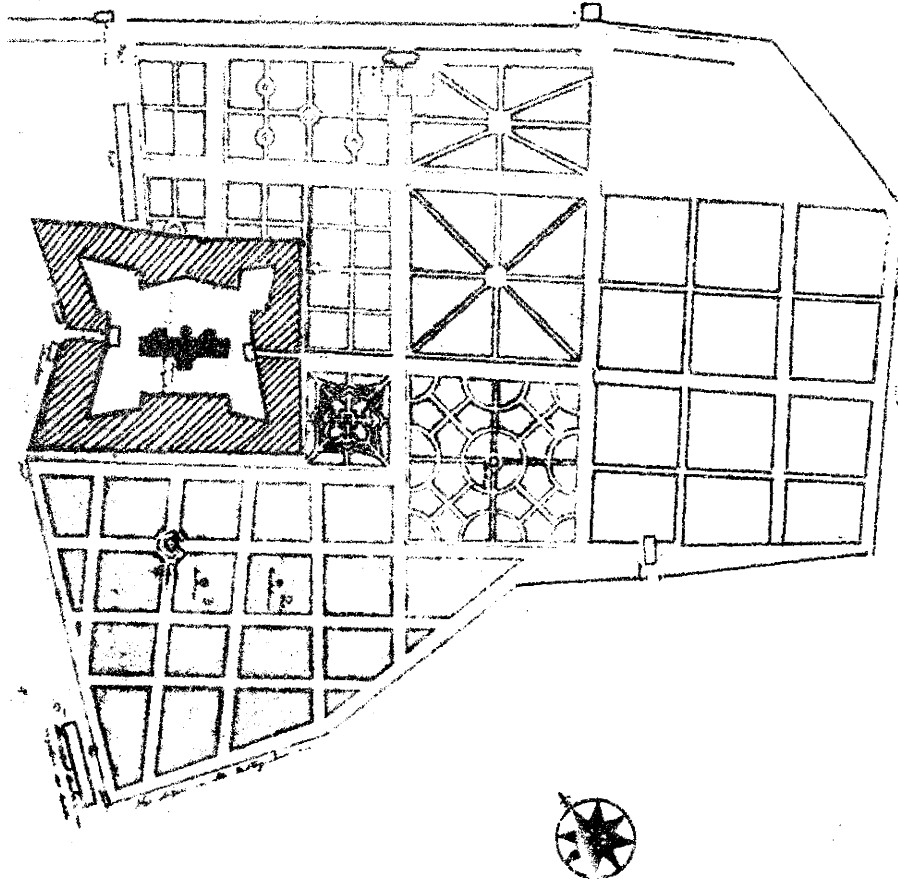

Fig. 51 Rosenborg Slottshave. Oppmålt og tegnet av
Utto Heider i 1649. (HK 1964)

1920 Konkurransen om parkens utforming - ingen utførelse.

1932 Reguleringsforslaget til hagearkitekt J.P.Andersen gjennom-
-35 føres. Det nye reguleringsforslag viser at diagonalgangen
sløyfes. Parken blir igjen til en oppholdshage midt i en
støyende storby. Vollgraven etableres på nytt.

Denne utviklingsrekken fra hoffets hage til folkets hage til
en gjennomgangspark (sml. Slottsparken) til på ny en oppholds-
hage er en interessant funksjonsskiftning.

En lignende utviklingsrekke vil vi og finne for andre anlegg.

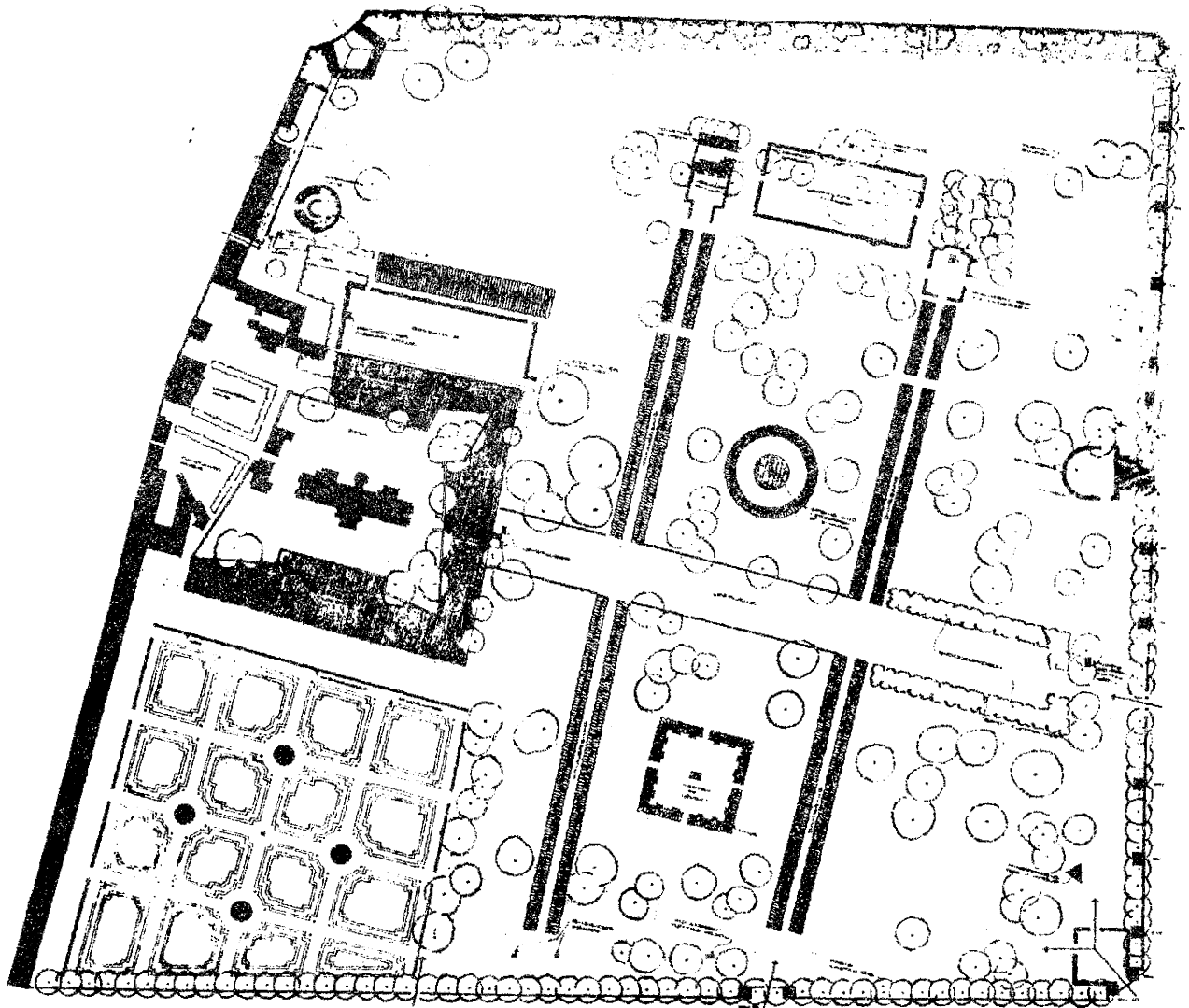

Fig.52 Rosenborg Slottshave . Det nye reguleringsforslaget.
(fra HK.1964)

OSLO - Slottsparken.

I 1823 fikk den danskfødte juridiske kandidat, offiser, figurmaler og arkitekturlærer Linstow i oppdrag å forestå planlegging og oppførelse av den nye kongeboligen i Christiania (55)

Bygningen sto ferdig i 1848. Slottet er plassert for enden av byens hovedakse med en dominerende virkning. Slottsintendenten gjorde det klart alt i 1824 at det måtte settes

igang planlegging av slottsparken.

Såvidt man vet var ikke planen ferdig i 1835. (56)

I 1838 fikk anleggsgartner Mortensen i oppdrag å utføre parkanlegget. I 1843 var arbeidet i gang og det berettes at mange ville trær var plantet. To alléer på forsiden rammet inn den vordende paradeplassen. (57))

Mortensen ble ansatt som slottsgartner i 1849. I 1852 var plenene tilsådd med havre.

Hele parken er på ca. 225 dekar. Parken lå den gang "langt på landet".

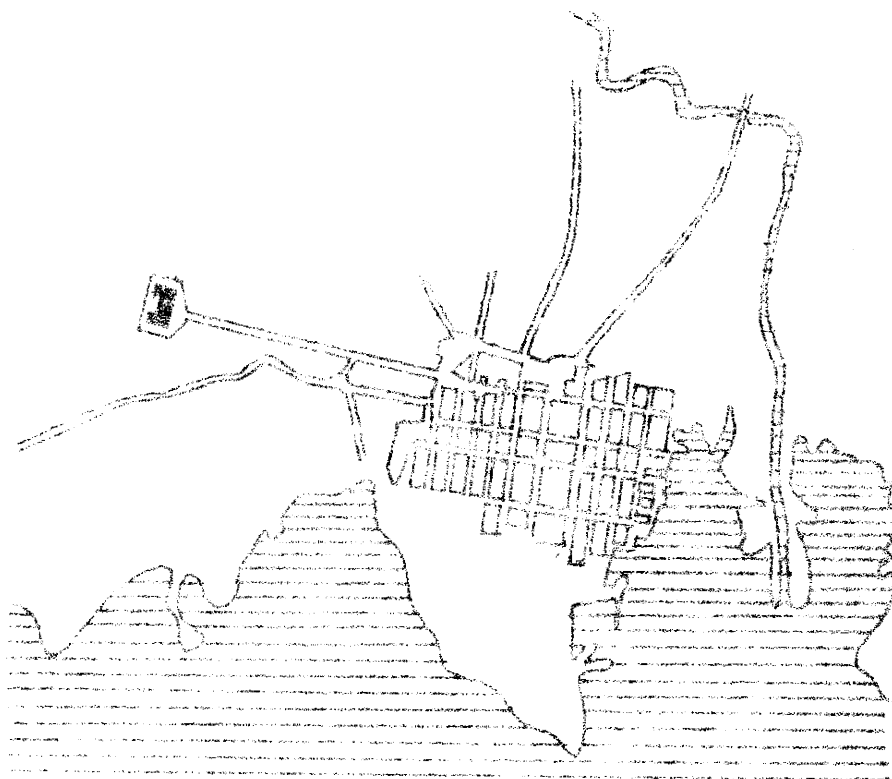

Fig.53 Kartskisse av Christiania som viser byen og Slottets plassering utenfor byen i 1843.

56. T. Skard: Hagebruk og gartneri i Norge, side 368.
57. Fortegnelse og Beskrivelse over Statens Eiendomme 1842-43, side 74.

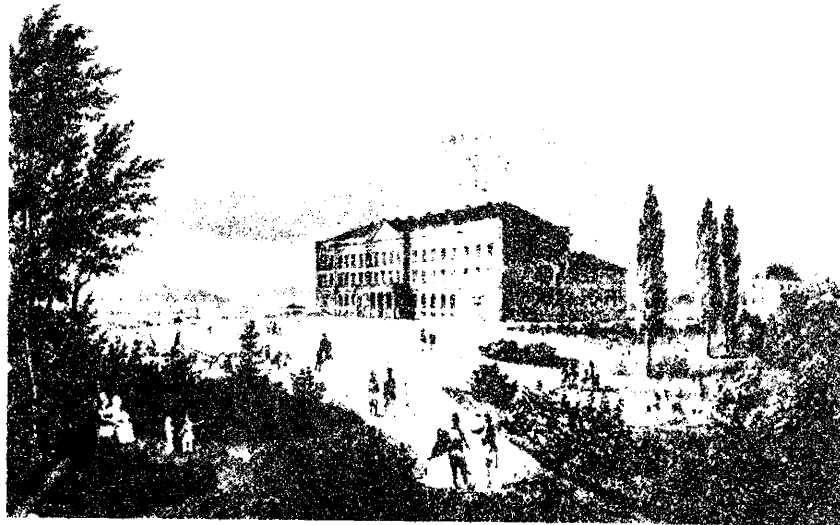

Fig.54 Slottet og Slottsparken ca. 1845. (fra T.S.)

Etter hvert "skyller" bebyggelsen forbi og parken blir en yndet promenadepark i denne delen av byen.

Dronningparken åpnes for publikum i 1964.

Herregårdsanlegg innen Stor-Oslo, hvor det i dag er verdifulle åpne areal er bl.a. Palæhagen, Skøyen hovedgård, Ö.Aker, Ljan herregård, Frogner hovedgård, Bogstad hovedgård. Konfr. "Norske haver i gammel tid" bind II, side 61.

I denne sammenheng kan det være av interesse å nevne Bygdøy Kongsgård med park og jordeiendommer. Parken er i dag et stengt areal, jordene er vinterstid verdifulle åpne areal.

STOCKHOLM - Kungsträdgården. (57b)

Sammenligner vi de anlegg som er omtalt her, så legger vi merke til følgende grupper:

1. En del av anleggene har i restaurant form blitt typiske promenadeanlegg. Det kulturhistoriske er det primære, eks. Herrenhausen, Hampton Court, Schönbrunn, Versailles - anlegg man reiser til.

2. Les Tuileries har blitt til viktige åpne areal midt i en travel storby og tilpasset seg denne funksjon. Andre eks. er Rosenborg Slotshave, St. James Park. Det legges stor vekt på å beholde den opprinnelige utforming i vesentlig grad.
3. Hyde Park kan stå som eksempel på de parker hvor det legges en stor vekt på å tilpasse de forskjellige tiders krav til aktiviteter.

En del anlegg hører fortsatt inn under Kronen og dens forvaltning. Sml. London, København, Oslo. Andre anlegg har blitt overført til statlig eller kommunal forvaltning. Sml. Paris, Hannover.

DET 19.ÅRHUNDRE
Industrialisering og byvekst

1800 tallets byplanlegging preges av en sterk byvekst. Byveksten skyldes i første rekke industrialiseringen som starter i England i slutten av 1700 tallet. Denne voldsomme og sterkt bestemmende epoke i vår byutvikling er blant annet utførlig beskrevet i Grimberg (1).

I planleggingen sto man overfor bl.a. følgende problem:

- 1) Ordne det utenfor bykjernen, forstedene
- 2) gjøre bykjernen aktiv
- 3) jernbanens innføring er et annet moment

I 1850 var vollterrenget uten militær betydning. Arealene kan brukes. De brukes forskjellig.

- 1) København la vollterrenget ut til boliger - parker, se side 90.
- 2) Wien la det hele ut til park hvor man la inn stor offentlig bygg. De nødvendige gate-gjennombrudd ble foretatt inne i kjernen. Sml. Hannover og Hamburg.

I Paris gikk man annerledes radikalt til verks. Glacier-arealet var alt bebygd. Nå gikk man til det skritt at man kjørte trafikkårene tvers gjennom kjernen. Forstedene øst-vest ble forbundet med hverandre. Gjennombyggingen ble kjøpt av kommunen, bygd og deretter solgt. Man skapte shoppinggater tildels bolig-gater. Forretningene i 1.-2.etg. og boliger over dette.
Soning i høyden i stedet for i flaten.

Under den første ekspansjonsperioden i 1800-tallet var det markeksplotatørene som i stor utstrekning skapte de nye byplan-prinsippene - størst mulig bygningsvolum på minst mulig grunnareal. Resultatene kjenner vi uendelge husansamlinger og mørke bakgårder.

I Paris føres brede boulevarder gjennom de gamle ansamlinger av hus. Hovedhensikten var å skape et godt forsvar gjennom åpne skytefelt. En annen bakgrunn er å gi plass for keisertidens arméparader. Til dels ble det også lagt vekt på å slippe lys og luft inn i bykjernen. De veldige nyreguleringene ble gjennomført av Seine-prefekten G.E. Hausmann etter fullmakt fra Napoleon III. Paris tapte sitt middelalderpreg.

Professor S.E. Rasmussen har i Byer og Bygninger behandlet Paris' boulevarder. (2)

Hausmann's byplanprinsipper fikk stor innflytelse i hele Europa. Lindhagen's plan for Stockholm i 1866 er det mest ren- dyrkede eksempel i Skandinavia. (3) Svenskene gikk så langt at de ved gjennomføringen av den alminnelige bygningsloven for rikets byer i 1874 utarbeidet egne mønsterblad for byplaner. Det ble også utarbeidet forbilder for kvarterenes utbygging. Esplanader, forgårder med plantinger, parker og åpne plasser tillegges stor vekt. Dette var helt i bygningslovens ånd som påpekte: "rörelsens behov av utrymme och bekvämlighet, sundhetens fordran på ljus och frisk luft skönhetssinnets anspråk på fritt utrymme" etc.(4)

I den samme periode som Hausmanns byplanprinsipper legges til grunn for "mønsterblader" - 1800 tallets idealbyer - spiller jernbanebyggingen en stor rolle. Jernbanen la grunnen for nye byplanprinsipper, lengre avstand bolig - bykjerne. Forstadsbyggingen tar til, jernbanen trengte helt inn og sprengte de gamle bykjerner. (5)

Det oppstår et sterkt ønske om adgang til grønnområder. For fullt ut å forstå ønsket om en bedre kontakt med grønnområder må vi analysere de problemer industribyen egentlig sto overfor. Tilstrømningen til fabrikkbyene var enorm. Antall personer pr. leilighet (på forhånd overbefolket) steg ofte til det dobbelte (6). Gater og bakgårder var i en elendig forfatning som de rene søppelhauger. Fabrikkene spydde ut rök og gass, som forurenset luften. Vannet ble forurenset. Sunnhetstilstanden var stadig synkende (7). Arbeiderbefolkningen levde i en grå og overbefolket tilværelse. Flesteparten var flyttet inn fra landet. De økonomiske kår var blitt bedret, men de sosiale på mange måter forverret. Det lyder som et paradoks at de økonomiske og sosiale vilkår ikke følges ad,

2. S.E. Rasmussen: Byer og Bygninger, side 143.

3. G. Winge: Idealstaden.

4 og 5. Ibid.

6. W.L. Creese: The Search for Environment, side 72.

7. Ibid, side 65.

men man befant seg i en "gründertid", hvor alle krefter ble så sterkt engasjert i å bygge fabrikker at man glemte å bygge hus og byer.

Behovet for åpne rom var stort, men det var noe mer enn bare ønsket om mer plass. Det var et ønske om mulighet til kontakt med natur i en eller annen form. I begynnelsen av 1800 tallet begynner et bevisst arbeid for å føre de egenskaper som landsonen representerer inn som komponenter i storbyen. Det søkes etter en livsform som kan forene storbyens og landsonens beste egenskaper. Sosialvitenskapen kom til å stå i første rekke for de nye tankene som dannet grunnlaget for et nytt bymiljø.

England sto først overfor industrialiseringens og storbyvekstens problemer. Det var også her at de nye prinsipper for en bedre byutforming ble gjennomført. Tyskland ble også hurtig et av de ledende land når det gjaldt å utforme de nye prinsipper for byenes åpne rom - grønnområdene.

En verdifull innføring i sammenhengen mellom byutforming og industrialisering finner vi i The Search for Environment (8).

Bysamfunnet før industrialiseringen vokste frem fordi byene ble bygd som sterke forsvarsenheter, byene var sentrum for handelsvirksomhet eller de hadde viktige residensfunksjoner. Folk strømmet til. I 1700-tallets England opptrer den industrielle revolusjon som en ny og voldsom faktor.

Trekk fra denne utviklingen er:

- 1) Fabrikkene er elementer som i størrelse og som i sine virkninger både fysisk og psykisk er annerledes enn det kjente. Kraftkildene var i første rekke kull. Skorsteinene spy ut rök, gass og stöv.
- 2) Fabrikkene trenger arbeidskraft. En ny og ukjent form for arbeidskraft - industriarbeideren som skiller seg klart ut fra håndverkeren og landarbeideren. Behovet for arbeidskraft öker, store menneskekonsentrasjoner

oppstår ved fabrikkene. Boligområder bygges ut for enhver pris. De gamle bysamfunn sprenges og nye vokser frem.

Creese understreker at midt i denne enorme omveltning forrykkes alt som heter målestokk. Dette blir kanskje det mest typiske trekk for den byutvikling som strekker seg helt inn i vår daglige planproblematikk.

Mennesket beholder sin "størrelse" fysisk og psykisk, mens byelementene og byene blir større og større. Overgangen fra håndverker- handels- og jordbrukssamfunn til masseproduksjon og industrisamfunn er brutal og viser et vell av ukjente oppgaver som skal løses. Et annet typisk trekk ved overgangen er at menneskene er så opptatt av å bygge fabrikker, at de glemmer å bygge boliger og byer. Mot en slik bakgrunn oppstår "en søken etter omgivelser".

Omgivelser til å leve i, til å utvikle seg i fysisk og mentalt og til å skape grunnlaget for morgendagens samfunn og til økt produksjon og trygghet. En søken etter muligheten for et bedre byliv i en vakrere by. Denne søken nådde sitt høydepunkt i 1890-årene, da "hagebytanken" presenteres etter en lang modningsprosess. En prosess for å sette opp et alternativ til den overbefolkede og stadig voksende storbyen med nedslående og deprimerende boligmiljø.

GRØNNOMRÅDER.

Så tidlig som i 1828 offentliggjorde J.A. Roebuch et program for byplanlegging og byutvikling: hvor det anbefales boulevarder med trerekker, gressplener åpne for publikum og blomsterdekkede parker. Utenfor byene og helst som en ring rundt de store områder med vanlig land med varierende størrelse avhengig av byens innbyggertall. Områdene skulle eies av byen eller staten og være til for innbyggerne. Roebuch var langt foran sin tid ved å: a) anbefale grønnebelter og kommunal grunnervervelse, b) kompensasjon for nedsatt bruksrett og c) skatt på økende grunnverdier som skyldes byens ekspansjon. (9)

Roebuch trakk opp hovedlinjen for åpne arealer inne i byene. Få år senere starter den mer offisielle debatt om disse spørsmål. Utgangspunktet er Parlamentets rapport om Public walks.

Rapporten kom i 1833 og dermed følger forslag om boligforholdene i de mest folkerike byene.(10)

Nettopp i disse årene øket byenes folkemengde sterkt. I tiden 1800-1850 øket de større byenes folketall med 60-150 prosent. På grunn av et økende behov for boliger og en sterkt økende grunnverdi legges de eksisterende åpne areal ut til bygninger. Lite eller ingenting ble gjort for å sikre Open Space og Public Walks. Rekreasjon utendørs var en sjelden foreteelse. Virkningen av den mentale siden av den industrielle revolusjonen og de nye bysamfunn begynte å virke. Sunnhetsstatistikken viser og de virkningene som overbefolkede og helsefarlige bysamfunn førte til. I byene var man henvist til innestengte gårdsrom og trange gater.

Rapporten slo fast at arbeidrbefolkningen hadde kort fritid og av den grunn var det ønskelig at de hadde kort avstand til åpne arealer. Rapporten foreslo at det ble etablert rekreasjonsareal i byen og turveier utenfor byen. Bakgrunnen for at det legges slik vekt på å sikre turveier forstår man når fabrikkenes rökteppe tas med i vurderingen. Hovedlinjene for en ny byutvikling var trukket opp.

Det er mot en slik bakgrunn at det frem gjennom det 19. århundre blir et økende krav om reformer i byutformingen. Reformen hvor et sterkt ønske var en bedre kontakt med naturen - med det som landet representerte.

Landet var motpolen til storbyen. Landet måtte føres inn i byene - innskutt som øyer og kiler med kontakt bakover. Det var ikke nok å la store landområder bli liggende igjen som øyer. Områdene måtte innrettes for den bruksintensitet som ble aktuell.

Når det gjelder byens åpne rom skjer det en markert forandring med den industrielle revolusjon. I de bysamfunn vi kjenner før den industrielle revolusjon var gater, plasser, torv, private hager og kongelige parkanlegg de viktigste åpne rom innen bygrensen (11).

10. W.L. Cressé: The Search for Environment, side 56.
11. G. Grzimek: Grünplanung Darmstadt, side 11.

Videre kjenner vi enkelte forsök på å skape åpne rom som kan karakteriseres for grønnområder. Det gjelder i første rekke sportsmarker og squares som anlegges i London (side 45). Videre bør utbyggingen The Circus og The Crescent i Bath nevnes i denne sammenheng (side 29). Enkelte parkanlegg ble anlagt. De hadde i første rekke sitt utspring fra barokkens påvirkning. Det anvendes forskjellige former for "grönt" mer eller mindre direkte overført fra fyrstehusenes parkanlegg i barokk stil. Det gjelder i første rekke i form av alléer, rundeller og monumentalplasser, slik vi kjenner det fra barokken. Paris har en rekke eksempel på denne utviklingen. Det var enkeltanlegg som i de aller fleste tilfelle ble anlagt med prydførmål. Dette fortsatte frem gjennom hele 1800 tallet. I samme periode kom også landskapsstilen til å gjøre seg gjeldende og romantiske forsök på å skape "villmark" midt i byen ble gjennomført i stor målestokk i mange europeiske byer. Eksempel fra denne perioden kan vi og finne i England. Dette er spesielt beskrevet i The Park and the Town (12).

Alt dette representerer i grunnen et nytt trekk, men en virkelig bevisst grønnområdepolitikk utover det rent prydmessige har det ofte vært vanskelig å finne. Det grønne var en utsmykking av byen - en utsmykking med sitt store forbilde i fyrstenes hage- og parkanlegg. Grønnområdene kom etter hvert til å spille en større og større rolle som integrerende komponent i all byplanlegging.

I et moderne bysamfunn har grønnområdene følgende oppgaver:

1. de skal løse forskjellige former for rekreasjon ute,
2. grønnområdene har en fysisk/biologisk virkning,
3. grønnområdene inngår som komponenter i en estetisk opplevelse av byen som arkitektur.

I utviklingen av et bysamfunn vil konkurransen mellom de ulike arealkrevende elementer være stor. Menneskene må velge hvilke aktiviteter som skal løses ut fra økonomisk tekniske/funksjonelle og estetiske aspekter.

Ut fra en rekke forskjellige påvirkninger hvor industrialiseringen er sterkt medvirkende, inngår større og mindre områder hvor vegetasjon-natur er dominerende som viktige elementer i bysamfunnet. Byen er ikke lenger bare bygninger, gater, plasser og mindre privathager. I bygningsmonolitten blir grønnområdene markerte komponenter. Komponenter som skal løse bestemte funksjoner. Grønnområdene blir etter hvert utformet for de forskjellige aktiviteter og formål. For å oppnå en størst mulig utnyttelse knyttes grønnområdene sammen innbyrdes innenfor bygningsmonolitten og de knyttes sammen med de åpne rom, f.eks. byskogen, som ligger utenfor bygningsmonolitten. Bygningsmonolittens utstrekning faller ikke alltid sammen med bygrensen. I f.eks. en by som Oslo vil det innen byens grenser ligge en bygningsmonolitt omgitt av skog- og jordbruksareal og av sjøen.

DEFINISJONER AV BEGREPET GRØNNOMRÅDER.

Følgende begrep brukes og går tildels over i hverandre: landskap, natur, friareal, grønnområder.

Camillo Sitte bruker begrepet grosstadtgrün (13). Sitte skiller grønnområdene i to grupper, grønnområde med rekreasjonsfunksjoner og grønnområder med dekorative funksjoner (14).

E. May (15) sier "Grün ist ein Park. Das ist so nicht richtig. Das Grün, das wir enterben in der neuen Landschaft das sind keine Parks, sondern das ist das freie Land. Das kann bestehen aus einem Bauernhof, aus Gärtnereien, aus Laubengärten, Spiel- und Sportsplätzen und unter gewissen Umständen auch aus Friedhöfen."

Schumacher (16). Grønnområder er offentlige og private områder hvor vegetasjon er et dominerende element og som helt, delvis eller ikke er tilgjengelig for publikum. Områder til jordbruk-, skogbruk- hagebruksformål og vannflater.

Bernatsky (17) behandler formålet for regionplanlegging:

13. P. Gleichmann: Sozialwissenschaftliche Aspekte der Grünplanung in der Grosstadt, side 9.
14. Ibid, side 9.
15. Ibid, side 9.
16. M. Grossmann: Beitrag zur Erforschung des Bedarfs einer Grosstadt an öffentlichen Gärten und Parkanlagen, side 7.
17. A. Bernatsky: Aufgaben der öffentlichen Grünplanung. Das Gartenamt 1960, side 74.

"Umwelt zu schaffen für Menschen als Gesamtwesen im sinne CARREIS, Sicherung des Lebensbereiches des Menschens, Ermöglichung der Entwicklung stärker menschlicher Eigenschaften um die Herrschaft über die verselbständigten, technischen Hilfsmittel wieder zurückzuzuwinnen." Så skrev han vidare: "Unter Grünflächen soll hier verstanden werden das lebensnotwendige Quantum von Nichtbauland und landwirtschaftlich/forstwirtschaftlich harmonisch genutztem Land im Hinblick auf die eben zitierte Gesamtpersönlichkeit des Menschen, die in verschiedenen Bereichen verwurzelt ist: im leiblichen, seelischen und geistigen."

Gibson (18) Definition av begreppet grönområde.

Till grönområden räknas här alla markutrymmen inom och omedelbart inntil tätorten, vilka huvudsakligen är täckta av vegetation och som utnyttjas för att ge avskärmning eller öppenhet i ortens landskap samt för att bevara karakteristiska landskapselement och kultur- eller naturhistoriska minnesmärken.

Inom tätorterna förekommer även andra markutrymmen med inslag av vegetation, såsom gator, vägar, parkeringar, kyrkogårdar samt odlad mark i form av skog, jordbruk, handelsträdgårdar och därmed jämförligt, men dessa räknas här inte till de egentliga grönområdena.

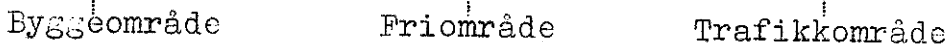
Friluftsområden och områden för fritidsbebyggelse, vilka inte ligger i omedelbar anslutning till tätortens bebyggelse, räknas här inte heller till dessa grönområden, även om tillgång till dem betyder mycket för tätortsbefolkningens rekreation och kan minska behovet av grönområden inom orten. Planeringen av friluftsområden och områden för fritidsbebyggelse inverkar huvudsakligen på landsbygdens och glesbebyggelsens landskap. Deras användning berör i allmänhet en hel region, men kan även ha både nationell och internationell räckvidd.

För närvarande är inom planlagda områden den större delen av grönområdena belägen på tomtmark och den mindre på allmän mark. På tomtmark befinner sig inte bara bostädernas grönområden utan även de som exempelvis tillhör näringslivets företag och institutioner som skolor, sjukhus m.m. Användningen av dessa områden är

i regel förbehållen enskilda eller begränsade grupper. Även om dessa områden inte är inhägnade eller spärrade, kan allemansrätten inte tillämpas på dem. De kompletterar men kan inte ersätta områden med karaktär av allmän mark.

SKJEMA ETTER HOFFMANN 1958. (19)

PLANOMRÅDE

RELASJON FRIOMRÅDE - GRØNNOMRÅDE.

FRIOMRÅDE (freiflächen)	Friområde for fritid, rekreasjon, spill og sport	Område for vannsport - - - - -	GRØNNOMRÅDE (grünflächen)
		" " bading - - - - -	
		" " vintersport - - - - -	
		" " annen sport - - - - -	
		" " barnelek - - - - -	
		" " kolonihager - - - - -	
		" " fornøylesparker - - - - -	
		" " alle vanlige former for rekreasjon i det fri - - - - -	
		Område for historiske hager og parker - - - - -	
	Friområde for utstilling, opplæring, forskning o.l.	Forsøks- og utstillingsområder - - - - -	
		Zoologiske og botaniske hager - - - - -	
		Utstilling, messer og marked - - - - -	
		Gravplasser - - - - -	
		Åreslunder o.l. - - - - -	
Spesielle friområde for sanitær-hygieniske bygg og branntekniske formål	Isolasjonsstriper o.l. - - - - -		
Hage-, land- og skogbruksområde, dertil fiskeriområde	Åkerland - - - - -		
	Natureng - - - - -		
	Gartneriområde - - - - -		
	Skoger - - - - -		
	Fiskedammer - - - - - /		
Friområde for drift av forsynings- og avfallsvirksomhet	Ledningsgater - - - - -		
	Vannutvinningsområde - /		
	Søppel- og avfallsomr. - /		
	Andre omr. for avfall - /		
Spesielle friområde for kultiverings- og lignende oppgaver	Område for høyflod og kystvern - - - - -		
	Rekultiveringsområde for bergverk, meliorations og landinnvinning - - - - -		
Lagerområde	- - - - - /		
Ubrukt område	- - - - - /		

- - - - - / : ingen relasjon
- - - - - : delvis relasjon
- : friomr. = grønnområde

Regionplanutvalget for Fyn (20)

Ved grønne områder forstås i denne forbindelse områder friholdt for bebyggelse, udover hvad der naturligt knytter seg til landbrug, gartneri og frugtavl. De rekreative muligheder i området kan f.eks. bestå i veje og stier til færdsel og områder til opphold.

Disse muligheters kvalitet er helt avhengig av at områder langs åen står i forbindelse med større grønne områder. F.eks. vil en offentlig sti langs åen vinde meget i verdi, dersom åens omgivelser er landbrugsarealer fremfor villabebyggelse.

Endvidere vil områder til opphold være til mindre ulempe for omgivelsen beliggende i et landbrugsområde end omgivet av bymessig bebyggelse.

Bygningsloven av 18. juni 1965. (21)

I en reguleringsplan avsettes i nødvendig utstrekning

Friområder: Parker, leirplasser, turveger og anlegg for lek, idrett og sport. (§ 25)

Det vises også til § 18 Regionplan og § 20 Generalplan.

Grønnområder er åpne rom hvor vegetasjonen er den dominerende komponent. Grønnområdene finner man i tilknytning til bolig, skole, sykehus, aldershjem, andre institusjoner, ved arbeidsplasser m.v. De mest markerte grønnområder finnes som parker, anlegg for lek, idrett og sport, som turveger og som sammenhengende grøntbelter. En gravplass må karakteriseres som et grønnområde i byplanen etter den definisjon som jeg har brukt over. Grønnområdene og de aktiviteter som de skal løse er behandlet for seg på side 114.

Det er av vesentlig interesse den bruksrettighet som den enkelte borger har til grønnområdene. Byens grønnområder kan deles i to grupper:

A. Grønnområder som brukes privat av en bestemt gruppe eller områder hvor almenheten delvis har lov til ferdsel og opphold.

- B. Grønnområder hvor almenheten har lov til ferdsel og opphold. D.v.s. de regulerte friareal som omfatter parker, anlegg for lek, idrett og sport, turveger, grønnebelter o.l. Denne gruppen omfatter da det vi i første rekke forstår med byens offentlige grønnområder.

Konferer Tilråding om disponering av arealer til friluftsliv i Vennesla og Sandalen kommuner (22).

Når man i byplanleggingen arbeider for å løse de aktiviteter som forutsettes løst innen et grønnområde, må man hele tiden ha for øye den sammenheng det er mellom private og offentlige grønnområder.

Gleichmann (23) har inngående ut fra sosialvitenskapelig bakgrunn drøftet denne sammenhengen. Vi skal la dette gå et skritt videre og understreke at de grønnområder som ligger utenfor byen også må trekkes inn i en total vurdering av aktivitetskomplekset. Alle de områder som på en eller annen måte skal løse friluftskิจกรรมer - muligheter til å oppleve natur - er knyttet sammen til en helhet. D.v.s. fra "treet i storbyens bakgård" til den villmark som menneskene aldri har omformet. Det er avgjørende for vår vurdering av behov og ressurser at vi er villige til å se denne helheten. Ut fra en slik tankegang er det at vi må prioritere hvilke aktiviteter skal tilfredsstilles innen byen.

Grønnområdenes inndeling er behandlet ut fra markegenskaper, bruksmuligheter og vedlikeholdsvurderinger i Grünplanung Darmstadt (24).

Grønnområdene kan inndeles i følgende soner:

- Sone 1 Grønnområde innenfor den monolittisk bebygde flaten.
- " 2 Grønnområde langs randen av sone 1.
- " 3 Grønnområde mellom sone 1 og forstedene.
- " 4 Grønnområde lengre ute i byregionen.

- 22. Tilråding om disponering av arealer til friluftsliv i Vennesla og Sandalen kommuner, side 40.
- 23. P. Gleichmann: Sozialwissenschaftliche Aspekte der Grünplanung in der Grosstadt.
- 24. G. Grzimek: Grünplanung Darmstadt, side 29.

Konferer fig. 3 på side 6. Den sammenheng som det er mellom de fire soner og virkningen på utnyttelse og planprinsipper er omtalt bl.a. i Grünplanung Darmstadt (24B) og Greater London Plan 1944 (25).

De engelske modellbyene fra 1800-tallet er et utmerket materiale for å studere nærmere hvordan grønnområdene etter hvert planlegges og anlegges som en avgjørende komponent i bystrukturen.

Engelske modellbyer på 1800-tallet.

De store industrikonsern ledet av mektige og sterkt sosialt interesserte industriherrer kom til å gjennomføre de nye idéer i praksis. De industriherrer som i første rekke bygde ut fabrikkbyer etter nye prinsipp var Sir Titus Crossley: Joseph Crossley, Sir Francis Crossley, G. Cadbury og Lord Leverhulme.

Disse menn deltok levende interessert i utformingen av de sosiale, kulturelle og sunnhetsmessige økonomiske prinsipper for byutviklingen. De deltok aktivt i planleggingen og utformingen av de nye modellbyer - en betegnelse som ofte brukes.

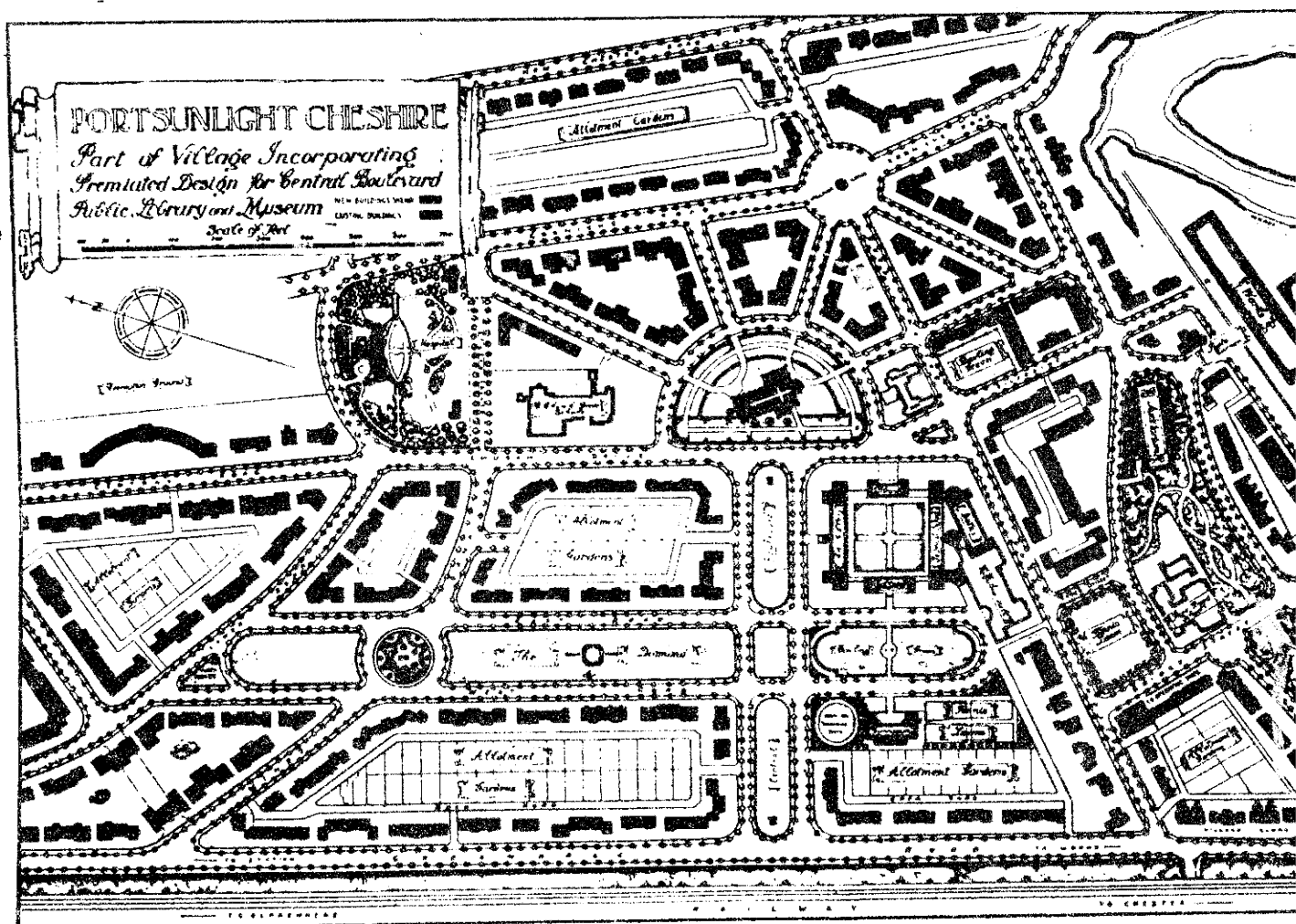

Fig. 55. Port Sunlight, revidert plan av T. Mawson 1910.
Anlagt av Lord Leverhulme.

Modellbyene betydde meget for Howards reformplaner og for byutvikling i vårt århundre

Creese har i sin bok The Search for Environment (26) gitt et høyst verdifullt bilde av planene og av den sosiale og økonomiske bakgrunn for byenes utbygging. Felles for dem alle er at grønnområder inngår som viktige komponenter. Industriherrene som sto bak denne utbyggingen var levende opptatt av å utforme nye byplanteorier.

I modellbyene ble det lagt vekt på private hageareal til hver bolig. Mr. Cadbury (Bournvilles skaper) sier at et bolighus må ikke dekke mer enn 25 % av tomten. I større samfunn forlanger Cadbury at 1/10 av det totale område eksklusive veger skal avsettes til parker og recreation grounds. (27)

Avsnittet om modellbyene er ikke fullstendig uten at vi tar med to andre bymiljø fra overgangen mellom det gamle handels- og håndverkersamfunn til industrisamfunnet, først og fremst Fairfield, som ble bygget like ved Manchester i 1783-85. Nærmest en liten landsby - bygd som fotgjengerby. Trær manglet totalt i den opprinnelige byen. Og kanskje det annet trekk som har størst interesse i denne sammenheng var at byen manglet totalt åpne areal til rekreasjon. Det var en forutsetning at disse funksjoner skulle løses utenfor byen. (28)

Hannover Square and Zoological Garden ble bygd 1836 nær Manchester og representerer faktisk en helt motsatt retning. Her er natur ført totalt inn i det forholdsvis lille samfunnet. Romantikken og landskapsstilen slår ut for fullt. Man gikk til og med så langt at ville dyr ble anbragt i bur i grønnområdet. (29)

26. W.L. Creese: The Search for Environment, side 13.

27. Ibid, side 111.

28. Ibid, side 6.

29. Ibid, side 9.

I Search for Environment (30) er det inngående behandlet bl.a. følgende byer: Copley (1849-53), 112 hus, Saltaire (1853-63) opprinnelig 792 hus. Akroydon (1861-63) West Hill Park Estate (1863-68) The Peoples Park 1857 Bournville (1800-1895), Port Sunlight 1888-1934.

Creese har lagt vekt på å få frem sammenhengen mellom årsak og virkning sosial såvel som kulturelt.

I planleggingen og gjennomføringen av "modellbyene" har Creese belyst de økonomiske problemer. Problemstillinger som vi fortsatt arbeider med løsningen av. Problemkomplekset vedrørende grunnverdistigning, lånepolitikk og boligfinansiering og husleieregulering, danner utgangspunktet for å drøfte en bedre boligstandard. Det er grunnlaget for å drøfte boligmiljø og den politikk som skal legges til grunn for å sikre tilstrekkelig åpne areal i bysamfunnet.

Når det gjelder sammenhengen med dagens problemstilling er det bare å konstatere at historien gjentar seg.

Et eksempel som Creese har tatt med kan dokumentere dette. Mr. G. Cadbury opplyser fra Bournville at: de første 140 hus som arbeiderne hadde kjøpt for £ 250 straks etter ble solgt til andre for £ 300. Både for Bournville og Port Sunlight ble det et alvorlig spørsmål hvem skulle ha denne profit. Profit for den enkelte eller gruppen. (31)

Hovedlinjene for grunneierpolitikk i de nye byene skyldes i sterkere grad profitspørsmålet enn de tanker som lanseres i Howards reformteori.

I sin byutvikling var industriherrene ikke ute etter å skape et motstykke til storbyen. De var i første rekke ute etter en metode for å oppnå kommunale forholdsregler - et redskap - til å møte de store problem - som den industrielle og urbane revolusjon.

30. W.L. Creese: The Search for Environment, side 22-143.

31. Ibid, side 142.

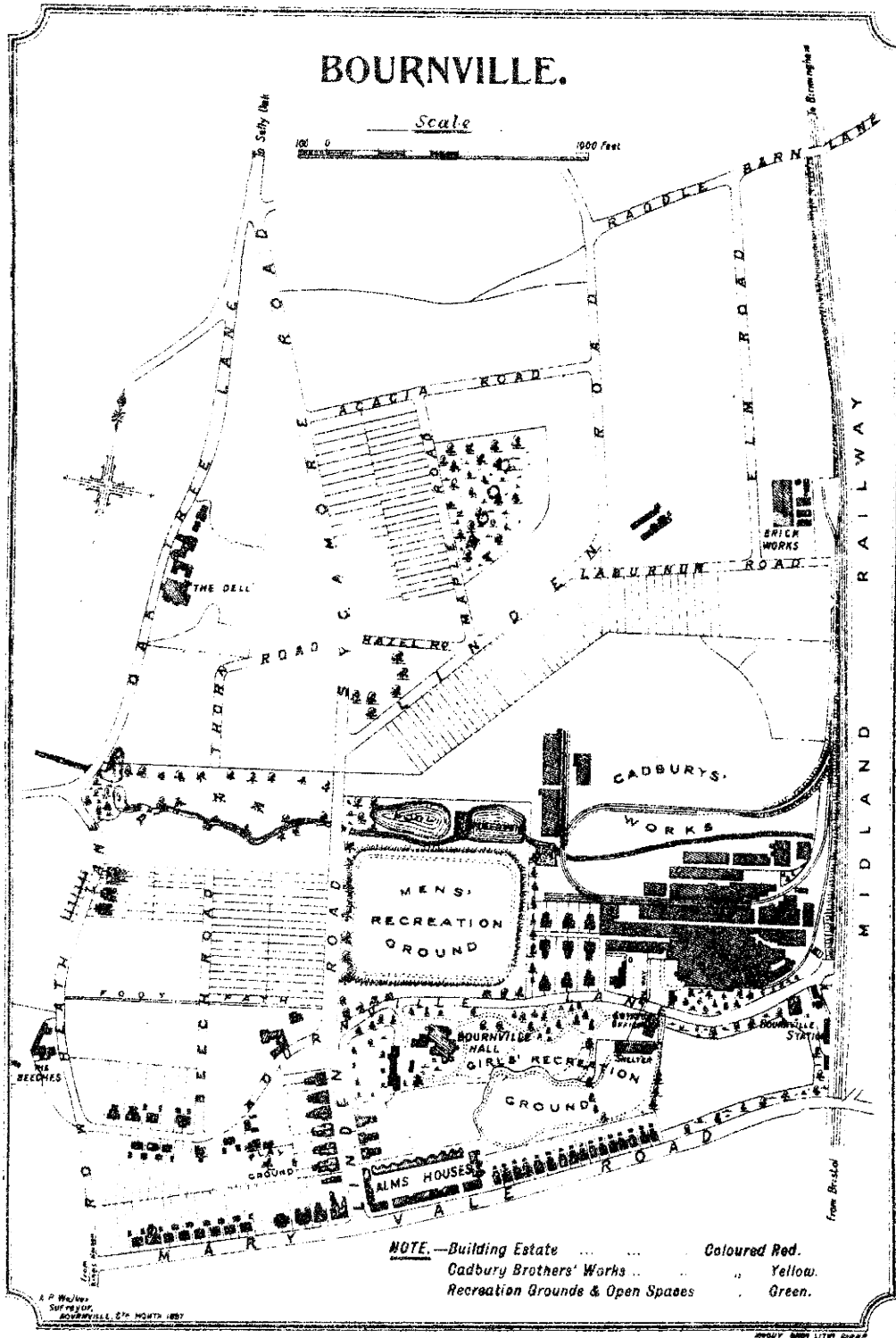

Fig. 56. Situasjonsplan for Bournville, A.P.Walker 1897
(fra W.L.C.)
Anlagt av G. Cadbury.

GRØNNOMRÅDER I OSLO.

Bygartner Marius Röhne har inngående behandlet om grønnområdenes utvikling i Oslo i tidsrommet 1810-1948. (32).

Torfinn Skard har behandlet emnet i sin bok Hagebruk og gartneri i Norge (33). Odd Brochmann har skrevet en beretning om boligkulturens utvikling i Oslo, By og Bolig (34) som tar for seg det bymiljø som utvikler seg til Stor-Oslo. I Christiania i slutten av 1600-tallet utgjør gatenettet og enkelte torg de åpne areal innenfor bymuren.

Fig. 57. Christiania i slutten av 1600-tallet
(fra O.B.2)

Oslos første park er Börshagen anlagt omkring 1804 (35) Slottsparken påbegynnes i 1845 (36). Så følger Studentertunden 1857 ((37)). I utkanten av den stadig voksende bygningsmonolitten lå et utall av mer eller mindre sagnomsuste løkker.

32. M. Röhne: Oslos kommunale parker og grønnanlegg 1810-1948.

33. T. Skard: Hagebruk og gartneri i Norge, side 365.

34. O. Brochmann: By og Bolig.

35. T. Skard: Hagebruk og gartneri i Norge, side 368.

36. Ibid, side 369.

37. Ibid, side 369.

- 1) Byen vokser - verdiskalaen blir en annen for de åpne marker som har vært brukt av almenheten. De løkker vi selv har lekt på som barn, forsvinner.
Stigende verdi: arealet utnyttet som bebygd areal. Presset på løkken blir for stor, løkkene forsvinner.
- 2) De løkker som innlemmes i bebyggelsen som åpne areal er ikke lenger "pene" nok - representative nok. Løkkene opparbeides som park (St. Hanshaugen - Steensparken i 1860-årene).
Dette var antagelig den viktigste grunnen til anleggenes utforming.

Fagerborg for femti år siden

Ferdinand Aars (38) skriver bl.a.:

"Her levde vi opp gjennom barne- og ungdomsårene i et fullstendig Eldorado. Alle løkkene var ideelle lekeplasser hvor vi spilte fotball om sommeren og laget skøytebaner om vinteren. Vi slo ball også, men det gjorde vi helst i gatene, for de var så lange. Det var ingen trafikk som forstyrret oss. Naturligvis kunne det komme en hest av og til, men da bare holdt vi opp til den hadde diltet forbi. Biler var det ingen av på våre kanter."

Sophus Bugges plass og Steensparken er restene av de åpne areal som Ferdinand Aars forteller om som sin barndoms tumleplass. Foto fra 1908 (39) viser hester som gresser fredelig på Jessenlökken på hjørnet av Suhms gate og Jacob Aalls gate. Året etter begynte utgravingen av tomten til Jessenlökken-komplekset.

Barndommens rike er Johan Borgens levende tolkning av livet i Oslo for snart et halvt hundre år siden. (40).

Borgen slutter med at: "av Bondejordet og Eckersbergslökka er det intet tilbake".

Idioten og Ola Narr er de få eksempler på løkker som har blitt liggende igjen mens bebyggelsen og gatene "skyller" videre og stenger de åpne areal.

Et spørsmål som selvfølgelig reiser seg i denne sammenheng har

38. F. Aars: Fagerborg for femti år siden. Byminner nr.1-1960, side 7.

39. Ibid, side 11.

40. J. Borgen: Barndommens rike, side 149.

vi klart å formidle noen av de aktiviteter Borgen forteller om over i dagens Lambertseter, Böhler og Tveita.

Jeg tror utformingen eller mangelen - eller tanken om å la arealene ligge urørte - har sviktet ett eller annet sted. Ett eller annet sted fra "før krigen til etter krigen" forsvant det mål vi skulle hatt for vår utbygging og sikring av byens åpne areal.

Lambertseters åpne arealer har hverken blitt Bondejordet eller Olav Ryes plass. Kanskje det er Le Corbusier's grønne by som har forvirret oss.

Grünerløkka er et godt eks. på hvordan det settes av åpne arealer i en kompakt byutvikling.

Grünerløkka i Oslo bygges ut i årene 1860-1880. Området tilhørte en av bygårdene inne i Christiania. Fredrik Grüner overtok eiendommen i 1672. (41). Thorvald Meyer kjøper området, gjennomfører reguleringen, opparbeider gater og overlatter utbyggingen forövrig til interesserte murmesterfirmaer. Reguleringen innbefatter de åpne areal: Olav Ryes plass, Schous plass og Bjerkelunden. Alle anlagt etter mønster av de engelske squares. Sml. Olav Ryes plass og Russel Sq. i London.

Kvartalene bygges ut med 4 etg. murbygninger og med en utnyttelsesgrad på 1,26.

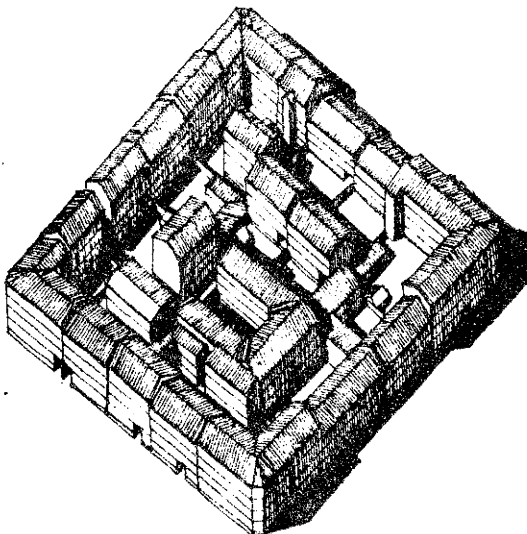

Fig. 58.
Kvartalet Markveien-Seilduksgata-Thorvald Meyers gt. - Helgesensgt. (fra O.B.2)

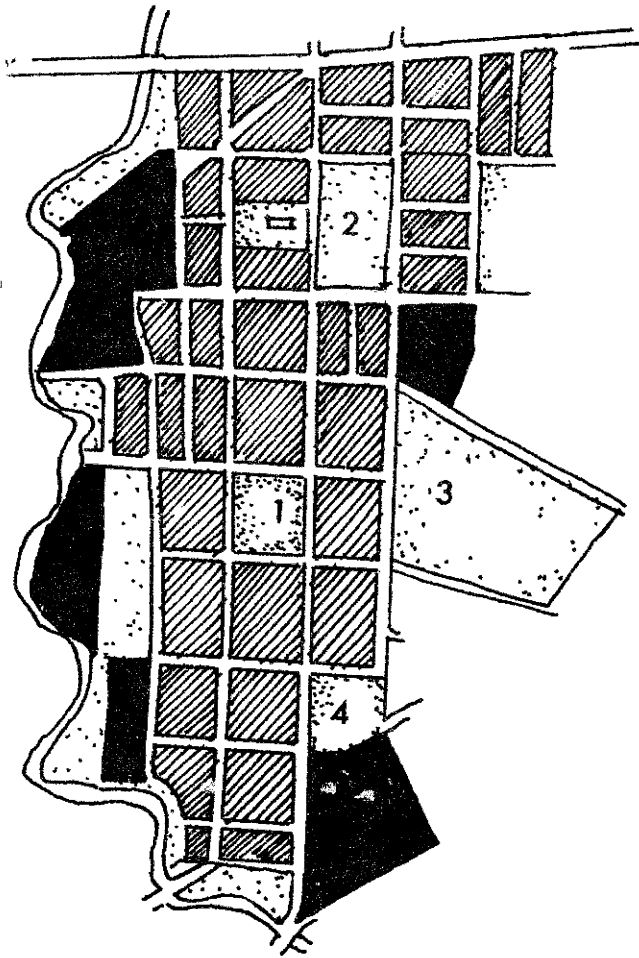

Fig. 59.
Grünerløkka. 1) Olav Ryes pl
2) Bjerkelunden 3) Sofienberg-
kirkegård omdannet til park
4) Schous plass.

Parkutvikling i Oslo etter 1900

I første halvdel av dette århundre er Thorshovparken 1935 og Vigelandsparken 1940 viktige ledd i parkutviklingen. Generalplanen for turveinettet er og et av de viktigste særtrekk fra mellomkrigsårene. Oslomarka er et like viktig trekk i byens parksystem. Ekebergområdet er et annet særtrekk i nettet av grønnområder. Fra 1950-60 årene er Östensjøområdet fra Bryn til Östmarka et av de klassiske eksempel på en ny parkutvikling.

KØBENHAVN, FRA MIDDELALDERBY TIL 1967.

Viktige åpne arealer frem til 1900.

Studerer vi kartene fra 1746 og 1853 legger vi merke til følgende åpne areal innenfor voldterrenget:

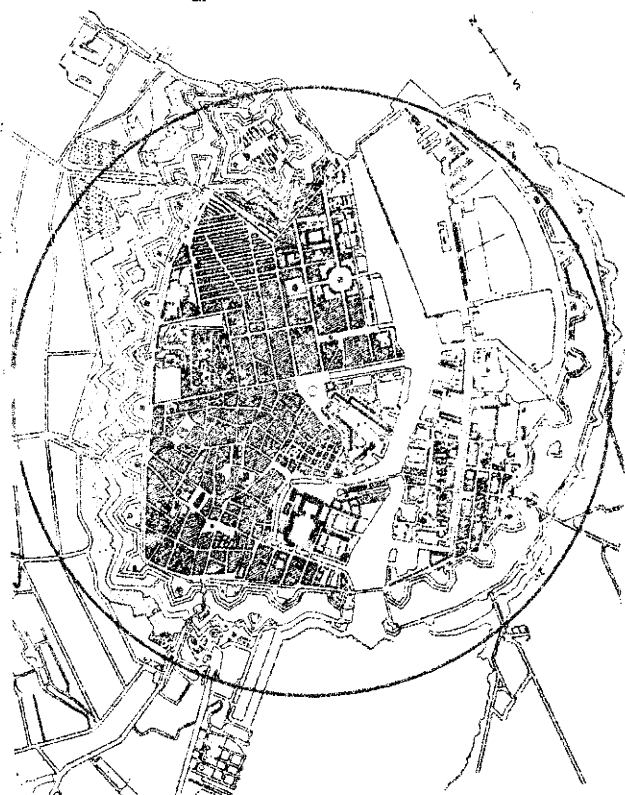

Fig. 60.

København ca.1853.

Kongens Nytorv. Anlagt for ca. 300 år siden. Er flere ganger endret og var helt nedlagt fra 1750 til 1855.

I 1908 omlagt etter planer av havearkitekt Erstad-Jørgensen. Almetrærne stammer fra 1855, og de klippede almetrær som innrammer anlegget, ble plantet i 1915.

Nytorv/Gammeltorv.

Slottsplassene ved Amalienborg.

Slottsplassen ved Christiansborg.

Rosenborg slottshave omtalt for seg på side 62.

I midten av forrige århundre hadde København samme begrensning som under Christian IV. Innbyggertallet var det fem-seksdobbelte. Praktisk talt all grunn var bebygget. (42).

Tivoli - utenfor byen.

I 1843 fikk Georg Carstensen overlatt et areal på ca. 80 dekar av glacis'et utenfor Vesterport for å bygge et tivoli.

I følge tradisjonen ga enevoldskongen Christian VIII en slik tillatelse idet han uttrykte at: "når folk morer sig, så politiserer de ikke". (43).

Dermed var det innrettet et åpent areal av en bestemt karakter utenfor den opprinnelige by.

Muren var brutt. Uten at det kan settes noen som helst likhetstegn i bruk eller tilblivelse er det likevel av en viss interesse å henvise til London og Moorfields.

Parker anlagt 1850 - 1900 - indre befestning.

Den indre befestning ble nedlagt. Regjeringen selger voldterrenget til kommunen i 1869.

Det ble fremsatt en rekke planer for utnyttelse av det areal som ble frigitt.

1. Conrad Seidelins plan av 1857
2. Sløyfningskommisionens plan av 1865
3. Meldahls plan av 1866

Meldahls plan blir fulgt i hovedtrekkene og følgende parker anlegges:

<u>Østre Anlæg</u>	1876 - 1917
<u>Botanisk Have</u>	1871 - 1874
<u>Ørstedparken</u>	1871 - 1879
<u>Aborreparken</u>	1871 - 1879 senere nedlagt og bebygget

Et åpent areal som er minst like kjent og som ble anlagt på de frigitte arealene, er Rådhusplassen.

Botanisk Have.

I årene 1871-1874 ble Botanisk Have anlagt på en del av det nedlagte festningsareal etter tegning av landskapsgartner H. Flindt. Fra begynnelsen ble det bestemt at hagen - i motsetning til universitetets tidligere botaniske hager - foruten studiehage skulle være til bruk som offentlig park for byens innbyggere. En del av hagen er fremdeles i formiddagstimene kun åpen for studerende, men hagen bidrar vesentlig til de indre bydelers forsyning med offentlige parker. Hagen sorterer under staten.

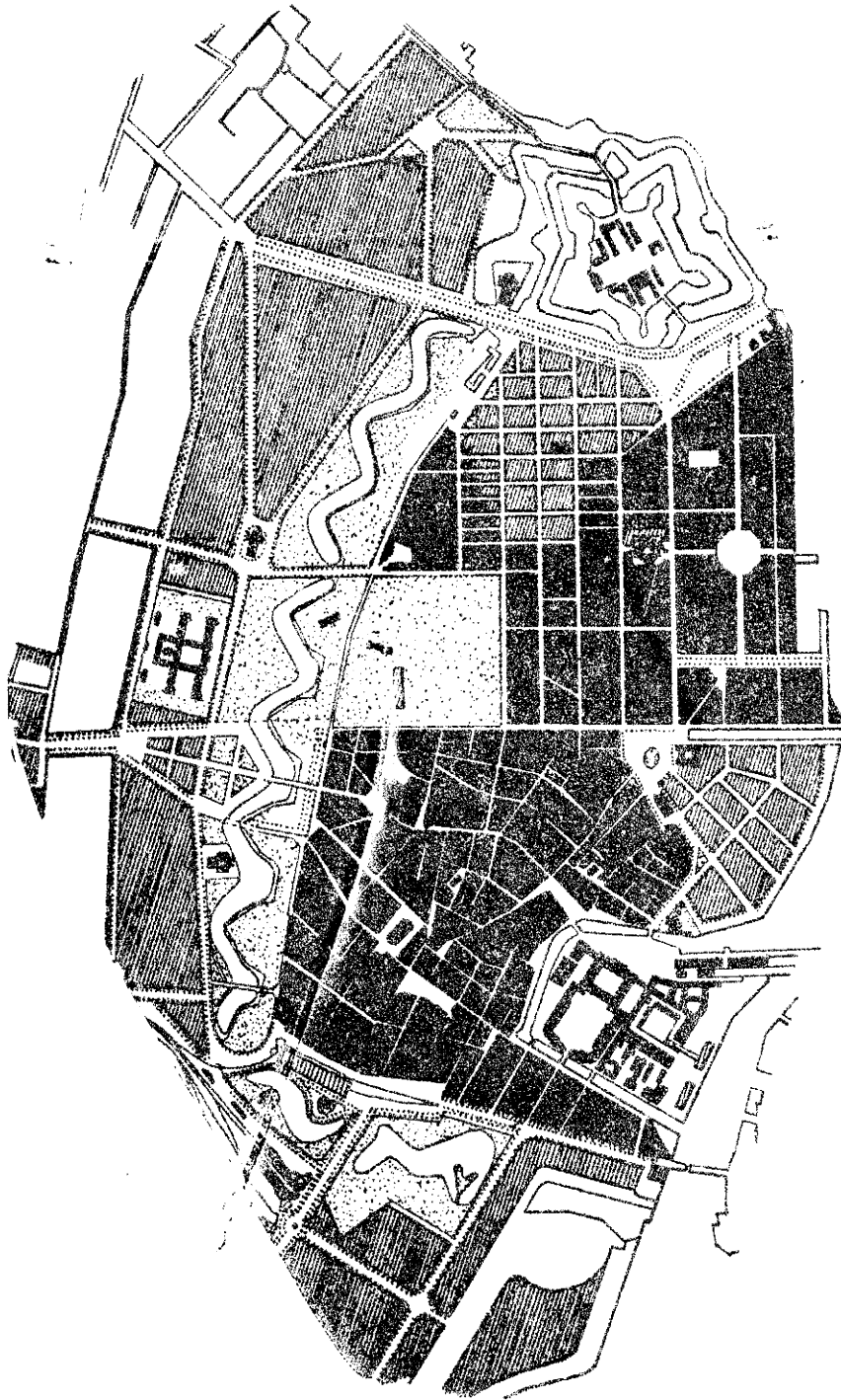

Fig. 61.
Meldahls plan for
København av 1866.
(fra S.E.R.)

Ørstedsparken. 6,5 ha åpent for publikum 1879.

Landskapelig parkanlegg med en sjø, blomsterpartier med mange benkeplasser, spaserganger samt en småbarnslekeplass. Parken, likesom Østre Anlæg og en del av Langelinieparken (Smedelinien) er anlagt på gammelt sterkt regulert festnings-terreng, er et innhegnet anlegg, som holdes lukket etter mørkets frembrudd. En del gamle trær, som stod på festningsvollen, er bevart. Statuer i stort tall finnes i denne parken, det kan nevnes statue av fysikeren "H.C. Ørsted", og av "Jeanne d'Arc", samt et stort antall antikke statuer. Ørstedsparken tilblivelse er omtalt nærmere i Havekunst (44).

På side 99 er det omtalt eksempel på åpne areal som av en eller annen grunn sto i mot storbyens stadig voksende bygningsmonolitt. Årsaken til denne standhaftighet er flere. I en særstilling står likevel kronens parker og de gamle befestningsanlegg og militære øvelsesplasser. København er et godt eksempel på hva de militære anlegg har betydd for byens parksystem, - fra frigivelsen av indre befestning ca. 1860 til fullførelsen av parkdraget langs vestvolden vel 100 år senere.

På Amager foregår for tiden en drakamp om hva militære øvelsesfelt skal brukes til. Parkforvaltningen har meldt sitt behov.

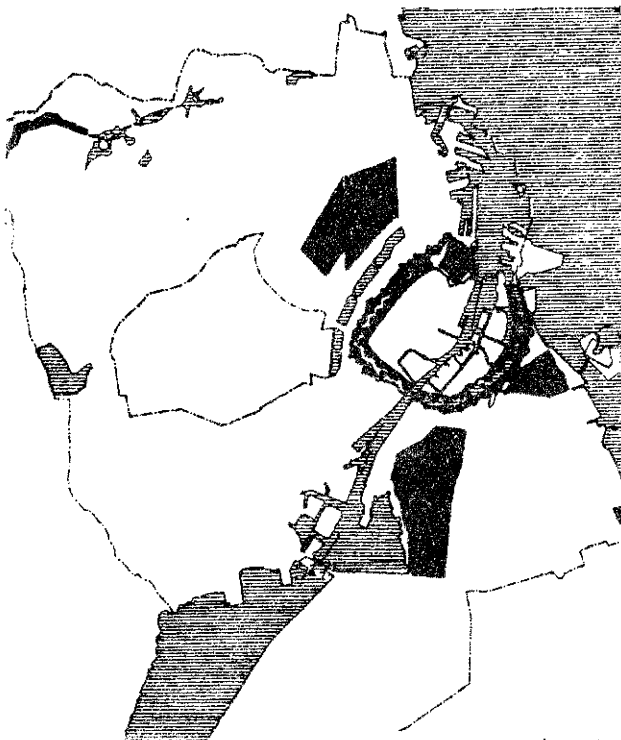
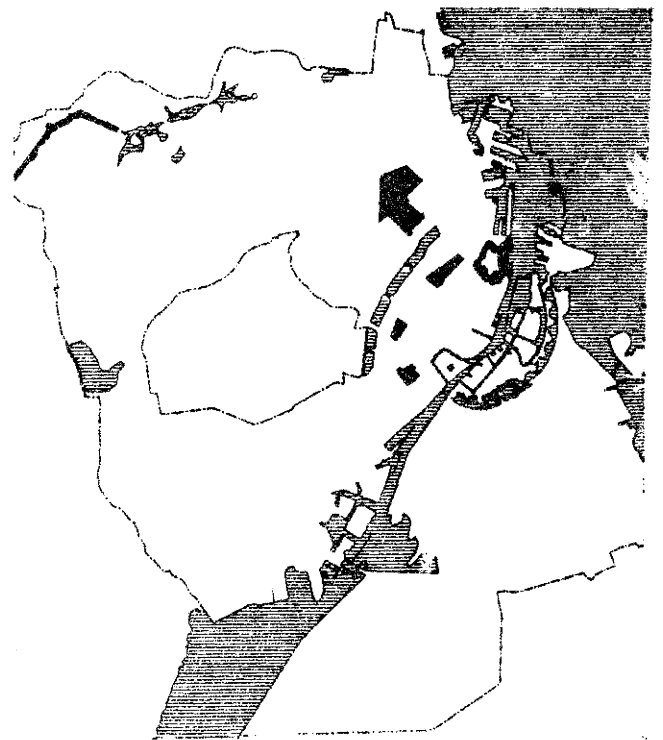

Fig. 62 Gamle befestningsanlegg og militære øvelsesfelt i K.havn.

Kommunale parkanlegg, anlagt på nedlagte militære arealer. (S.D.)

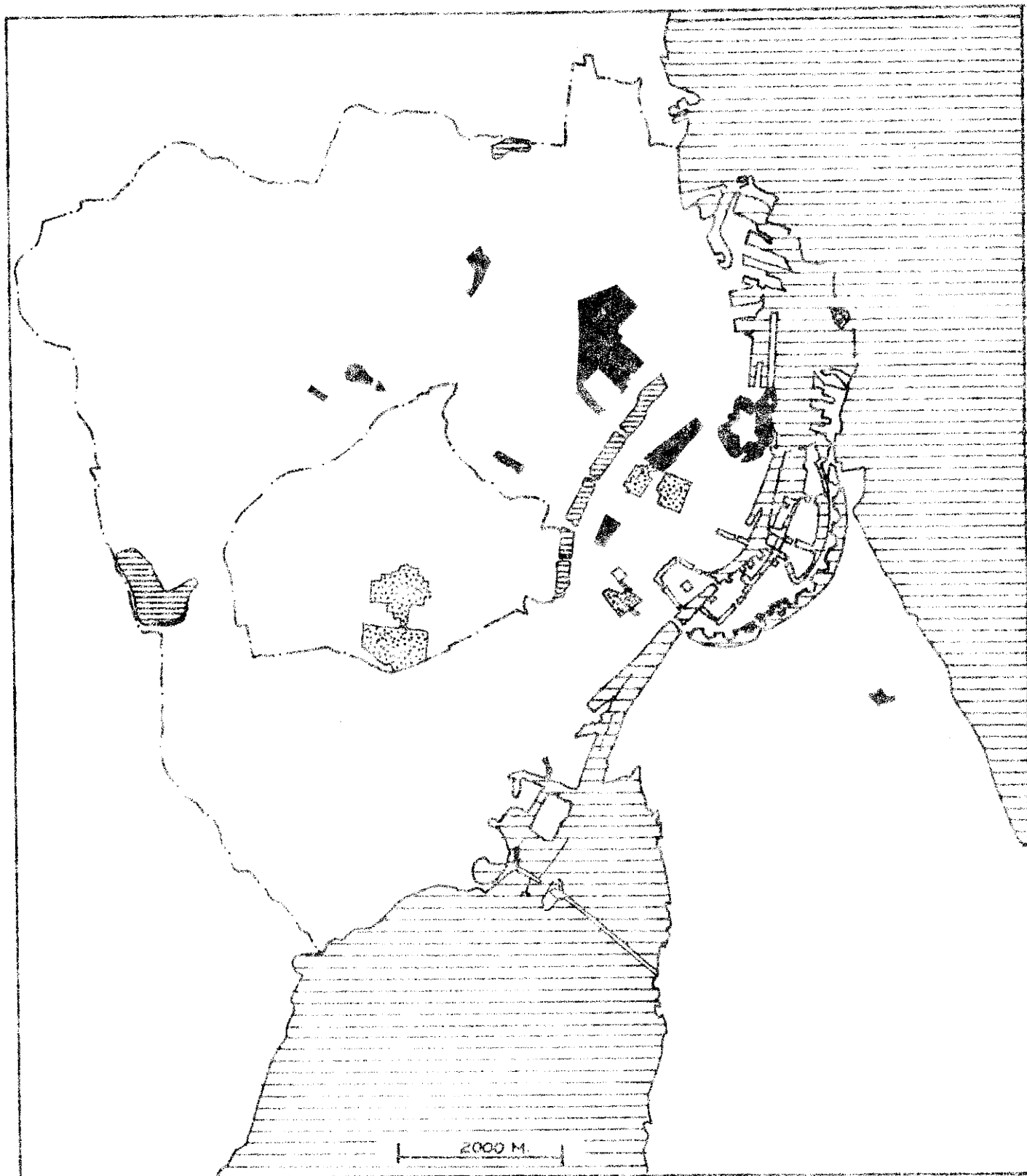

Fig. 63. Københavns kommunes parker 1925 - spredte enkeltanlegg.

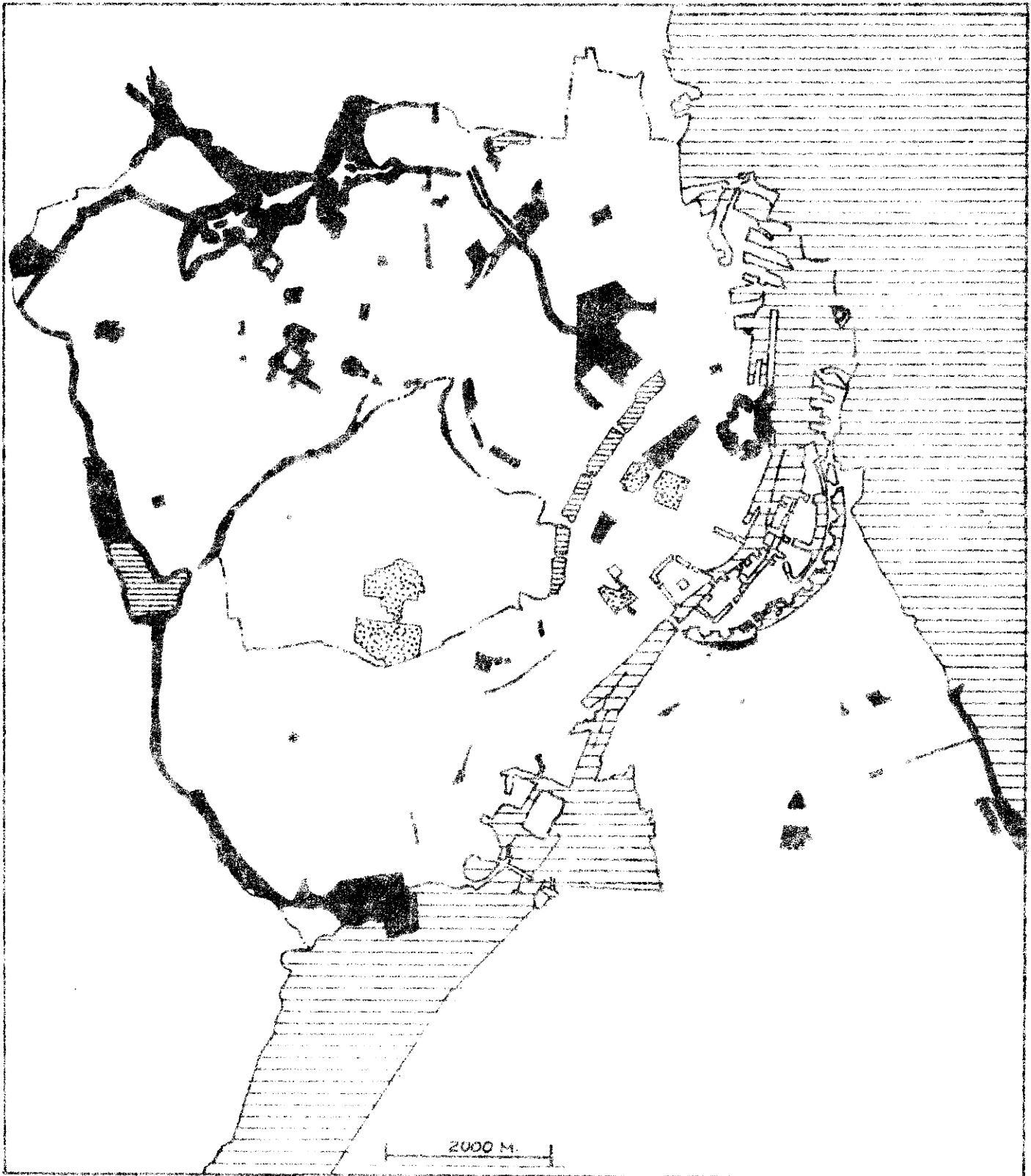

Fig . 64. Københavns kommunes parker 1967 - enkeltanlegg og sammenhengende nett av grønnområder.

Parker anlagt i årene 1900-1925.

Fælledparken er anlagt i 1908-1912. Den er på 580 dekar. Parken er anlagt på et gammelt "fælledareal" på grunnlag av en offentlig konkurranse. Fælledparken står for en helt ny retning i Københavns parkpolitikk. I magistratens innstilling heter det at parken skulle utformes som en "folke- og sports-park" med kjøreveier, ridesti, sykkel- og spaserstier og med store åpne gressflater til ballspill og idrett av forskjellig slag. Videre skulle det være plass til konsert- og sportsbygninger, og restauranter. Vi står her overfor et aktivitetskompleks som den dag i dag danner forbilde for vår parkpolitikk. Engelsk påvirkning har utvilsomt betydd meget for Fælledparkens utforming.

Lersøparkens eldste del skriver seg fra 1910-11. I 1946-47 ble parken utvidet og er i dag på tilsammen 226 dekar. I den eldste del av parken finnes skolehager, fotballbaner og store gressflater. I den nye del av parken finnes kolonihageanlegg, parkveier for fotgjengere og syklister. Parken gjennomskjæres av Lersø Parkallé, som sammen med Bispebjerg Parkallé danner forbindelse til Utterslev Mose. Parkalléene slik vi her møter dem er viktige deler av byens åpne arealer. Det er på mange måter en mellomting mellom en boulevard og en turvei.

Andre viktige parker fra samme tidsrom er: Sundbyparken (del av den nåværende Lergravsparken), Hans Tavsens Park og parkanlegget ved Bakkehusene (nåværende Rødkilde Plads).

Parker anlagt 1925-1950.

Enghaven på 36 dekar ble anlagt i 1927. Arealet hadde tidligere vært gammelt kolonihageareal, og vi har her et eksempel på et åpent areal som skifter bruk for en privat brukergruppe til almen utnyttelse.

Vigerslevparken strekker seg fra Roskildevej til Gammel Køge Landevej - et sammenhengende parkbelte på 4 km og et areal på 360 dekar. Parken inngår sammen med Valbyparken, Damhusengen og Damhussøen, Krogbjergparken, Vestvolden og Utterslev Mose i sammenhengende parkbelte.

Hele dette system av stier og parker har igjen forbindelse til utfartsområdene nord for København.

Vi har et meget godt eksempel på et parksystem i en storby.

I årene før 1940 ble anlagt følgende parker: Rødkilde Park 1922-27 med 50 dekar, Grøndalsparken, 1930-1939 med 135 dekar. (I likhet med Vigerslev-parken er også denne anlagt på et lavtliggende tildels sumpig område som egnet seg lite til byggegrunn). Bellahøyparken, 1938, 76 dekar.

I krigsårene 1940-45 fikk parkutbyggingen et markert oppsving i København, sammenlignet med f.eks. husbygging og større vei- og kloakkprosjekter. Parkanleggene krevde lite materialer (sement, stål m.v.) og hadde mulighet til å nyttiggjøre seg den ledige arbeidskraften.

Utterslev Mose som er Københavns største parkanlegg, ble anlagt i årene 1939-1943, og har et samlet areal på 2210 dekar. Arealet hadde i uminnelige tider ligget som naturmark og hørte inn under Københavns vannforsyning. Under opparbeidelsen ble sump og vannarealene skilt fra de tilgjengelige arealene ved hjelp av kanaler. Det ble gjort i første rekke av hensyn til det rike fuglelivet. Det er talt opp til 108 rugende fuglearter. Langs og gjennom parken er det anlagt 8,4 km sykkelstier og 12,6 km gangstier. Videre er det bygd en utfallsvei til Hareskoven. Parken gir plass til blant annet 10 fotballbaner og 6 mindre lekeplasser.

Andre "moseområder" i Københavns parksystem er Kagsmosen og Gyngemosen.

Valbyparken ble påbegynt i 1938. Den ble anlagt på en gammel losseplass for koks og under krigsårenes brenselmangel ble hele parkarealet gravd opp av koksplukkere. Arbeidet med å gjenskape og utvide parken ble først avsluttet i 1952. Parken er på 610 dekar og har blant annet rosehage på 15 dekar.

Damhussøen - Damhusengen hørte tidligere til Københavns vannforsyning. Parken ble anlagt i 1939-41, og er på 850 dekar, hvorav størsteparten er vannflate.

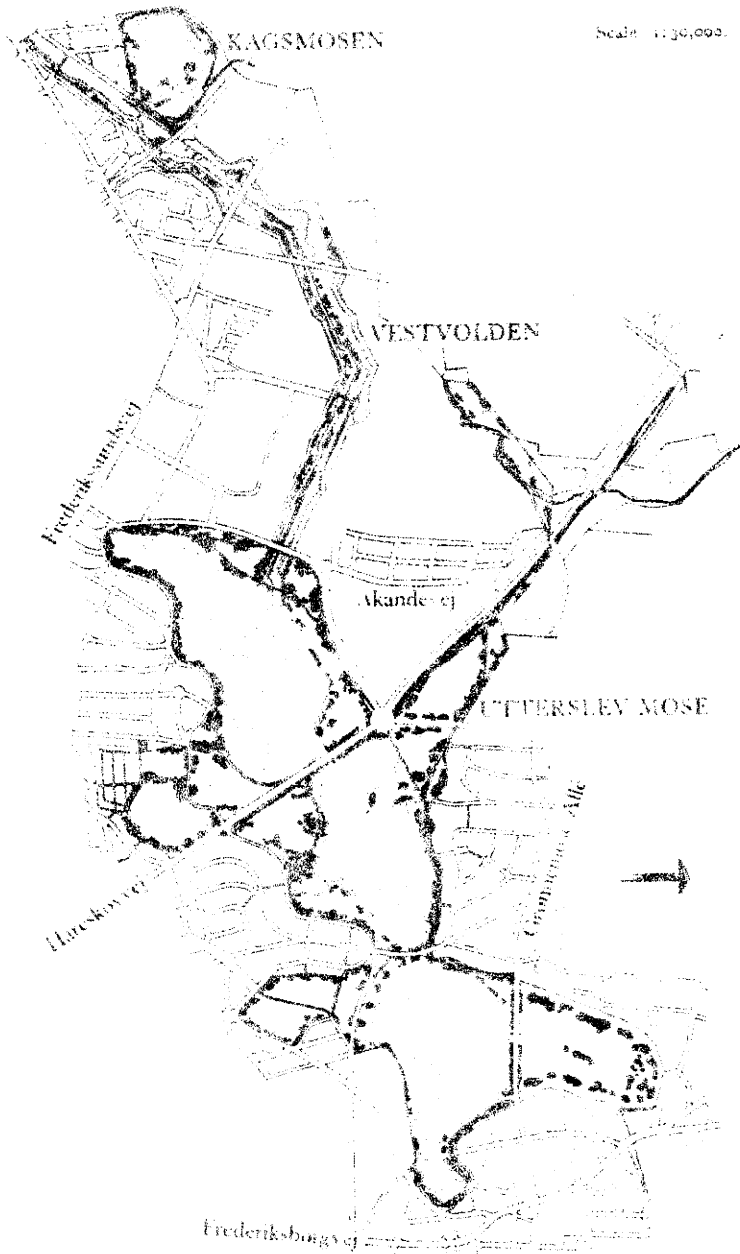

Fig. 65. Utterslev Mose i København.

Et annet eksempel på en "søpark" er: Emdrup Søpark anlagt 1930-31. Parken er på 71 dekar derav 60 dekar som vannareal. Parken er knyttet sammen med Emdrupborg Have. Haven på landstedet Emdrupborg ble åpnet for almenheten etter omleggingen i 1943-44.

Langelinieparken på 214 dekar er anlagt på de ytre voldene og graven i de gamle festningsverkene.

Vestvolden.

I 1964 ble bruksretten til Københavns nedlagte landbefestning Vestenceinten overdratt fra Staten til kommunene København, Rødovre, Glostrup og Brøndbyerne for et tidsrom av 80 år.

Søene som i sin tid hørte inn under Københavns vannforsyning er i dag viktige åpne arealer i de sentrale bydelene. Bortsett fra tilgrensede fortau er omtrent alt sammen vannflater. Det er åpne arealer som har en viktig klimatisk virkning, og som skaper "avstand" mellom bygningsmassene. For tiden pågår livlige diskusjoner om søene kan fjernes til fordel for trafikkareal. (44b) (44c)

I Stor-København utgjør Ermelunden og Dyrehaven viktige åpne areal.

Fra København tar vi tilslutt med Fredriksberg Slottspark og Zoologisk Have. Begge parkene er deler av Fredriksberg kommune, slik den ligger helt innkapslet i København. Vi har her et eksempel på interkommunal bruk av åpne arealer i en by. København kommunes innbyggere bruker de to parkene, men bruken den motsatte veien er enda sterkere. Fredriksbergs innbyggere har et parkareal på 1 m² hver, og må i stor grad dekke sine behov til rekreasjon i friluft m.v. i København. Det samme gjelder nabokommuner langs Vestvolden.

44b. Johs. Trolle: De Københavnske Søene, Havekunst 1950, side 33.

44c. Offentlig Idekonkurranse vedrørende Søene i København. Havekunst 1951, side 33.

TILFELDIG SIKRING AV ÅPNE AREAL I BYENE.

Årsakene til at åpne areal sikres i gamle bykjerner uten at det opprinnelig har vært planlagt et bevisst parksystem, er blant annet:

1. Kongelige parker som åpnes for borgerne
2. Militære områder som frigis

Vollgraver - forterreng

Eksempel: Københavns vollenlegg som ble lagt til til parker i siste halvdel av 1800-tallet. Videre Vestvolden som er fullført som parkdrag i 1966.

Eksempel: Hamburg og området med utbyggingen av IGA 1963.

" Wien og Ringstrasse.

Ekserseplasser - forlegninger.

København - Fælledparken og Amager

Trondheim - Lademoen

Festninger

Halden - Fredriksten

Oslo - Akershus

Trondheim - Kristiansten

Edinburgh slott

En lignende sikringsmåte som for de militære anlegg, er sikringssoner for "farlige bedrifter".

Eksempel: Ski og Norsk Sprængstofindustri.

3. Arealene har vært "ubrukelige" til byggeformål - myr - og sumpområder, kuperte områder.

Naturgitte forutsetninger som utsetter utbygging av sentrale områder har spilt en viktig rolle i sikringen av åpne rom.

Eksempel er blant annet:

Våtlendte områder

Maschtområdet og Eilenriede i Hannover

Praterområdet i Wien

Utterslev Mose, København

Kupert terreng

Holyroad Hill i Edinburgh

St.Hanshaugen og Steensparken i Oslo

4. Kirkegårder legges ned.

Kirkegårder er åpne areal hvor almenheten delvis har lov til å ferdes. De representerer og potensielle åpne areal som kan tas i bruk til parker. Ofte er en slik bruksendring lettere enn f.eks. til byggegrunn. I Oslo er Sofienbergparken eksempel på en slik utvikling.

5. Områder ved institusjoner , private representasjonsanlegg åpnes for publikum

6. Intensive jord- og skogbruksareal er bevart til "overmakten" har blitt for stor

7. Sanering og krigsskadede områder har ført til nye reguleringer

8. Områder hvor publikum på grunn av f.eks. gode bademuligheter naturskjønne omgivelser har fått - en hevdvunnen rett til ferdsel og opphold

9. Jernbaner og andre elementer i byplanen forandrer sin funksjon - nedlegges.

Jernbane-anlegg i byens kjerne opptar i mange tilfeller meget store areal som kan være potensielle åpne areal av parkkarakter. Da jernbanen i Ottawa ble omlagt, ble det gamle jernbanearealet til et grønt parkbelte gjennom byen.

OFFENTLIGE PARKER.

Gjennom hele 1800-tallet søker man etter et alternativ til de eksisterende byer som vokser utover alle tenkelige grenser som et mektig hav av hus. I de første 40 årene av 1800-tallet øket Londons innbyggertall fra 958.000 i 1841. I samme periode ble to parker, Regent Park og St. James Park, åpnet for publikum. Begge parkene lå i sentrum langt fra East End, hvor de store befolkningsøkningene fant sted. (45)

I de vestlige bydeler av London eksisterer det åpne areal av en helt spesielt type. Det ene er Vauxhall Garden (nevnt allerede i 1661), som var en liten park med lysthus, restauranter, spaserveier og gjøglere som underholdt. Her var det adgang mot inngangspenger. Det var skapt et forbilde for fornøylesparker frem gjennom tidene. På den andre siden av Themsen lå Ranelagh Garden. (46). Begge parkene var sikkert verdifulle åpne arealer i en tett pakket by, men det var "finere" etablissementer som var lukket for den ubemidlede. I de østlige bydeler manglet det i aller høyeste grad parker, og i 1840 settes det igang en aksjon fra

45. G.F. Chadwick: The Park and the Town, side 111.

46. S.E.Rasmussen: London, side 318.

borgernes side for å få kronen til å bevilge penger til grunn og utbygging av en park i de østlige områder. Parken ble døpt Victoria Park. (47).

Victoria Park nærmet seg fullførelsen først i slutten av 1850-årene. Parken danner et bindeledd i alt som heter parkpolitikk mellom:

- a) på den ene siden de parker som borgerne og boligspekulantene anla og slottsanlegg som ble åpnet for borgerne
- b) og over til den nye tid hvor staten - kommunen tar opp arbeidet med å sikre og anlegge parker for borgernes bruk.

Victoria Park i London ble av de første parker som bygges ut i samarbeid mellom offentlige og private interesser og som etter hvert blir en offentlig oppgave.

Etter Victoria Park følger i London Battersea Park og Albert Park. Begynnelsen er lagt til utviklingen av Londons parknett slik det er vist på fig. 66. (48).

I storbyveksten ut gjennom 1800-tallet blir det mer og mer en offentlig oppgave å bekoste og anlegge parker. I fra England er Victoria Park og Battersea Park de første steg. I Tyskland har vi eksempel som byparken i Magdeburg fra 1820-årene og Friedrichshain og Tiergarten i Berlin fra 1840-årene (49).

Fra Paris har vi omleggingen av Bois de Boulogne som fra staten var overdratt til Paris by. Buttes Chaumont anlegges som park i siste halvdel av 1800-årene.

I de samme årene anlegges Børshagen, Slottsparken, Studenterlunden og Eidsvolds plass i Oslo.

Parken var i mange tilfeller fremfor alt prydanlegg for spaser-turer. Ut fra blant annet et økende demokratisk samfunnssyn og en ny holdning til de fysiske aktiviteter får parkanleggene etter hver en utforming som kan løse de nye funksjoner.

Parkutviklingen skifter fra en spaserpark i landskapsstil til en recreation ground. Parkene får et annet innhold enn bare det å være en promenadepark.

47. G.F.Chadwick: The Park and the Town, side 112.

48. Ibid, side 131.

49. H.Jäger: Gartenkunst und Gärten, side 472.

Dette fører til en forandring både i parkens form og funksjon.

The Turn of the Tide er en betegnede tittel på dette avsnittet i Chadwick's bok om The Park and the Town. (50).

Dunfermline (Mawsons plan) og Pitterorieff Park (Geddes plan) (51) er begge eksempel på århundreskiftet som forener en rekke forskjellige aktiviteter innen parkområdet. Vi får en forandring fra promenade og idrett til kulturelle og sosiale institusjoner.

Sml. Wiens Ringstrasse og aktivitetsparken som arkitekt Hultberg m.fl. viste for Gullestrupkonkurransen i Herning. (52).

I fig. 67, 68 og 69 er det vist parkenes lokalisering i forhold til byenes sentrum. Manchester og Liverpool, de sentrale bydeler helt tettpakket med bygninger og gater. Fra midten av forrige århundre inngår parkene som viktige deler av bystrukturen. De ligger ordnet i ringer i den stadig voksende bygningsmonolitten. Det er ingen større parksystem i Liverpool og Manchester. Parkene er typiske enkeltanlegg.

Edinburgh viser et helt annet bilde. Det er enkeltanlegg helt inn i bykjernen. Dette skyldes dels topografiske forhold og dels at byveksten ikke er basert på industrien, som i de to andre eksemplene.

50. G.F.Chadwick: The Park and the Town. side 221.

51. Ibid, side 224.

52. E.Hultberg : Beskrivelse til konkurranseutkast til Gullestrupkonkurransen i Herning.

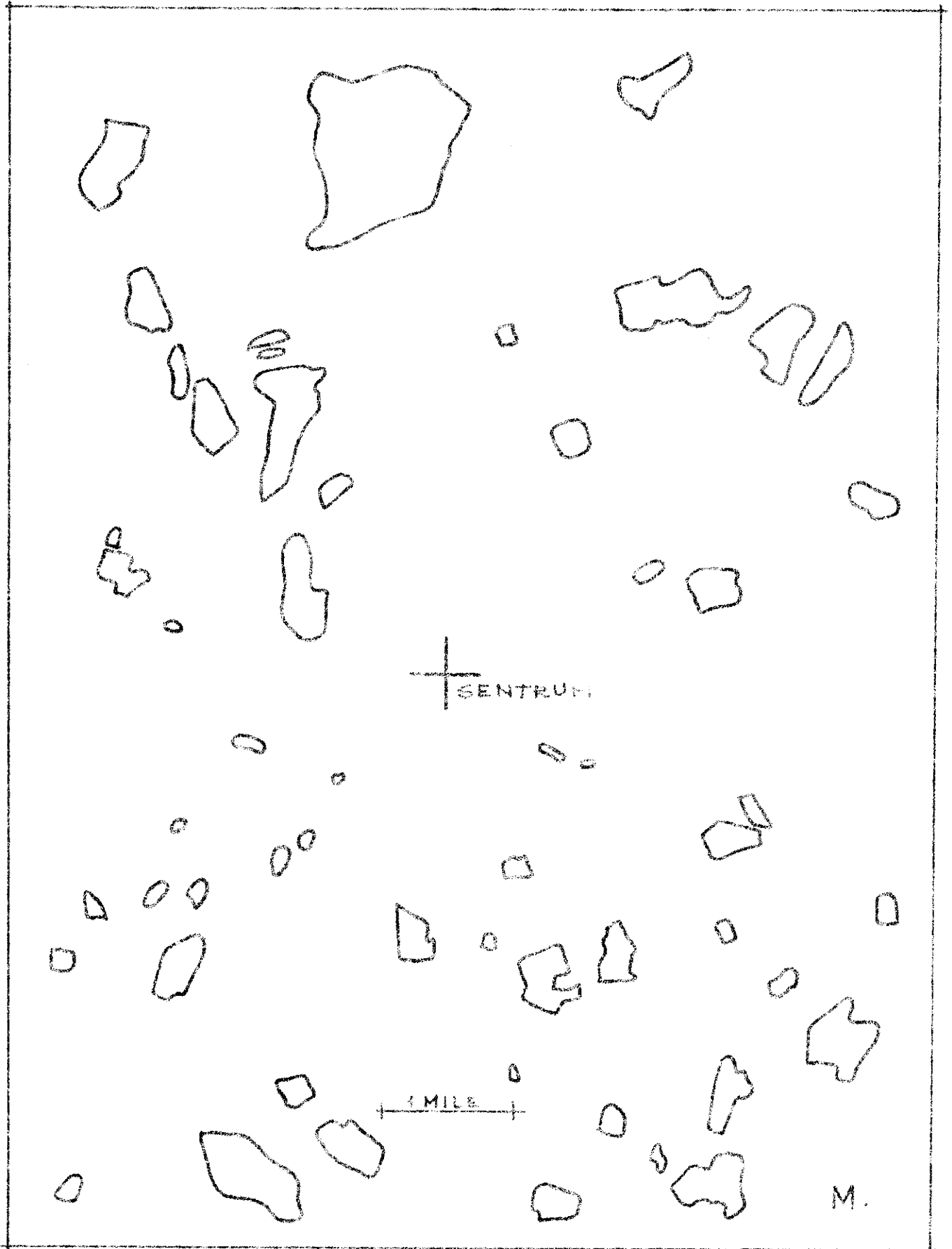

Fig. 67. Manchester. Parkenes fordeling i forhold til city og byens utstrekning omkring 1850.

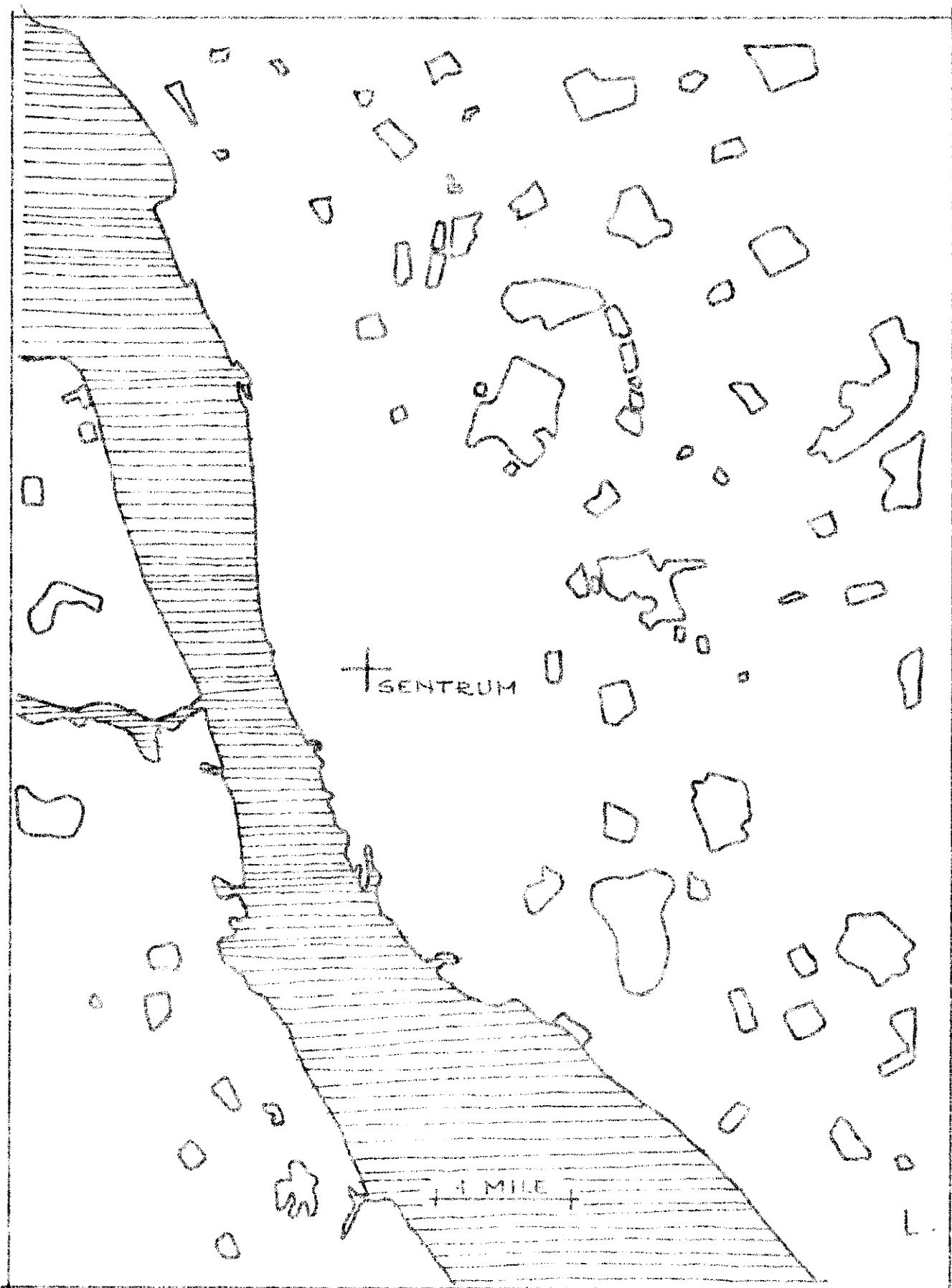

Fig. 68. Liverpool. Parkenes fordeling i forhold til city og byens utstrekning omkring 1850.

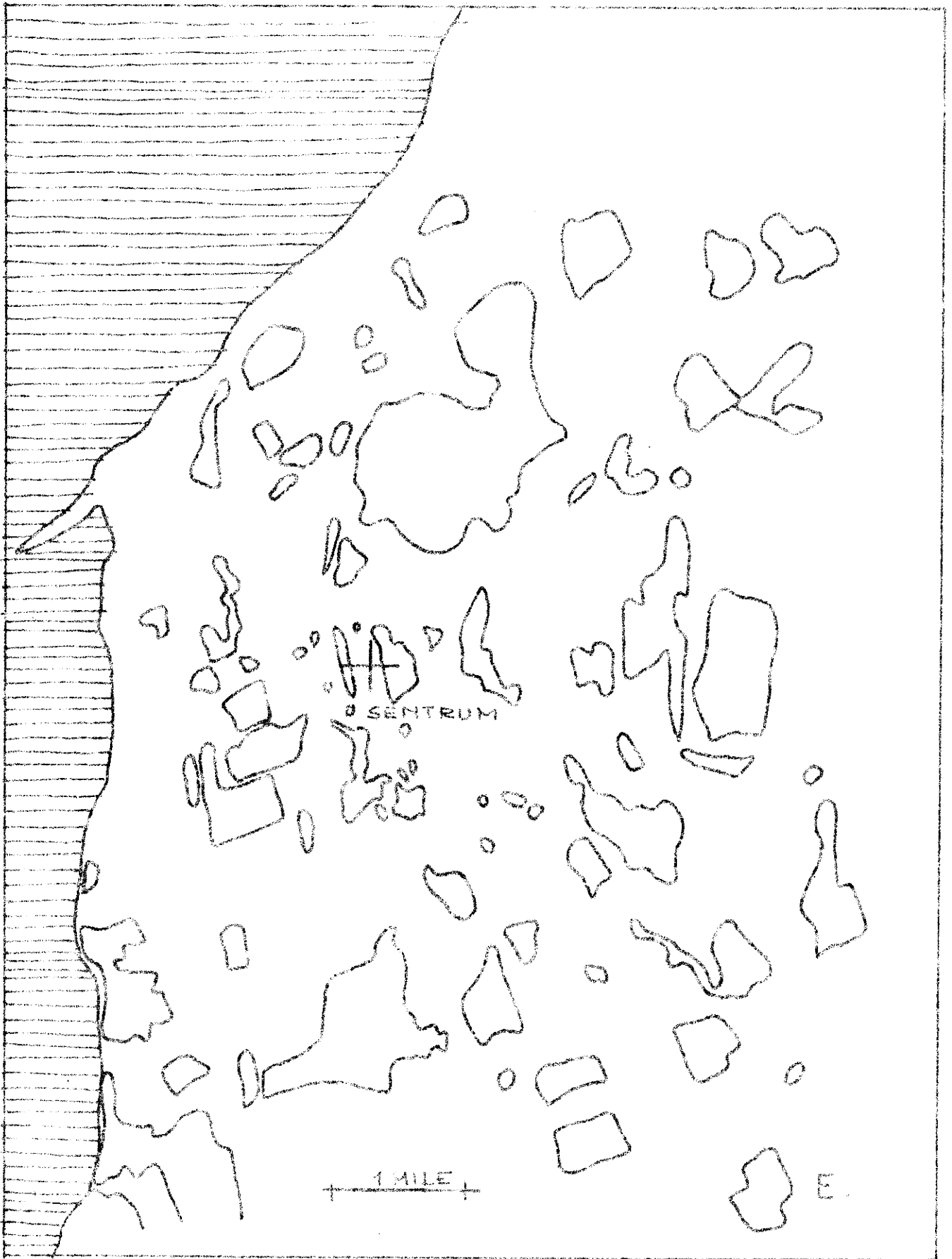

Fig. 69. Edinburgh. Parkenes fordeling i forhold til city.

DET 20. ÅRHUNDRE

utvikling av byplanteorier, parksystemer og regionsammenheng

Ebenezer Howards byplanprinsipper.

Ebenezer Howard (1850-1928) har spilt en viktig rolle i dette århundredes byplanlegging. Howard bygde sine prinsipper på tidligere prinsipper. Han har selv beskrevet hvordan han ble grepet ved å gjennomgå Edward Belamys bok om an utopian Boston in 1888. (1)

Howard har karakterisert sitt eget utviklings skjema, publisert første gang i 1898 i To-morrow: - A Peaceful Path to Real Reform som en fortsettelse av følgende tre prosjekter:

1. Forslagene for organisert vandrende bevegelse i befolkningen av Edward Gibbon Wakefield og professor Alfred Marshall.
2. Systemet om grunnbesittelse av Thos. Spence (senere modifisert utgave ved Herbert Spencer).
3. Modellbyen av James Silk Buckingham.

Alle disse arbeider er byggesteiner i det reformforslag som Howard lanserte.

For å gjøre denne sammenhengen så fullstendig som mulig må et annet viktig arbeid om communal utopias i 1890-årene omtales, nemlig William Morris' News from Nowhere (2). Morris' arbeid var også i sterk grad påvirket av Bellamys Looking Backward.

Vi står på terskelen til et nytt århundre hvor hagebyprinsippet skal gjennomføres helt eller delvis.

Howard brukte uttrykket hageby og bakgrunnen stammer antagelig fra hans opphold i Chicago (1872-1876). I en beskrivelse fra 1860-årene sier han at antagelig finnes det ingen by vest for Atlanterhavskysten hvor arealene rundt de private hus ble mer entusiastisk planlagt og pleiet. Byen var en hageby. Alt dette forsvinner ved bybrannen i 1871. Howard har ført navnet videre selv om karakteristikken slik den ble brukt i Chicago bare er en del av Howards reformprinsipper. (3)

1. W.L. Creese: The Search for Environment, side 144.
2. Ibid, side 147.
3. Ibid, side 152.

William Morris og Ebenezer Howard hadde drømmer. Arkitektene Barry Parker og Raymond Unwin gjorde drømmene til virkelighet. Arkitekten Raymond Unwin er vel den som fremfor noen førte Howards teorier ut i livet. Unwins diagram om byenes inndeling i soner fra hans bok Town Planning in Practice, viser en byutvidelse med forsteder gruppert rundt et sentrum, hver forstad er skilt fra de andre med så mye fritt land som skal til for å skaffe frisk luft og samliv med naturen . (4)

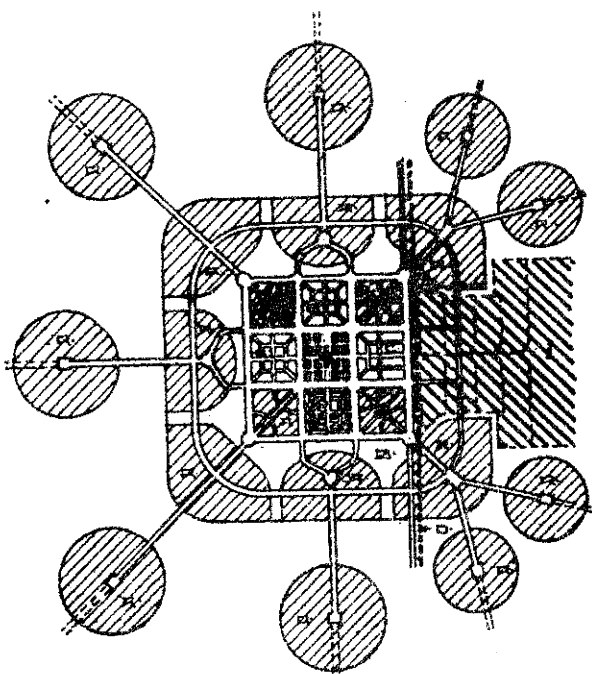

Fig. 70.

Raymond Unwins byplan-
skjema fra 1922. (fra H.H.)

The Search for Environment (5) bidrar til å klarlegge Parker og Unwins bakgrunn som planleggere. De arbeidet hele tiden intenst med sammenhengen mellom ren arkitektur og byplanleggingsprinsippene.

Fra Parker og Unwins enorme produksjon er Letchworth, Hampstead Garden Suburb og Wythenshawe representative eksempel på de planleggingsprinsipper og den utvikling som finner sted fra Letchworth (1902) Hampstead Garden Suburb (1905) og frem til Wythenshawe står ferdig i 1941.

Forskjellen mellom de tre byer er typiske eksempel, Letchworth

4. H. Hals: Fra Christiania til Stor-Oslo, side 28.
5. W.L. Creese: The Search for Environment, side 158.

som vel kom Howards tanker nærmest - en selvstendig by, bolig - arbeidssted, Hampstead Garden Suburb en typisk forstad som knyttes til London sentrum og arbeidsplassene ved hjelp av forstadsbanen, og det er Wythenshave som er en satelittby til Manchester og som Parker selv i 1945 karakteriserer som det mest perfekte eksempel på en hageby.

Parker og Unwin ble påvirket utenfra - i første rekke fra USA. Dette kommer klart frem i utformingen av Wythenshave med nabolagprinsippet og i parkveisystemet. (6)

Howards og Unwins opprinnelige bydiagram ble utviklet videre av bl.a. Robert Whitten. Diagrammet illustrerer hageby-prinsippets muligheter for forbedringer i en metropols regionsammenheng. (7)

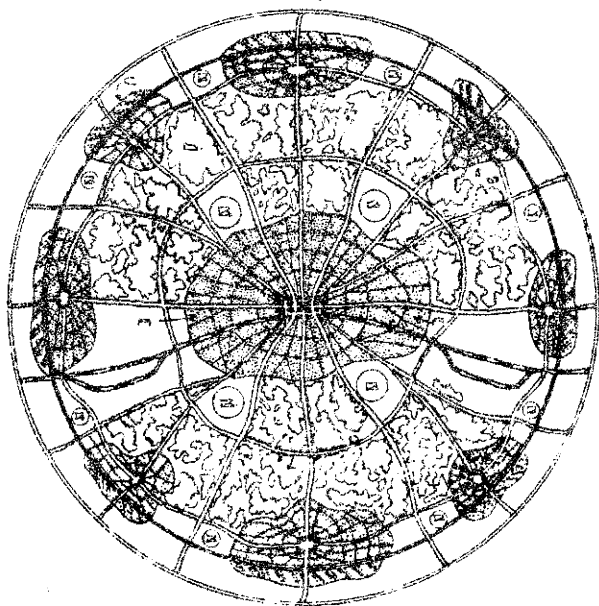

Fig. 71.

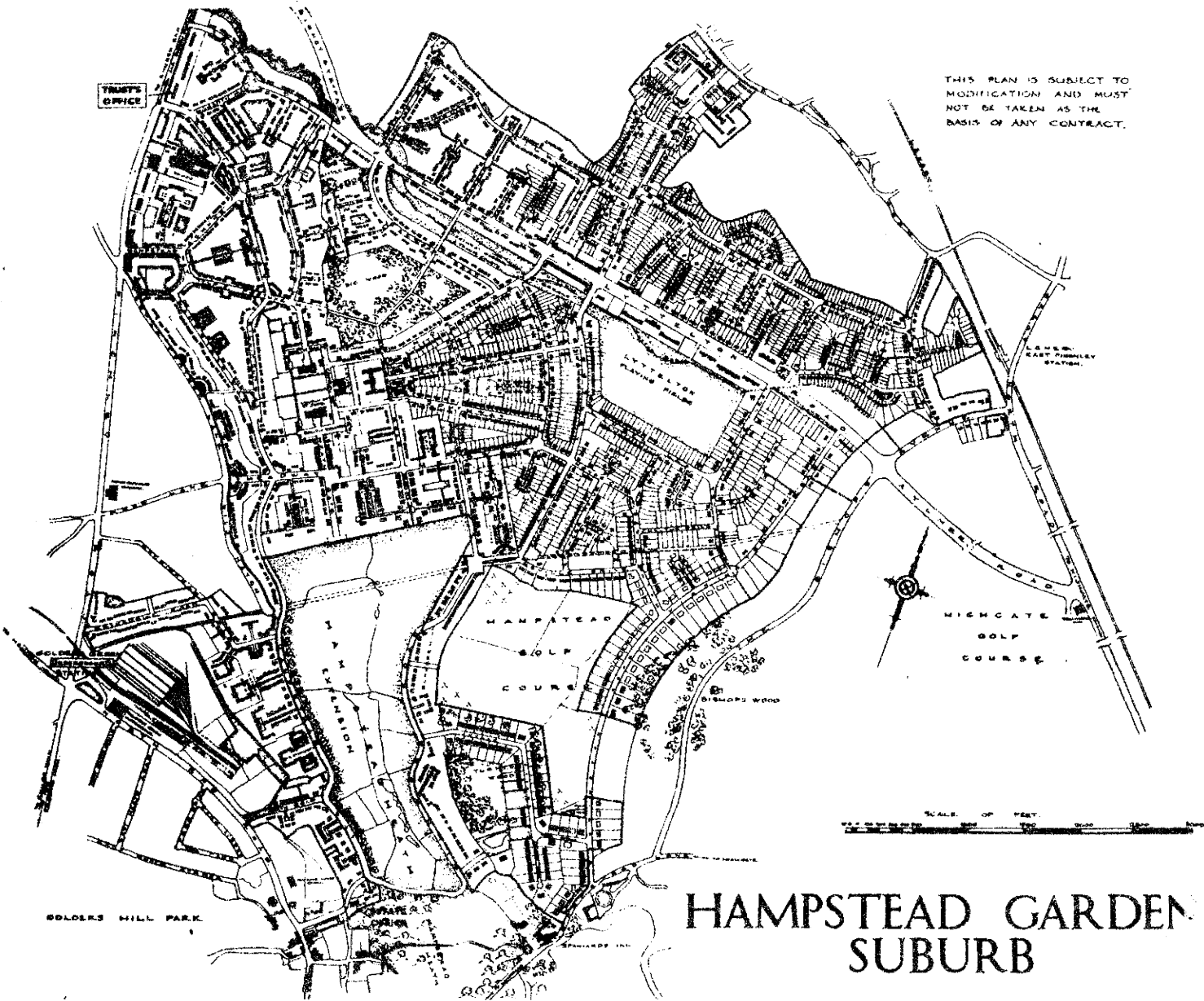
Robert Whittens byplanskjema
(fra H.H.)

Stjernebyen. I konkurransen om Stor-Berlin i 1910 ble det fremlagt et forslag som bygde på en byvekst som stråler ut langs trafikklinjene. Prinsippskissene viser hvordan grønnområdene sprenges som kiler helt inn i sentrum av byen. (8)

6. W.L. Creese: The Search for Environment, side 261.

7. H. Hals: Fra Christiania til Stor-Oslo, side 28.

8. Ibid, side 29.

THIS PLAN IS SUBJECT TO MODIFICATION AND MUST NOT BE TAKEN AS THE BASIS OF ANY CONTRACT.

FIG. 17. Hampstead Garden Suburb.

jernbetong, hvitpusset og glatte uten profiler av noen art og med flate tak - i det ytre meget lik Alfred Loos' tidligere omtalte villaer, men også med en arkitektonisk utnyttelse av jern-skjelett- husenes muligheter for å heve boligene på søyler til første sals høyde. Garnier foregrev her bygningsformer som først Le Corbusier forløste i sine enfamiliehus etter første verdenskrig (9).

Vi kan vel også si at Garnier i sin byplanmessige løsning løsgjorde nye idéer.

Tårnbyen.

Le Corbusier la i 1922 frem planer for en utopisk storby med 3 mill. innbyggere. For å hindre at bygningsmonolitten dekket større og større arealer og gjorde avstanden mellom bolig og sentralby/arbeidssted stadig lenger, la Le Corbusier frem sitt forslag. For å minske avstanden foreslo han å øke tettheten, men samtidig gikk hans planer ut på å øke de grønne områder radikalt.

Hans løsning var en sentralby som gikk sterkt i høyden med bolig- og forretningsbygg som skyskrapere omgitt av grønnområder med brede park- og gatebelter gjennom byen. (10)

Le Corbusier løste byen opp i store sammenhengende grønnområder. Grønnområder som skulle oppleves gjennom en passiv nytelse. Steen Eiler Rasmussen har påpekt forskjellen mellom Le Corbusier's passive opplevelse og bruk av grønnområdene og den aktive bruk hva kontakt med jorden, lek og sport er det primære slik vi møter den f.eks. i engelskmennenes holdning til grønnområdene.(11)

Det er ikke så opplagt at ikke Le Corbusier's grønnområder ville kunne brukes aktivt - bortsett fra at den direkte kontakt fra stue til hage ikke er tilstede. Vi vil ha de samme muligheter og de samme avstanden som i en hvilken som helst annen storby. Sml. London/Paris/New York.

Den amerikanske byplaneksperten Christopher Tunnard angriper Le Corbusier's idé, om å løse byen opp i grønnområder. Det er en misforståelse av byens funksjoner og struktur. Byen skal være dominert av bygninger, ikke natur.

9. T. Faber: Rum, form, funksjon, side 62.

10. H. Hals: Fra Christiania til Stor-Oslo, side 34.

11. S.E. Rasmussen: London, side 57.

Broadacre City er Frank Lloyd Wrights utopiske by. Wrights plan fjerner skillet mellom by og land, dvs. det utgangspunkt som vi startet med i fig. 1. Landbruksområdene inngår som en organisk del av bystrukturen. Landbruksområdenes befolkning får samme adgang til byens goder som byboerne. (12).

Sosiologien har i det 20. århundre blitt tillagt en stadig større rolle i byplanleggingen.

Nabofellesskap vil si klart definerte byenheter og geografisk adskilte byenheter er et av sosiologiens bidrag til en ny byplanlegging. Det var den amerikanske sosiolog og byplanterker Lewis Mumford som hevdet at gjennom gruppering av innbyggerne i mindre byenheter ville man oppnå de gamle småbyers nabofellesskap. De grønne områder utgjør viktige komponenter i byplaner av denne typen.

Professor Abercrombies prinsipp for sine byenheter i planene for Greater London 1944 viser at de grønne områder skal utgjøre 10 % av byenheten og føres inn i selve byenheten

The New Towns i Storbritania utviklet seg i to retninger:

byform		grønnområdenes lokalisering
den åpne byform	Harlow	inne i byen
den lukkede byform	Cumbernauld	rundt byen

Sol, luft og grøntarealer.

Et viktig trekk som har vært avgjørende for det 20. århundrets utvikling på dette området er CIAM-møtet i 1933, hvor La Charte d'Athènes ble til. Her ble det understreket at byene burde fremme et balansert biologisk grunnlag for menneskene. De 4 hovedfunksjoner Bosted, Arbeid, Fritid og Trafikk skulle berikes med rikelig av sol, luft og grøntarealer. Dermed fikk rekreasjon i friluft en enda større plass i vårt samfunnsliv og i utviklingen av nye byplanidéer. (13).

12. Frank Lloyd Wright: The Living City.
13. Erik Anker: Bystruktur, side 10.

REKREASJON I FRILUFT.

Eksistenskrav. Menneskenes eksistenskrav er: bo, ernæring, arbeid, samkvem, rekreasjon.

Rekreasjon. Piet Hein har sagt noe i retning av at: Kunst er noe som ikke kan defineres før det er utført. Noe lignende er tilfellet med definisjonen av rekreasjon.

Rekreasjon finner sin definisjon i den store samlingen av aktiviteter som folk engasjerer seg i frivillig. Folk av alle slag - unga og gamle, rike og fattige, urbane og rurale, folk med eller uten utdanning.

Hele tiden må glede være et resultat av anstrengelsene.

Rekreasjonsbegrepet kan være alt som består i å gjøre noe annet. Sammenlignende eksempel kan belyse begrepet nærmere. Det som for en er arbeid er for en annen rekreasjon.

Eksempel 1.

Aktivitet:	fiske	"fiske"
Element :	fiskeskøyte	
Person :	fisker	banksjef
	<hr/>	
	ARBEID	REKREASJON

Aktivitetene er nesten like, men det vi skal frem til er at aktivitetene aldri kan bli de samme for de to personer uten at de skifter yrker - det vil si bryter det som ligger i å gjøre noe annet.

Eksempel 2.

Aktivitet:	kjøre bil	"kjøre bil"
Element :	bil	
Person :	drosjesjåfør	kelner
	<hr/>	
	ARBEID	REKREASJON

Eksempel 3.

Aktivitet:	dyrke jord	"dyrke jord"
Element :	jordstykke	
Person :	bonde	skuespiller
	<hr/>	
	ARBEID	REKREASJON

Ut fra det som her er sagt kan et utall av aktiviteter karakteriseres som rekreasjon. Det er likevel bestemte grupper av aktiviteter som er sterkere preget av rekreasjon enn de andre.

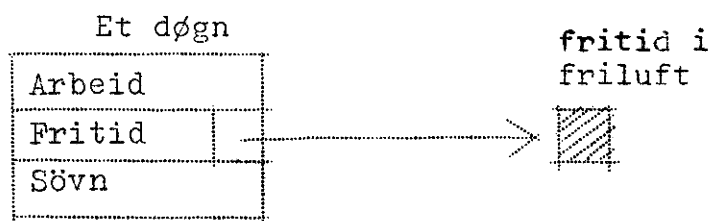
Det vil si aktiviteter som for den alt overveiende del av befolkningen har karakter av det å gjøre noe annet. Vi skal se nærmere på disse aktivitetene.

Rekreasjon har forandret karakter gjennom tidene. Det er visse fellestrekk som går igjen. Dette kommer kanskje tydeligst frem i alt som har med konkurranser å gjøre. Det å måle styrkeferdigheter har til alle tider vært rekreasjon i en eller annen form. Her føres vi med en gang inn i en problemstilling som vi skal ta opp igjen senere. Nemlig de to hovedgrupper: De som konkurrerer og de som ser på. Begge er karakteristiske former for rekreasjon.

En historisk oversikt over rekreasjon gjennom tidene er gitt i Space for recreation (14). Følgende avsnitt er omtalt:

1. Før klassisk tid, 2. Klassisk tid, 3. Middelalder, 4. Barokken, 5. Kolonitid, 6. Industrialisering, 7. Vår egen tid.

Fritid. Rekreasjon hører fritiden til. Sterkt forenklet kan et døgn deles inn i tre hoveddeler

Ca. 1/5 av fritiden tilbringes i friluft. (15).

Det er en kjennsgjerning at fritid i friluft utgjør en stadig større del av den totale fritid samtidig som at fritiden öker.(16) Industriarbeiderens arbeidsuke har gått end fra 80 til 40 timer pr. uke i løpet av de siste 100 år.

14. W.R. Williams: Recreation places.

15. Friluftslivet i Sverige, del I, side 12.

16. Ibid.

De aktiviteter som vi vanligvis henfører til rekreasjon er fra de enkleste til de mest kompliserte. Aktivitetene kan grupperes på bl.a. følgende måte:

1. Aktiviteter med bruk av fysiske aktiviteter.
2. Sosiale aktiviteter (sammenhengen bakover til gymnasiene er klar. Dette må tillegges stor vekt i løsningen av en folkepark.)
3. Rytme-musikk.
4. Skapende aktiviteter.
5. Samle kunnskaper.
6. "Collecting - service activities".
7. Hvile.
8. Ensomhet.

Her har det en viss interesse å søke etter et fellestrekk som kan hjelpe oss i arbeidet med å legge forholdene til rette for at disse aktiviteter kan utfoldes.

Powel Ramel har skrevet to viser som kan hjelpe oss et stykke på vei i vår vurdering av hva vi forstår med begrepet rekreasjon. De heter noe lignende:

- a) alle har vi vært små
- b) ta av deg skoene.

Alle har vi vært små.

Begge disse sangene inneholder på mange måter selve sentensen av begrepet rekreasjon.

Lekens tre hovedprinsipper kan overføres til rekreasjon:

1. Barn leker best og trygges nær entredör/leilighet.
2. Det sted hvor leken skal finne sted må virke stimulerende på aktiviteten.
3. Barn leker best hvis lekeområdet har egenskaper som gjør spesielle anlegg og innretninger overflödige.

Vi står overfor aktivitetsgrupper som er uten bestemte mål, og som kan danne grunnlaget for at noen sier feil eller rett om det vi gjør.

Aktiviteten skal være sluttet innom seg selv. La oss derfor

til slutt spørre om det er rett overhodet å regulere bestemme hva som er galt eller rett f.eks. i forbindelse med fritidsbebyggelse.

Vil ikke nettopp det å la folk leke uten bestemmelser være i tråd med det som er sagt foran.

Dette fører oss inn i helt nye baner som vi ikke skal forfølge.

I en by med begrensede areal er vi nødt til å leke etter bestemte regler.

Ta av deg skoene.

I oss alle ligger et latent behov for å komme i kontakt med natur - for å få oppleve natur i en eller annen form. Hva så med bymenneskets muligheter til dette. Vi støter ofte på den innstilling at industriarbeideren ved samlebåndet står hele uken og ser frem til den dagen han kan dra ut i naturen. For det første hvor er ut i naturen - underforstått for å få kontakt med natur, en rikere naturopplevelse. Er det utenfor byboligens entrédør, utenfor boligområdet eller utenfor byen.

Mange forbinder den dagen med friday, søndag, som tiden for å møte naturen. Vi skal være ytterst forsiktig med en slik innstilling. Vi er i ferd med å utvikle et søndagslandskap/miljø og et mandagslandskap.

Det er påpekt betydningen av påvirkningen i barne- og ungdomsårene. Vi tror at vi i Norge vil få mesteparten av befolkningsøkningen i tettsteder i bysamfunn. La oss ikke i utbyggingen av disse bysamfunn skape et mandagslandskap. Den daglige naturopplevelse for den som bor i tettstedet har kanskje en større fysisk og psykisk betydning for den som vokser opp der enn det å kunne reise 2 mil med metro for å gå tur i skogen.

Rekreasjon under forskjellige forhold.

Behovet for rekreasjon og for de forskjellige aktiviteter blir i sterk grad påvirket av individets kulturbakgrunn, levemåte, sosial status og alder. Det eksisterer forskjellige interesser, forutsetninger og behov hos f.eks. en greker og en nordmann og hos en 14-åring sammenlignet med et individ på 70 år. De nevnte problemstillinger er tildels berørt i utredningen Friluftslivet i Sverige. (17).

17. Friluftslivet i Sverige.

Alder														
0-2														
3-6														
7-14														
15-24														
25-50														
50+														

Fig. 74. Skisse som viser sammenhengen mellom alder og aktivitet.

Steder hvor det foregår rekreasjon: (18)

1. Hjem og familie
2. Nabolaget
3. Skole
4. Private velferdsanlegg
5. Private klubber og institusjoner
6. Ved arbeidsplasser
7. Komersiell rekreasjon
8. City
9. Rekreasjonsområde for en region
10. Rekreasjonsområde på landsbasis
11. Internasjonale rekreasjonsområder

Rekreasjon ute foregår i en by innen alle former for åpne areal - i gater, torg og plasser, grønnområder av alle slag. Rekreasjon foregår innen åpne areal som er spesielt beregnet på

ulike former for rekreasjon og innrettet til formålet. Det foregår i like stor utstrekning innen åpne arealer beregnet på andre hovedformål.

Rekreasjon foregår innen private og offentlige åpne arealer.

Sentrumfamiliens daglige aksjonsradius er begrenset av forskjellige faktorer som f.eks. aldersgruppering, økonomiske forhold, mobilitet i sammenheng med private og offentlige befordringsmidler, områdets reguleringsform og den virkning det igjen har for fotgjengernes trafiksikkerhet.

Bestemte aktiviteter for de ulike aldersgrupper må løses i tilknytning til boligen, innenfor de daglige omgivelser i et bysamfunn.

En del av disse aktiviteter betinger at det legges til rette og innrettes bestemte åpne areal.

På denne måten bygges det opp et nett av forskjellige typer åpne areal i forskjellig avstand fra boligen alt etter den aldersgruppe som skal tilfredsstilles og de aktivitetskompleks som skal løses.

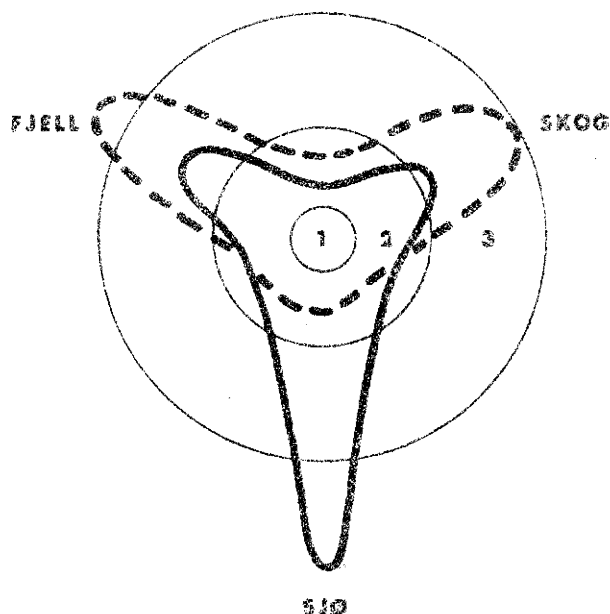

Fig. 75.

De konsentriske ringene viser begrensingen av daglige friluftsområder (1), dagstur- og weekendområder (2), samt ferieområder (3).

Med tykkere streker er antydning av innflytelse av tiden på utøvelsen av friluftslivet ved sjøen, i skogen og på fjellet.

Helltrukken linje antyder besøksintensjonen for sommerhalvåret, stiplede linje for vinterhalvåret.

OFFENTLIGE PARKER.

Inndelingen av åpne areal bygger i stor utstrekning på det befolkningsunderlag som forutsettes for realistisk for å løse bestemte aktiviteter. (Man bygger vanligvis ikke en svømmehall til et befolkningsunderlag på 30 mennesker.)

1) beregnet på å løse aktiviteter for en meget liten gruppe f.eks. en familie eller en gruppe familier (privat oppgave)	B	hage - boligbyggelagets utomhusareal
2) beregnet på å tilfredsstillere aktiviteter for et nabolag		nabolagspark
3) beregnet på å tilfredsstillere aktiviteter for flere nabolag - en bydel		bydelspark
	10-15 min.	
4) beregnet på å dekke flere bydeler - kan ha spesielle anlegg som krever høyt befolkningsunderlag	A	sentralpark (Ekebergsletta, en citypark)
5) kan være beregnet på høyst spesielle aktiviteter		spesialområde (en skulpturpark - Frognerparken)

Parkens influensområde. For å analysere influensområdet må vi igjen vende tilbake til aktivitetskomplekset og de faktorer som virker på parkenes tiltrekningskraft. Parkene brukes av mennesker som bor i nærheten av parken og av mennesker som reiser til bydelen daglig, i weekenden eller bare ved spesielle anledninger.

Vi kan stille opp følgende grupper av parker:

- A. Parken brukes nesten utelukkende av de som bor i bydelen. Parken er sterkt knyttet til boligen og nås til fots.

- B. Parken brukes i forbindelse med arbeidsplassen eller andre daglige gjøremål løsrevet fra boligens nærmeste omgivelser.
- C. Parken brukes av mennesker som "reiser" dit daglig eller ved mer sjeldne anledninger.

Det sier seg selv at det hele tiden vil være overgangsformer mellom disse gruppene avhengig av aktivitetskomplekset. Det er i virkeligheten nesten bare parker i gruppe A som kan føres til en bestemt brukergruppe.

Analyserer vi Frognerparken i Oslo nærmere vil vi finne alle tre grupper innen ett og samme område. Parken er til daglig mål til fots for de som bor i strøket. Parken brukes av andre som et daglig reisemål, i weekend eller som mål for mer sjeldne utflukter. Parken har et så allsidig aktivitetskompleks at den "trekker" folk fra store områder. På den måten öker igjen folkelivet som gör parken mer interessant og trekker enda mer folk til området.

Til en viss grad ligger det i denne type parker (Frognerparken, Ekebergsletta) en form for "koblingsbruk". Det vil si at enkelte aktiviteter brukes som "trekkplaster" og så kobles andre aktiviteter til.

Behovet for de forskjellige typer byparker.

Forskningsarbeidet i denne sektor ble tatt opp for alvor i slutten av 1800 tallet. I 1847 skrev Arminius sin bok om "Die Grosstädte in ihrer Wohnungsnot". Arminius sier i sin bok at man i byplanleggingen må arbeide med bestemte "mål" for rekreasjon "im Freien und Grünen". Han sier videre at man må utvikle normer som til en viss grad kan danne et grunnlag for "grönnpolitikken" (19).

I 1956 setter K. Gandert opp følgende formulering for grönnpolitikken (20).

"Ziel der Städt Grünflächenforschung sei es, auf Grund einer wissenschaftlich fundierten Bestandsanalyse und des der Planung zugrundeliegenden Endzustandes der Stadt den typischen Mindestbedarf an nutzbaren Grünflächen zu ermitteln."

19. M. Grossmann: Beitrag zur Erforschung des Bedarfs einer Grosstadt an öffentlichen Garten- und Parkanlagen, side 5.
20. Ibid, side 5.

GLEICHMANN OG GROSSMANNS ARBEIDER.

Det er to arbeider som har særlig interesse i denne sammenheng:

1. Dr. Ing. Peter Gleichmann
Sozialwissenschaftliche Aspekte der Grünplanung in der Grosstadt. Stuttgart 1963.
2. Dipl.-Gärtner Max Grossmann.
Beitrag zur Erforschung der Bedarfs einer Grosstadt an öffentlichen Garten- und Parkanlagen, nach Untersuchungen im Berliner Gebiet. Berlin 1958.

Gleichmanns arbeid.

De viktigste delene av denne avhandlingen omhandler bl.a.:

1. Definisjoner og begrepsdrøfting av begrepene landskap, natur og "grønt".

Det har en interesse å sammenligne dette med det som er sagt ovenfor i avsnitt: Byrom og åpne areal.

2. Sammenhengen mellom hageanlegg for den enkelte familie og fellesanlegg av ulike typer. Her drøftes byutvikling og privat kontra offentlig grønnanlegg. Problemstillingen i denne forbindelse kommer klarere til uttrykk ved å sette familieanlegg kontra fellesanlegg istedet for privat kontra offentlig. Det viktigste er anleggets aktivitetskompleks uansett hvem som eier det.

Eierforholdet spiller sin største rolle i finansierings-
sammenneng og mindre rolle i forbindelse med aktivitetskomplekset og bruksformer.

3. Undersøkelsens metode og arbeidsopplegg.
Avsnittet har stor interesse for lignende arbeider.
4. Hvorfor har man "Grün" i storbyen?

Familieanlegg.

Sammenfatningen av de resultater som omhandler familieanleggene sier bl.a.: "Den empiriske undersøkelsen gir til kjenne et meget sterkt forlangende om familieanlegg i byene".

I ønsket om en hage finner også en søken etter en egnet boligform sin utløsning.

Parker (offentlig)

Begrepet park blir i avhandlingen brukt om alle offentlige tilgjengelige grønnanlegg i byen, herunder også "byskog" og enkelte gravplasser, dog ingen av de mindre "Schmuckplatze". Behovet for denne type "grönt" i storbyen kommer til uttrykk gjennom svarene på:

1. Hvem bruker parkene?
2. Parkbesök og sammenhengen med familiens livsfaser.
3. Parkbesök og sammenhengen med stillingsstatus.
4. Avstanden mellom bolig og park.
5. Avstanden og hyppigheten av parkbesök.

Det er omkring 15 min. en grense som er sterkt bestemmende for bruken av parken. Tiden for et parkbesök ligger vanligvis mellom 3/4 og 2 timer. . . .

Legger vi dette til grunn vil det være områder som er ufor-sörget med "grönt". Sml. en by som Liverpool og de recrea-tion grounds som legges ut i forbindelse med sanering.

6. Hvordan kompenseres en mangel på grönt?
 - a) Det viktigste er andre typer byrom som tas i bruk, gårds-plasser, gater, torg, plasser.
 - b) Man søker i stor grad aktiviteter innomhus.
 - c) Man "reiser" til parker i andre bydeler, til representa-tive anlegg, til dyreparker, til idrettsparker.
7. Kan en hage erstatte en park?
8. Rekreasjon utenfor byen

Gleichmanns arbeid er et meget viktig bidrag til arbeidet med vår fremtidige målsetting når det gjelder åpne arealer i og ved våre byer. Avhandlingen gir oss en mulighet til å dröfte nærmere de ulike typer av åpne areal - sammenhengen hage og park - åpne areal utenfor byen.

Den andre viktige siden av Gleichmanns arbeid ligger i en analyse av: hvordan mange bruker parkene, hvem bruker parkene, hvor stor er avstanden bolig - park.

Deler av disse spørsmål er også behandlet i Grossmanns arbeid. Det verdifulle er imidlertid at de to arbeider på mange måter utfyller hverandre.

Grossmanns avhandling (11) omfatter undersøkelser av 2 parkarealer i Berlin i 1955.

Formålet med undersökelsen var å få belyst:

1. antall besökende til parkene til forskjellige tider på dagen og i uken.
2. aldersgrupperingen hos de besökende.
3. parkens influensområde.
4. besökertall i forhold til befolkningstallet i influensområdet.
5. utenforstående faktorer som virket inn på besøket.
6. ønsker og bemerkninger som ble uttrykt fra de besökende.

Avhandlingen har kommet frem til verdifulle observasjoner som er til hjelp i parkplanleggingen. Det vises direkte til publikasjonen.

Avhandlingens förste del omhandler:

- a) definisjon hage - park - offentlige grönnanlegg
- b) byens grönnanlegg og deres verdi for livet i storbyen i 19. og 20. århundre.
- c) En oversikt over arbeider som behandler emnet.

Avhandlingens annen del omhandler:

Undersökelsen av 2 anlegg i Berlin.

- a) Formålet med undersökelsen
- b) Beskrivelsen av parkene , c. Metode, d. Ønsker og bemerkninger

PARKSYSTEM.

De åpne areal som er omtalt har til dels bestemte aktivitetskompleks. Eksempel på slike aktivitetskompleks er tatt med på side 132.

I byens struktur vil de forskjellige åpne areal - grønnområdene - tilsammen danne et bestemt mønster. Et mønster bestemt av bl.a. forutsetningen om at hver enkelt familie skal ha mulighet til rekreasjon i tilknytning til sin bolig.

Savannahsystemet.

I en tettbygd by hvor det ikke finnes private hager eller andre lignende elementer som mer eller mindre overflødiggjør offentlige parker, kan man, hvis saken tas helt teoretisk, si at parkenes plassering omtrent bør svare til annenhver av de hvite rutene i et sjakkbrett, således at praktisk talt samtlige omkringboende får nær adgang og noenlunde direkte utsikt til parkområdet.

Denne byplanteorien ble brukt i byplanen for Savannah som ble bygget omkring midten av det 18. århundre. Otto Wagner tok opp idéen i sin plan for Wiens 22. Gemeinbezirk 2. Parkene ble på denne måten hvert hus sin hage. De får samme betydning som de engelske byers squares. (21).

En lang rekke andre forhold ved grønnområdene i dagens storbymiljø gjør at denne form for parksystem har liten verdi.

Det grønne cellevev.

Aktivitetene løses ved hjelp av elementer som har forskjellig oppbygning og utstrekning. Et element består av en reell bruksflate-kjerne - som videre tilfredsstiller selve aktiviteten. Rundt bruksflaten krever en rekke aktiviteter at det er tilstede åpne arealer som har til hensikt bl.a. å skape tilstrekkelig store åpne rom. Omgivelsene kan vi foreløbig uttrykke som plasma.

Aktiviteter som vi behandler i denne sammenheng forutsetter et grønt plasma. De ulike aktivitetene stiller krav om forskjellige dimensjoner både for kjerne og plasma. Det vises til avsnittet

om arealnormer.

Hvis hver eneste aktivitet skulle ha sin egen kjerne omgitt av sitt helt bestemte plasma vil det ikke være mulig å løse de forskjellige aktivitetskompleks innen våre bysamfunn. Man arbeider i stedet ut fra at flere aktiviteter kan kombineres innen samme celle. Dette er lettest for aktiviteter som er knyttet til bestemte årstider. Håndball i friluft - ishockey er et eksempel. Konferer Idrettspark Ski. De forskjellige kjerner smelter sammen eller man legger de så tett ved hverandre at de kan dra nytte av hverandres plasma som i fig.76.

På denne måten "spares" areal og det er mulig å bygge opp en realistisk løsning. Det neste skritt er å la cellene smelte sammen til et cellevev slik at det dannes større sammenhengende områder. Dette gjøres av flere grunner bl.a. for å få mulighet til å oppnå de fysiske/biologiske virkninger som større grønnområder indikerer, ut fra økonomiske og estetiske hensyn og fordi sammenhengende områder bygd opp som et cellevev slik som antydnet foran, kan "absorbere" flere mennesker enn tilsvarende område oppdelt i mindre enheter.

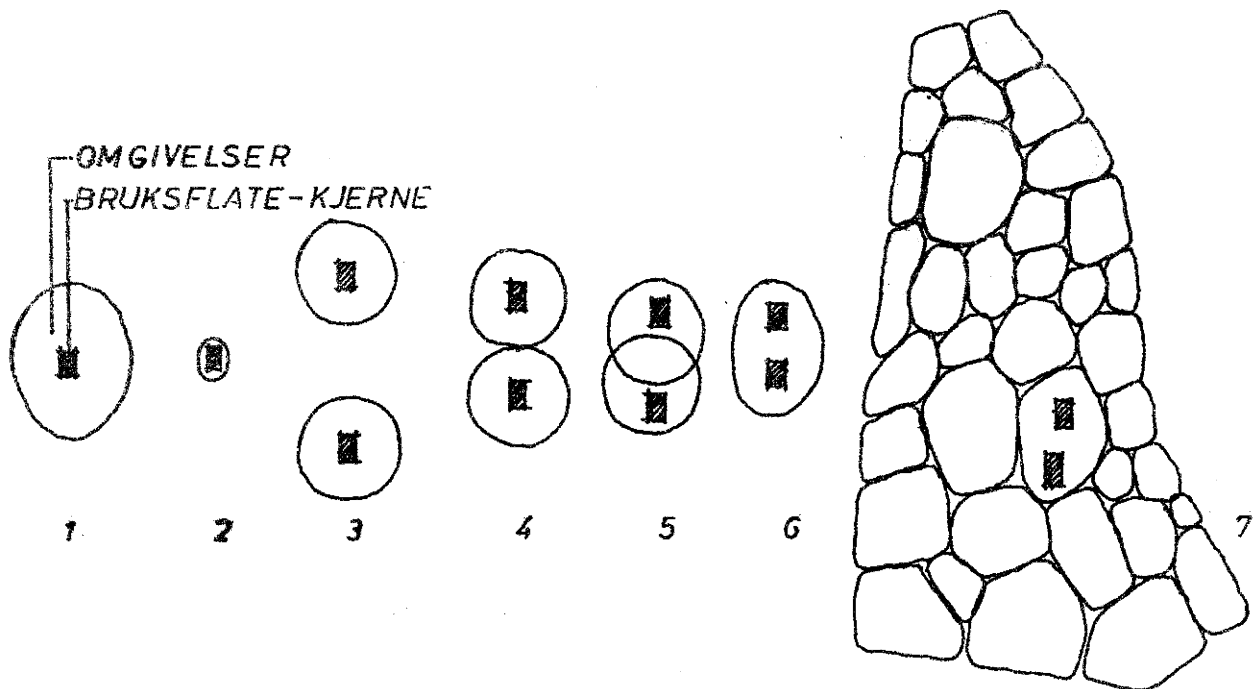

Fig. 76. Grønnområdenes "celleveg".

Grönnområdene og den biologiske likevekt.

Vi har fulgt en byutvikling med:

1. stadig større byer.
2. overgang fra den kompakte blandede by til oppdeling i bydeler med bestemte funksjoner samlet i grupper.
3. stadig økende mobilitet for innbyggerne.
4. landbruksarealer og friluftsområder rundt byen blir stadig mer aktive grønnområder som komponenter i byenes regionale sammenheng.

Etter hvert har en blitt mer og mer klar over den betydning som den biologiske husholdningen får som grunnlag for vår eksistensmulighet i sterkt konsentrerte menneskegrupper. (22)

Det legges faktisk en ny verdimåler til grunn for vårt byplanarbeid. Vannet renses seg ikke lenger selv. Luftforurensningene fører til stadig dårligere sunnhetstilstand hos bybefolkningen. Byklimaet blir et nytt begrep.

Sammen med et rent fysisk press begynner en sterk påvirkning av den mentale tilstand å gjøre seg gjeldende. Belastningstendenser ved bylivet - trafikk - lyd - fart - uro blir fremtredende og de blir legaliserte følger av en ny livsform.

Et eksempel tas med uten at det er direkte relevant i sammenhengen. Under siste verdenskrig ble den internasjonale bydelen i Shanghai helt innestengt. Byen var overbefolket. Det eneste som var av åpne rom var en travbane og en minimal park midt i byen. Om natten snek folk seg ut i motorbåter for å føle åpent rom rundt seg til tross for forbud og faren for å bli tatt av japanerne. I løpet av kort tid dukket det opp 430 nattklubber og et forfall gjennom vodka og heroin gjorde seg mer og mer gjeldende. Man gikk til grunne og en av årsakene var en manglende kontakt med natur og kanskje i like stor grad følelsen av at den ikke var innen rekkevidde. (23)

En ny byplanteori er under utvikling. En planleggingsteori hvor behandlingen og verdivurderingen av grønnområder blir et hovedregulativ for den biologiske likevekt. Det blir et regulativ til det vi i moderne ordbruk legger i begrepet sivivilisasjons-
hygiene.

Det er ikke lenger et spørsmål om å ha grønnområder utelukkende for å løse bestemte aktiviteter der eller av estetiske grunner.

Grønnområdene er aktive og avgjørende komponenter i byplanleggingen. Alt dette er et viktig avsnitt i vår byplanteori. Det er en utvikling som har pågått gjennom hele dette århundre og som nå begynner å bli anerkjent.

Et tegn er det at I.B.P. (International Botanical Project) har tatt opp spørsmålet - hvor bl.a. undersøkelser i Bergen og Göteborg vil berøre spørsmålene. (24)

Byklime og byhygiene.

Luftstrømninger. Svingninger i lufttemperaturer påvirkes av varmemagasiner og utstråling fra hus, gatedekker, plasser, vegetasjonsflater etc. Sml. oversikt i Medizin und Städtebau (25) Over de store byer ligger en "varmeklokke" som hindrer luftsirkulasjon, og rök, tåke og stöv blir liggende som en stillestående dis over byen.

I tåke forsterkes virkningen av rök og stöv - antall dødsfall i gjennomsnitt for 5 tåkedager i London ligger 4000 flere mennesker høyere enn i tåkefrie dager. (26)

Stöv og rök hindrer sollys i å nå frem til bakken. I Paris har antall rene solskinnsdager gått tilbake 25 %. Antall tåkedager har steget fra 90 til 150 dager pr. år i samme tidsrom. Dödeligheten av lungekreft er fordoblet de siste 10 år. (27)

Nettopp i disse dager reises spørsmålet om luftforurensning seg for fullt i vårt eget land... Det samme gjelder forurensning av vann. (27b).

24. Prof. Lange Andersen - Beitostølkonferansen 1967.

25. Medizin und Städtebau, bd. II, side 101.

26. G. Grzimek: Grünplanung Darmstadt, side 23.

27. Ibid, side 23.

27b. Per B. Storebø: Luftforurensningen i Oslo, Aftenposten 7. og 14. juni 1968.

Områdenes virkninger i byene:

1. Grønnområdene har en annen evne til varmemagasinering og utstråling enn hus, faste belegg o.l.
Dermed kan det oppstå en luftsirkulasjon og den kompakte varmeklokken sprenses.
2. Grønnområdene forbedrer luftkvaliteten gjennom assimilasjons- og luftfiltrering på støv, gasser etc.
3. Vannhusholdningen forbedres gjennom store grønnområder som bl.a. bedrer jordens evne til selvdrenering.
4. Grønnområdene reduserer støy fra byens trafikk.
5. Luften over grønnområder er forholdsvis ren og lysforholdene merkbart bedre.
6. Grønn- og blåtonen i grønnområdenes dominerende farge virker beroligende på nervene.

Alle de virkninger som er omtalt forutsetter store grønnområder. Og virkningen forsterkes desto flere områder som er knyttet sammen til et større parksystem. Det er videre viktig at grønnområdene har forbindelse med landsonen rundt byen. Vi har foran definert grønnområder som åpne rom hvor vegetasjon er dominerende element.

Men vi har ikke forsøkt å definere nærmere virkningen av de ulike former for vegetasjon. I Grünplanung Darmstadt er det ut fra byhygieniske forhold ut fra bruksverdi og ut fra vedlikeholdsmessige hensyn utarbeidet en oversikt over de forskjellige grønnområder inndelt på grunnlag av vegetasjon. (28)

Darmstadt parksystemet danner et trekk i utviklingen, fordi det legges stor vekt på de fysiske/biologiske virkninger. Den plan som i 1962 ble utarbeidet for Darmstadt er et verdifullt bidrag til grønnplasslegging i bysamfunn. Arbeidsmetodikk, program og plankriterier kan legges til grunn for lignende arbeider. (29)

Planleggingsgrunnlaget (30)

oversikt over

- a) byform - utvikling b) statistikk c) bykronologi
d) næringsgrunnlag e) skog f) jordbruk g) grunnverdi
h) klima i) vann j) vegetasjon k) lyd l) grønnareal

28. G. Grzimek: Grünplanung Darmstadt, side 29.

29. Ibid

30. Ibid, side 34.

Programmet for grønnarealplanen. (31)

- 1) Skape klimatisk og biologisk likevekt.
- 2) Legge til rette bolig- og rekreasjonsområde.
- 3) Ordne regionen og byenhetenes inndeling.
- 4) Forbinde omkringliggende skoglandskap med bysenteret.
- 5) Skape grunnlag for plassering av bysosiale innretninger (sport, lek, fornøyelser, kultur, rekreasjon) innen en optimal distanse.
- 6) Omslutte transportsystemet.
- 7) Utvikle og utfylle det omkringliggende landskapsegenskaper.

Planen 1962. (32)

Følgende kriterier legges til grunn for en plan:

- 1) arealtall pr. innbygger
- 2) distanse, influensområde
- 3) optimal størrelse på anlegg og innretninger
- 4) bestemmelser om brutto- og nettoflater for ulike anlegg
- 5) funksjon/aktivitetskompleks for region, by, bydel, nabolag
- 6) funksjon hos grønnarealforbindelsen
- 7) isoleringsevnen til veier og industri

31. G. Grzimek: Grünplanung Darmstadt, side 70.

32. Ibid, side 75.

AKTIVITETSKOMPLEKS.

En by kan deles inn i bydeler som hver har sine karakteristiske drag. Vi har "city" med sine servicefunksjoner. Det bor en del mennesker der, og det strømmes til en mengde mennesker til bestemte tider i døgnet. Mennesker som er der en ganske kort tid for så å reise ut av "city" igjen.

De åpne areal - cityparkene - er et sted hvor man møtes, et sted hvor man hviler, spiser sin matpakke, sitter på friluftrestaurant, hører en konsert o.s.v. Studenterlunden i Oslo og Eidsvoll's plass er et typisk eksempel på en slik parktype.

Hele aktivitetskomplekset i disse parkene er helt beslektet med byens plasser og torg.

Jan Gehl har behandlet attraksjoner og adferdsmønster i byer (33).

I tillegg til det å tilfredsstille rent fysiske behov som er omtalt over, peker Gehl på den mentalhygieniske siden.

Sentrumsparkene, plassene, torgene, gater - kort sagt byrom av denne typen brukes for å få tilfredsstillt en rekke mentalhygieniske behov som: behov for kontakt, behov for viden, adspredelse, behov for å markere sin sosiale status, sosial aktelse, behov for å være passiv, for å bevege seg, behov for lys og luft, behov for å komme i kontakt med natur.

Her skal vi være klar over at en rekke av de aktiviteter som er omtalt, utføres ut fra et påskudd om å gjøre noe annet. Det å høre en konsert er et påskudd til å stoppe og oppnå kontakt med andre mennesker.

For all planlegging av byrom må vi søke tilbake til studiet av de ulike aktivitetskompleks.

I Princes Street Park, Edinburg, typisk sentrumspark, ble det spilt minigolf. I Örebro i Sverige er det satt opp dusjer så og si midt i gaten. Byens sentrumspark har fått aktiviteter utover det å mate duer.

I de bydeler hvor det er hovedsakelig boliger vil bydelsparkene få et langt større preg av de mer aktive og fysiske behov som skal dekkes. Aldersgrupperingen vil og bli mer variert enn i de fleste sentrumsparker. Det vil igjen være riktig å skille

bydelsparkene inn alt etter det influensområde vi har med å gjøre.

Eksempel på aktivitetskompleks.

- 1) Idrettspark i Ski. Oppgave for 3.kl. 1966/67.
- 2) Stunderlunden i Oslo.
- 3) Frognerparken i Oslo.
- 4) Olav Ryes plass i Oslo.
- 5) Ekebergsletta i Oslo.
- 6) Holmenkollbakken.

- 7) Jose Del Valle Park, Lakewood, California. (34)

Samlet areal 60 da.

Ungdomssenter-bygning

Tribune-anlegg

Tot-Lot

Picnic-område

Baseball

Kontrollbygning

"Rolig område" (quiet area)

Dusj-plaskedam

Lekeplass, førskolealder

" skolealder

Rekreasjonsbygning

Multiuse-slab

Toilett

Parkering.

- 8) Chapultec i Mexico City (35)

Hver søndag spres 97 kateter eller rettere sagt 97 enkle trebord utover parkområdet. Her gis undervisning i 97 forskjellige fag fra alfabetet og den lille multiplikasjonstabellen til kompliserte trinn innen elektroteknikk.

Det undervises i folkedans, musikk og frisørfag. Om søndagskvelden ryddes det hele bort til neste søndag. Parken er en skole et aktivitetskompleks som på mange måter slutter ringen bakover til de greske gymnasier.

9) Fornøyelsesparker.

For arbeidet med å sikre tilstrekkelig åpne rom i byplanen og i vesentlig grad grønnområder har de private fornøyelsesparker og de store utstillingsområder stor betydning.

Vauxhall Garden omtalt første gang 1661 lå ved Themsens sydbredd vest for datidens by. (36)

Ranelagh Garden på den andre siden av Themsen er et annet eksempel. (37).

Begge kom til å danne et forbilde for forlystelsesparker over hele verden.

I Köbenhavn ble Kongens Have anlagt til forlystelsessted i 1822. Tivoli i Köbenhavn åpnet i 1843.

Battersea Park åpnet 1858 er den mest kjente forlystelsespark i dagens London. (38)

1) Liiseberg, Göteborg.

2) Det gamle tivoli i Christiania.

3) Disneyland.

9)

Havekunst nr. 3/1968 omhandler fornøyelsesparker.

Folkeparken har på mange måter sitt forbilde i de rene fornøyelsesparkene. Det vises til de svenske eksempel på folkeparker. ()

10) Utstillingsparker har også rötter som kan føres tilbake til fornøyelsesparkene.

Utstillingsområder.

Eksisterende parker har ofte vært nyttet som utstillingsområder. Like ofte er det anlagt utstillingsområder som senere har blitt til parker.

Champs-de-Mars og Jardins du Trocadero danner sammen et verdenskjent parkområde like fra begynnelsen av 1800 tallet.(39)

Etter siste verdenskrig er store byparker utbygd gjennom utstillinger. Konfr. Hamburg, Stuttgart, Essen. (40).

36. S. E. Rasmussen: London, side 318.

37. Ibid, side 318.

38. Ibid, side 318.

39. Tour de France. 1966.

40. Gustav Allinger: Das Hohelied von Gartenkunst und Gartenbau 150 Jahre Gartenbau-Ausstellungen in Deutschland.

- 11) Monumentalparkene er på mange måter beslektet med fornøyelses-parker og utstillingsområder. Med monumentalpark tar jeg utgangspunkt i Gehls definisjoner av plasser, og jeg mener i første rekke parker som er anlagt i tilknytning til et større byggverk, et minnesmerke eller som en ren komposisjon i et bymiljø.

Eksempel: L'Enfants plan for Washington (41) og Esplanade - Place des Invalides, Paris. (42).

Frognerparken i Oslo kan delvis karakteriseres som en monumentalpark. Jeg tenker da i første rekke på akse fra hovedinngangen og opp til solhjulet. Frognerparken omfatter imidlertid også langt større områder. Ved nærmere analyse vil man oppdage at dette sammenhengende grønnområdet er sammensatt av flere mindre "parker" som hver rommer sine aktivitetskompleks lek - idrett - promenade kulturinnslag o.s.v. Frognerparken er bygd ut over et meget langt tidsrom. Den ga plass til Frognerutstillingen i 1914 og i 1960 ble det store friluftsbadet fullført.

- 12) Botaniske og zoologiske hager.

Dette er grønnområder hvor almenheten delvis har lov til ferdsel og opphold. Grønnområder som inngår som viktige deler av byens åpne rom.

- 1) Botanisk hage på Tøyen, Oslo.
- 2) Botanisk hage i København, anlagt i det gamle voldterreng.
- 3) Zoologisk hage i København.
- 4) Botanisk hage i Hamburg som inngår som en del av det sammenhengende parkdrag som ble bygd ut i voldterrenget senest i forbindelse med I.G.A. utstillingen i 1963.
- 5) Zoologisk hage i Hannover.
- 6) Zoo i London.
- 7) Kew Garden, London.
- 8) Jardin des Plantes, Paris.
- 9) Den botaniske hagen i Padua.

41. M.L. Gothein: Geschichte der Gartenkunst, bd. II side 435.

42. Tour de France 1966.

- 13) Haveselskapets have i København og Trädgårdsföreningen i Göteborg representerer en form for grønnområder som har spilt en viktig rolle for byenes parkutvikling. Begge anlegg er skapt av interesserte borgere.

Borgernes interesserte arbeid for alene eller i samarbeid med det offentlige, med å bygge ut parker er et vesentlig trekk ved byutviklingen de siste 100 år. Denne fremgangsmåten er vel kjent fra England. Konfr. Queens Park i Birmingham. (43)

I Norge kjenner vi foreningen til byens forskjønning, tilplantingsselskaper o.s.v. (44)

Et av de største og mest kjente arbeider av denne type har vi i Central Park, New York. I hjertet av skyskraper-bydelen Manhattan i New York ligger Central Park som måler 500 x 2500 meter.

Under borgerkrigen sommeren 1863 begynte irske immigranter å rydde opp i området som var blitt liggende igjen midt i storbyen. Byen New York eide området som på den tiden var en ren villmark med fallelferdige hytter, brekende geiter og griser og millioner av rotter.

Central Park ble opparbeidet etter planer utarbeidet av Fredrik Law Olmstead i 1854. Parken ble anlagt i landskapsstil. Olmstead ville skape en sterk kontrast til det larmende storbyliv rundt. Central Park ble et eksempel på de parktanker hvor amerikanerne søkte etter en redning for storbymennesket - en virkelig mulighet til å føre naturen midt inn i hjertet i det stadig voksende hav av bygninger (45).

- 14) Kolonihager er også et trekk ved byenes grønnområder i det 19. århundre. Kolonihagen hadde sitt utspring i Tyskland omkring 1850. Dr. Schreber i Leipzig arbeidet for at byfolk som ikke eide jord, skulle få adgang til i grupper å disponere mindre

43. Egne notater fra reise 1966.

44. T. Skard: Hagebru og gartneri i Norge, side 365.

45. G.F. Chadwick: The Park and the Town, side 182.

jordstykker ca. 200 m² til plantedyrking. Kolonihagebevegelsen oppsto. (46) Dr. Schreber arbeidet også iherdig for barnas muligheter til utfoldelse i bysamfunnet. I den forbindelse må også pedagogen F. Fröbel omtales. I 1840 grunnla Fröbel den første tyske Kindergarten. (47).

15) Åpne arealer med kulturhistorisk bakgrunn.

I en rekke byer utgjør kulturhistoriske steder viktige deler av byens totale nett av åpne arealer. Det er allerede omtalt eksempel på festnings- og slottsanlegg. Andre viktige eksempel på åpne arealer av denne typen er:

Athens Akropolis, agora og gravplassen Kerameikos.

Romas Foro Romano, Palatinerhøyden og Caracallas termer.

46. M. Grossmann: Beitrag zur Erforschung des Bedarfs einer Grosstadt an öffentlichen Garten und Parkanlagen, side 9.

47. Ibid, side 9.

PARKENES UTFORMING,

Parkene ble anlagt som kopier av fyrstehusenes parkanlegg i barokk stil eller i landskapsstil.

Landskapsstilen var den dominerende i det 19. århundres parkutforming. Fra tid til annen tok den romantiske innstillingen til parkens funksjon og form helt overhånd.

I et og annet anlegg f.eks. i de engelske modellbyene ble den formale utforming av parkene igjen lagt til grunn.

Arkitekt Reginald Blomfield var den fremste talsmann for et nytt syn på hagekunsten i slutten av 1800 tallet. I 1890-årene skrev han en bok: "The formal garden in England" hvor han stempler landskapsstilen som smakløs og absurd. (48).

Den formale utforming kommer igjen i høysetet i de første tiår av dette århundre.

City Beautiful. Til minne om Columbus' oppdagelse av Amerika ble det i forbindelse med 400 års jubileet arrangert en verdensutstilling i Chicago i 1893. The Columbian Exposition ble på mange måter et vendepunkt. Et av resultatene var en våk-
nende interesse for byplanlegging.

Utstillingen er karakterisert som "the beginning, in our day and in this country (U.S.A.) of the orderly arrangement of extensive public grounds and buildings". (49).

City Beautiful-bevegelsen ble et resultat av utstillingen.

Samtidig med dette ga Camillo Sitte ut sin bok "Der Städtebau nach seiner künstlerischen Grundsätzen " i 1899 (50)).

Nye idealer for byplanleggingen utformes. Parkenes utforming påvirkes direkte. Fra tre kanter tas de nye idealer opp omtrent samtidig omkring århundreskiftet. Fra U.S.A. med Daniel Burnham som en av de fremste talsmenn, fra England av Raymond Unwin (bl.a. i hans bok "Town Planning in Practice" 1909) og av Camillo Sitte. (51)

48. M.L. Goethein: Geschichte der Gartenkunst side 445, bd. II

49. G.F. Chadwick: The Park and the Town, side 196

50. C. Sitte: Der Städtebau nach seiner künstlerischen Grundsätzen.

51. Ibid.

"Naturpark"

Et langt steg fremover - vi får parker med de store sammenhengende gress-sletter og frittstående trevegetasjon. Torshovparken og Ekebergsletta i Oslo kan stå som eksponenter for denne perioden. Det er i høyeste grad bruksområder som dekker en rekke forskjellige aktiviteter.

Det er en tendens i tiden som vi skal merke oss. Utstillingsparkenes utforming har en sterk virkning på byparkenes utforming. Utstillingsparkene er i de aller fleste tilfelle "gå og se parken" hvor det er lagt inn et vell av opplevelser. Opplevelser som mer eller mindre hindrer folk i å oppleve natur eller en mer fysisk preget rekreasjon. Parken har blitt til gate og plassmiljø med innslag av vegetasjon (forbudt å gå på plenen). Så lenge det er utstilling kan dette være riktig, men i det øyeblikk dette system blindt overføres til byparken generelt, mener jeg det er en grunn til å minne om byparkens hensikt i storbymiljøet.

Konfr. Grugaplan Essen 1965. IGA Hamburg 1963.

Eksempel fra forskjellige stilperioder
i parkutformingen.

Moorfields. 1600 tallet.

Mall System Washington L'Enfants plan fra ca. 1800.

Bois de Boulogne planen för omleggingen i 1852.

Central Park Olmsteads plan fra 1850.

Stadtpark Hamburg 1909

Bellevue Park Stockholm 1950 årene.

Zürich G.59 EXHIBITION 1959.

Stadtpark Hamburg 1909

Ballerup Idrettspark København 1966.

Burle Marx arbeider

Åpne areal pr. innbygger og pr. parkbesøker.

Det er viktig å skille mellom areal pr. innbygger og det areal som er til rådighet ved maksimumsbesøk i de forskjellige parker.

Enkelte tall kan gi et bilde av hva det dreier seg om størrelsesmessig. Tallene kan være til en viss hjelp, men de må aldri brukes som annet enn veiledende.

I vurderingen av størrelsen på de åpne areal må man legge vekt på sammenhengen mellom alle typer av åpne areal fra torg, plasser og sentrumparker, bydelsparker, idrettsanlegg og til åpne areal i grensesonen mellom by og land. Sammenhengen gjelder offentlige såvel som private arealer.

1) Dr. Doxiadis har gjennom undersøkelser av gamle greske byer funnet ut at agoraens størrelse i hvert enkelt tilfelle ble bestemt ut fra det at samtlige byens innbyggere skulle kunne samles der. I de tilfeller som man kjenner har agoraen en størrelse som svarer til ca. 1 m² pr. innbygger. I praksis har det vært ca. 2 m² til rådighet pr. person. La oss ha tallet som et hjelpemiddel. (52).

2) La oss ta med et eksempel til. Tivoli i København har et fotgjengerareal på 80.000 m². På en lørdagsaften i høysesong besøkes Tivoli av 40.000 mennesker på en gang. En hel del mennesker oppholder seg inne sterkt konsentrert på restauranter, kjørebane, dansegulv m.v.

Men det som er av interesse er å sammenligne areal pr. person med tallene for den greske agora. (53)

3) Volkspark Hasenheide 504.920 m²,
Innbyggerantall 1-2-3 sone 170.000 pers.
Høyeste besøkstall på samme tid 5.000 pers.
Areal pr. person i området ca. 3 m². Areal pr. person i maks. timen 4.9.1955 er 100 m². (54).

4)	Odense parkareal pr. innbygger	6 m ²		
	Aarhus	"	"	10 "
	Aalborg	"	"	12 " (55)

52. By - center - menneske, side 7.

53. Ibid.

54. M. Grossmann: Beitrage zur Erforschung des Bedarfs einer Grosstadt an öffentlichen Garten und Parkanlagen, side 128.

55. Havekunst 1961 side 56.

5) Köbenhavn hadde i 1949 8,5 m² pr. innbygger. Planene som nærmer seg avslutningen er på ca. 10 m² pr. innb. (56)

6) Paris

a) småparker i bykvarter 1,5 m² pr. innbygger, influensområder 500 m.

b) Byparker (minstestørrelse 40 da influensområde (1500 m) pr. innbygger 3 m² (57)

7) Hannover (58)

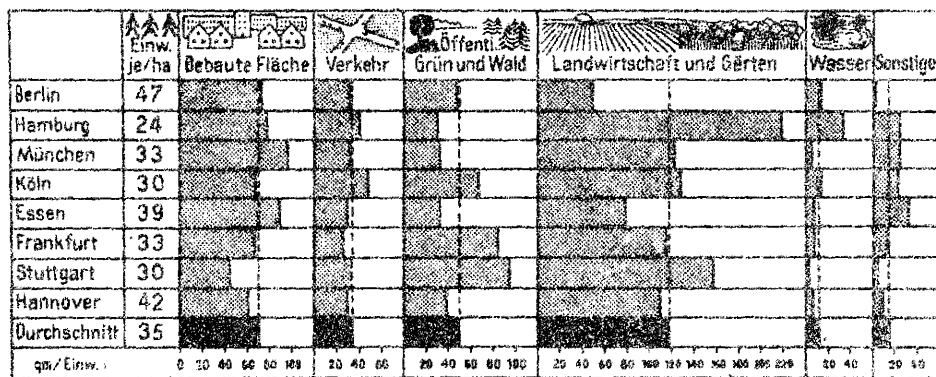

Abb. 2. Flächengliederung von 8 deutschen Großstädten. (a. Einwohnerzahl dividiert durch Größe der Stadtfläche ergibt die Einwohnerdichte (Einwohner je Hektar), b. Die Quadratmeter der Teilflächen (s. Abb. 1) dividiert durch die Einwohnerzahl gibt an, wieviel Quadratmeter jeder Flächenart auf einen Einwohner entfallen (qm/Einw.))

Fig. 77. Arealfordelingen i 8 tyske byer.

8) I National Recreation Association 1946 oppgis 16 m² pr. innbygger til offentlige parker. (59).

9) I nye byområder regner man i Norge med følgende arealfordeling (60).

boliger	30-40% av totalareal
næringsliv	10% " "
trafikk	25-35% " "
parker og idrettsanlegg	10-20% " "
offentlige bygg og anlegg	15-20% " "

56. A-områder, side 84.

57. Ibid, side 85.

58. Hannover, Die moderne Grosstadt im Grünen, side 5.

59. Spielplätze, side 15.

60. Utkast til Regionplan for Oslo-området. 1963, side 38.

- 10) En sammenligning av areal pr. innbygger av kommunale parker. (61).

Gjelder for 1/1.1960	Parker	Idrettsanlegg	"Byskog"
Oslo	9	1,6	231
Halden	12	6	
Sarpsborg	10	1	
Fredrikstad	8	0,3	
Moss	7	3	
Bergen	5	0,8	
Drammen	3	1,5	
Trondheim	6	3	

- 11) En undersøkelse fra Stockholm i 1959 viste at forstedene hadde ca. 56 m² parkareal pr. innbygger. Hertil kom idrettsområder, friluftreservat samt tomtenes grønnareal. (62).

En sammenligning rent arealmessig er ofte vanskelig p.g.a. definisjonsvanskeligheter for hva som er parkareal.

- 12) Professor S. Godlund har gjort en undersøkelse av tilveksten av park- og lekeareal i Norrköping, fra 1953 til 1963, se fig.79. Av denne undersøkelsen fremgår det at mens byens folkemengde har øket med bare 0,5 % pr. år har det totale areal av parker og lekeplasser øket med nesten 6% og areal pr. person med nesten 5,5% pr. år. Park- og lekeplassarealet utgjorde i 1960 6% av hele det tettbebygde areal.(63).

- 13) I Örebro tettstedsområde har byens grønnområder, parker, idrettsanlegg øket fra 12,4 m² pr. person i 1929 til 33,8 m² pr. person i 1960. (64).

- 14) I generalplanen for den finske byen Kuusankoski (44.500 innbyggere i år 2000) er idretts- og grønnområder inkl. skog og jordbruksområder beregnet til 47,4% av byens totale areal eller 483 m² pr. person. (65).

- 15) Bartholomew oppgir arealer for parker og lekefelt i 13 amerikanske byer (50.000-100.000 innbyggere) til 6,5% av det totale

.61. En undersøkelse over grønnareal i Norge. Gartneryrket 1960.
.62. Økade ytebehov i stadsbyggene, side 57.
.63. Ibid, side 57.
.64. Ibid side 58.
.65. Ibid, side 58.

byareal eller 21 m² pr. innbygger. I 7 andre amerikanske byer med 100.000-250.000 innbyggere er tallene 5,7% og 19 m², og for 5 byer med over 250.000 innbyggere er tallet 8,6% eller 17 m² pr. person. (66)

16) Innen Oslo bygrense oppgis tallene for parker, idrettsanlegg og friluftsområder til 21 m² pr. person i 1948 og til 25 m² pr. person i 1964.

Plannorm er nå: idrettsområde 4 m², grønnområder i tilknytning til boligområder 10 m² og til parker, turveier, strender o.l. 26 m² pr. person. (67)

17) I Grünplanung Darmstadt 1962 er det vist en oversikt over normer som er brukt i utarbeidelsen av de nye planer for Darmstadt. (68) (68b)

Schlüsselzahlen zum Vergleich, Bruttoflächen in qm je Einwohner

Quelle	Sport	Frei-bäder	Spiel-plätze	Klein-gärten	Fried-höfe	Ver-kehrs-grün	Grün-verb. (Parks)	gesamt
Dt. Olymp. Ges.	6,0	1,0-2,0	3,5	20,0	3,0-5,0	—	25,0	75,0
Dt. Bauakademie	5,0 bis 7,0			10,0-15,0	3,5-5,0	—	8,0-10,0	26,5-37,0
England Hook		24,0		2,0	1,2	40,0	13,2	80,8
Hamburg	8,0	1,0-2,0	3,5	12,0-19,0	4,5	—	8,0-15,0	35,0-50,0
Darmstadt	6,0	1,0	3,5	10,0	3,8	15,3	14,4	54,0

- 18) For lek og idrettsområde vises til bl.a. følgende normer:
- Der Goldene Plan in den Gemeinden
 - Spielplätze
 - Lek, sport, idrett Göteborg 1963
 - Utelek och uterum, av H. Wohlin
 - A-områder i by og tettsteder.

66. Økade ytebehov i stadsbyggnaden, side 58.

67. Ibid, side 58.

68. G. Grzimek: Grünplanung Darmstadt, side 87.

68b. The Capital of Greece. Ekistics august 1967 side 61.

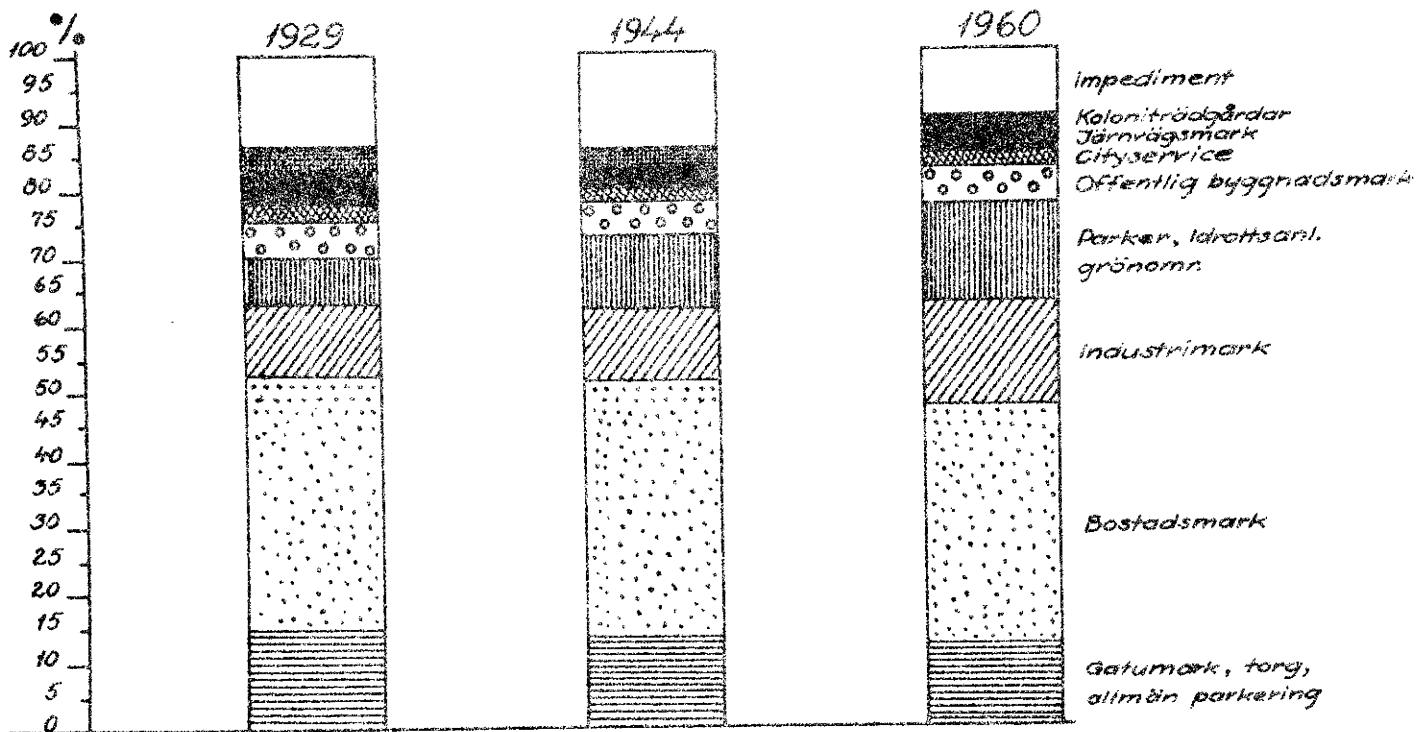

Fig. 4a. Procentuell fördelning av stadens totala markareal på olika element.

Fig. 78. Arealfordelingen innen Ørebro tettstedsområde.
(fra Godlund)

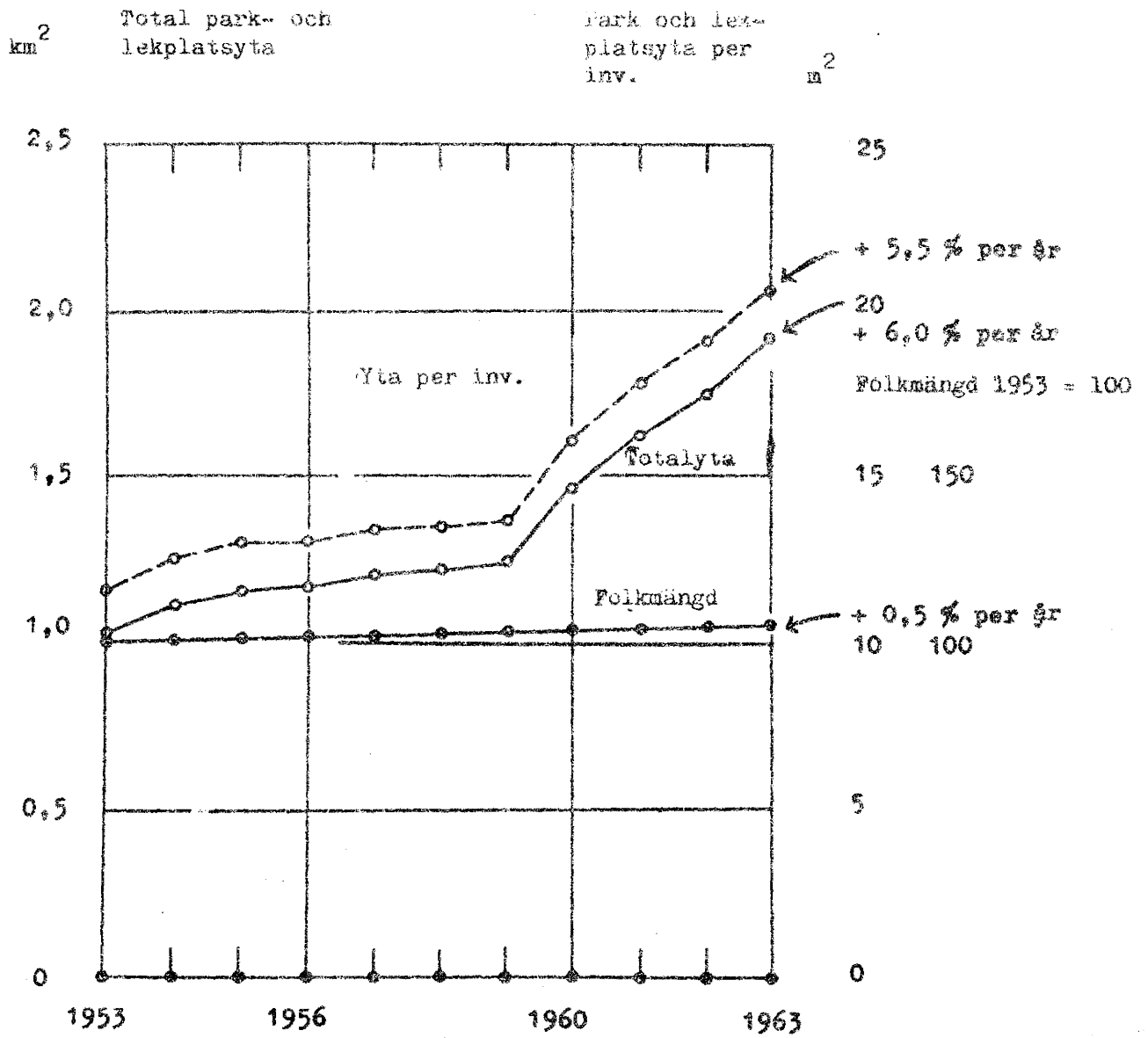

Fig. 79. Park og lekeplassareal i Norrköping 1953-1963.
(fra Godlund)

Chicagos parkplan fra 1890-årene.

Denne planen ble en av eksponentene for en ny parkutvikling og for arbeidet med å skape et virkelig funksjonelt parksystem. Planen er et nettverk av parker fra 10 til 250 dekar fordelt utover hele byen. Ingen avstand fra bolig til nærmeste park skulle overstige 10 minutters gange.

Parkene ble utstyrt med følgende elementer:

1. En fotballplass med romslige promenadeveier rundt.
2. En recreation ground for menn og en for kvinner (sml. planen for Bournville, side 84).
3. Lekeplass hvor det var et romslig vannbasseng.
4. Svømmebad for voksne.

De største parkene hadde også forskjellige klubbhus og sjøer for rosport (Konfr. The Serpentine i Hyde Park, Alexandra Park i Hastings og Peel Park i Manchester). Til planen hørte et ytre belte av grønområder.

Andre amerikanske byer gjennomførte lignende parkprogram f.eks. Boston, Minneapolis (69).

Chicagoplanens program ble overført til europeiske storbyer.

Etter hvert som grønområdene ble en stadig viktigere komponent i byplanen, får vi en utvikling fra enkeltanlegg til sammenhengende system. Enkeltanleggene knyttes sammen ved hjelp av turveier og grøntbelter. Et av målene er å skape funksjonelle områder med maksimale bruksmuligheter. Dette henger igjen sammen med den fysisk/biologiske virkning som grønområdene etter hvert får i storbyene.

I arbeidet med å bygge ut parksystemene kom naturgitte forutsetninger, vollterreng m.v. til å spille en stor rolle. Kommuniserende grøntbelter lokaliseres langs elvebredder, sjøområder, tidligere sumpområder og såkalt ubebyggelig grunn kom i de eldre byer til å danne sammenhengende grøntbelter. I tilknytning til disse grøntbelter ble det så skapt forbindelse med eksisterende parker eller nye ble anlagt. Utbyggingen av parksystem inngår som en viktig prosess i all sanering i byområder.

Eksempel på parksystemer.

Oslo's turveinett, Akerselvprosjektet og Østensjøområdet er et typisk eksempel. Oslo er videre et godt eksempel på et regionalt system av åpne arealer.

Københavns indre befestningssone dannet en gang et parksystem. Dette er i dag så oppstykket at verdien som parksystem er tvilsom.

København har imidlertid et annet viktig parksystem som dannes av Vigerslevparken, Valbyparken, Damhusengen, Damhussøen, Krogbjergsparken, Vestvolden og Utterslev Mose. Se side 94 og 96.

Wien. Byen fikk allerede i årene 1860-90 et bevisst utformet parksystem i Der Ring. Senere er systemet utvidet til der Gürtel og til Prater-området (70). I forbindelse med der Ring bør vi merke oss tilknytningen mellom kulturinstitusjoner og parksystem.

Kulturinstitusjonene går inn som en del av parksystemet. I Wien hadde kanskje institusjonene et for sterkt innslag av offentlige kontorer.

Utviklingen går etter hvert i retning av en sammensmeltning av parksystem og kulturinstitusjoner til et integrert aktivitetsområde.

Kulturinstitusjoners plassering i byene.

Arkitekt Ole Nørgård og professor C.Th.Sørensen har utført et studieobjekt til belysning av de mindre byers problemer ved plasseringen av kulturinstitusjoner. (71).

Begrepet kultur kan defineres som oppdyrking og foredling og gjelder alle menneskelige utfoldelser og relasjoner. Det kan være en utvidelse av vår viten, og en oppøvelse av våre ferdigheter og evner - evnen til å tenke og sanse klart, evnen til å kontrollere muskler og nerver, evnen til å omgås og forstå medmennesker, i det hele tatt den måte vi løser våre felles problemer på.

Kultur kan ut fra denne definisjon foregå overalt i hjemmene på arbeidsplassene, på idrettsplassene, og i alle de andre institusjoner hvor menneskene møtes om en felles opplevelse eller oppgave (72).

Det er ut fra denne siste kategorien at drøftingen pågår omkring begrepene kulturinstitusjoner - kultursenter.

I de tidligere tiders konsentrerte byer med korte gangavstander var hele byen **et kultursenter**.

Definisjonen av byen som:

"stedet med det store utvalg og den hurtige kontakt" er i vår tids byer ikke lenger holdbar på grunn av kravet om den hurtige kontakt.

Mange av våre gamle bykjerner er i ferd med å miste sitt preg som senter fordi de institusjoner som ga bykarakteren "det store utvalg" flyttes ut og spres mer eller mindre tilfeldig, en institusjon her og en der.

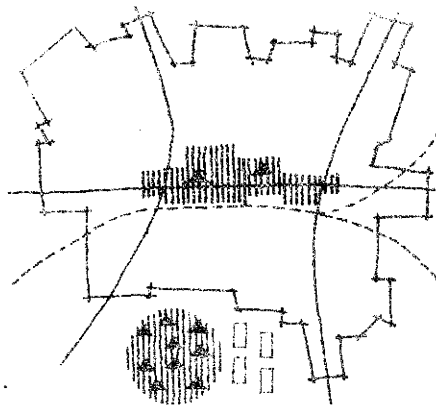
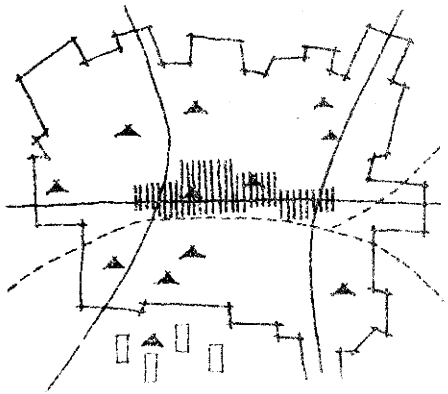
Det er en prestasjon å rekke to steder samme dag.

Så går man til det skritt å bygge et nytt kultursenter utenfor byen - kulturen løsrives fra dagliglivet.

Hele denne problemstillingen vil i kommende år kreve sin løsning.

I Danmark har de nå fått utarbeidet et eget Lovforslag om kulturcenter. Arkitekt Nørgård og prof. Sørensen har brukt Herning

71. D. Nørgård og C.Th. Sørensen: Kulturinstitutionernes placering i byerne. Byplan nr. 5/1966, side 130.
Ibid, side 130.

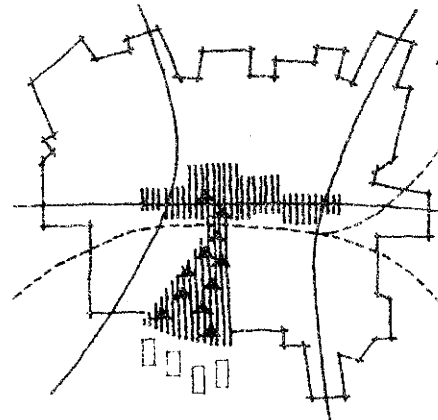

med erhvervslivet i centrum og med en kultursatellit. Hvor hører bog-
dalen hjemme? og restauranterne?

Fig. 80 Byen med spredte kultur-
institusjoner.

Til høyre øverst:
erhvervsliv i sentrum og en
kultursatelitt.

Til høyre nederst:
en ny senterkile mellom
sportsplassene og bykjernen.

senterkile mellom sportspladserne og bymidten. Hvor

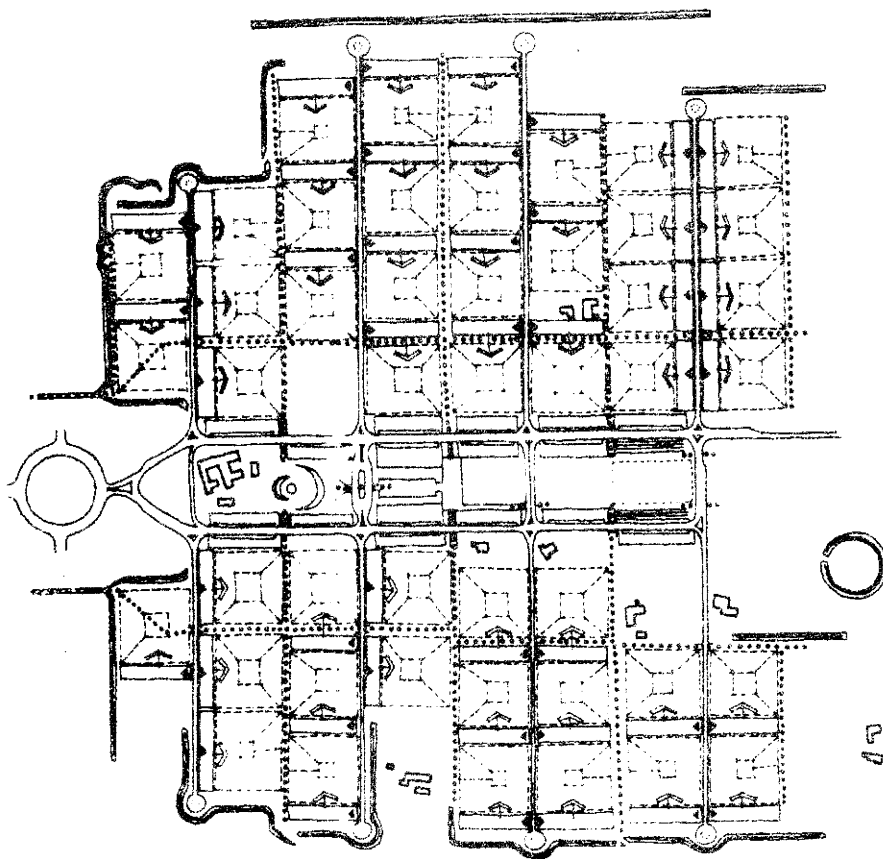

Fig. 91.
Hultbergs plan
fra Gullestrup-
konkurransen.

som modell og viser tre utviklingsmønstre (73).

1. Byen med spredte kulturinstitusjoner.
2. Byen med en kultursatelitt.
3. Byen med en ny senterkile mellom sentrum og sports plassene.

De tanker som legges frem omkring kulturinstitusjoner kan overføres til prinsippdiskusjon omkring åpne areal - byrom.

Andre eksempler:

Wien - Der Ring

Gullestrupkonkurransen: etappevis utvikling. Aktivitetsparkene i sentrum.

Coventry sentrum

Stockholms Blasieholmen.

I Gullestrupkonkurransen (74) er det i 2.premieutkastet arbeidet med en aktivitetspark som skulle danne rammen for en rekke aktiviteter i friluft og innendørs - rekreasjon, fotgjengertrafikk, handel osv.

Et av hovedtrekkene ved morgendagens park er at den fremfor alt skal være et møtested. Olmstead hevdet dette for 100 år siden og Patrick Geddes understreket det for 50 år siden i sin Dunfermline essay. (75).

De viktorianske prinsipper i parkutformingen overså denne funksjonen og Paxton's idéer med f.eks. en vinterhage i parken.

Morgendagens park vil ikke være et separat element som ligger ved siden av skoler, kirker, klubbhus, bibliotek osv. Parken skal være områder hvor alle disse ting lokaliseres. (76). Et annet trekk fra Geddes er den bevisste forbindelse direkte fra bypark til landsone. Dette er en av parksystemets hovedoppgaver i en storby at grønnområdene planlegges og fungerer i en regional sammenheng.

ET REGIONALT SYSTEM AV ÅPNE AREAL.

I 1938 hadde Londons forsteder ved hjelp av tunnelbanen strukket seg ut til en tilfeldig grense ca. 20-25 km fra sentrum. Denne grensen blir permanent i 1938. Parlamentet vedtar en lov -

73. D.Nørgård og C.Th.Sørensen: Kulturinstitutionernes placering i byerne. Byplan nr. 5/1966, side 132.

74. E.Hultberg m.fl. : Beskrivelse til utkast i Gullestrupkonkurransen i Herning.

75. G.F.Chadwick: The Park and the Town, side 373.

76. Ibid, side 374.

Green Belt Act. Loven muliggjorde en åpen landsone rundt forstedene og forebygget en videre eksploatering av landsbygden (77) Det grønne beltet som er omtrent 8 km bredt tilsvarer omtrent helt det belte som Abercrombie foreslår i Greater London Plan 1944 (78)

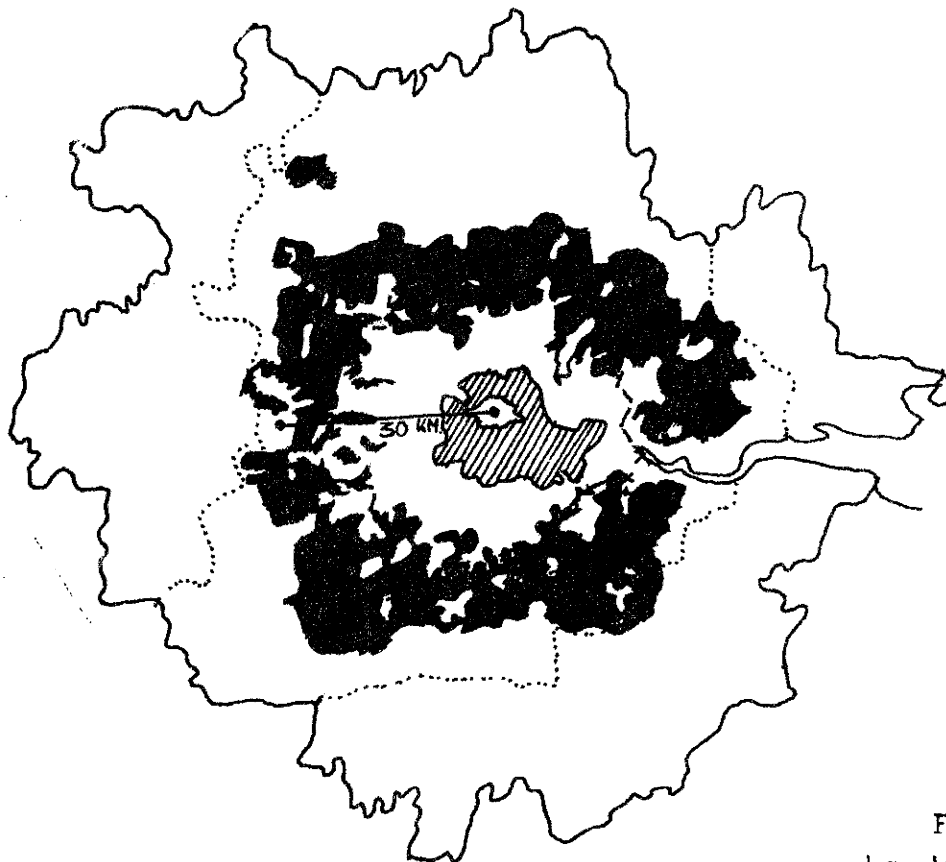

Fig. 82.

Londonregionen
med Green Belt
inntegnet med svart.

I Abercrombies Greater London Plan 1944 er det trukket opp følgende hovedlinjer for utendørs rekreasjon. (79). Regional og sentral inter-action er viet stor plass. Komponentene i parksystemet er:

1. Children's Playgrounds (under 10 years of age: $\frac{1}{4}$ mile apart).
2. Town Square, Rest Gardens, etc. (within built-up area).
3. School Playgrounds and Fields) if desired,
4. Landscaped Town Parks) combined.

77. P. Hall: Världsstäderna, side 30.

78. Ibid, side 48.

79. Greater London Plan 1944. Open Spaces.

5. Large Playing Fields for adults and senior school children.
6. Recreation and Sports Centres.
7. Connecting and Radiating Parkways of various types.
8. Interpenetrating wedges of varied open land.
9. Smaller Green Belts and stripes of open space for defining the boundaries and growth of communities.
10. Commons and Heathlands.
11. Thames, the Lee and other rivers.
12. Green Belt reservations, Downs, Hills, Forests, Woodlands, Outer Parks.
13. Areas of high scenic value.
14. The Outer Circumambient Country of normal farmland.

På ny er det London som trekker opp hovedlinjen. Kapitlet om Open spaces i Greater London Plan 1944 danner på mange måter utgangspunktet for utviklingen etter 1945.

Bostonplanen (80) og

El Centro California (81)

er begge eksempel som belyser den regionale og sentrale sammenheng i parksystemene.

I et funksjonelt parksystem er det ikke bare et spørsmål om kommunikasjon mellom de forskjellige anlegg og en regional og sentral interaction. Fordelingen av de forskjellige aktivitetskompleks i forhold til befolkningskonsentrasjonen er en viktig side av spørsmålet. En rekke aktivitetskompleks må nødvendigvis bli lokalisert ut fra bl.a. naturgitte forutsetninger, f.eks. båtsport, skibakker, typer av badeplasser o.s.v.

I et parksystem må det foretas en prioritering. En rekke aktiviteter må løses i nær tilknytning til de enkelte nabolag, andre kan løses samlet for en bydel og en tredje gruppe er av en slik karakter at de bare løses for en stor menneskekonsentrasjon.

De spørsmål som reiste seg i planleggingen av idrettsparken på Ski vedrørende ishall - friluftsbad - svømmehall, er eksempel på fordelingen av de forskjellige aktivitetskompleks. Skioppgaven

80. G.F. Chadwick: The Park and the Town, side 191.

81. J.O. Simonds: Landscape architecture, side 211.

belyste også tildels den problemstilling man har i at sentralanlegget (byanlegget) skifter karakter og blir til bydelsanlegg og i enkelte tilfeller blir nabolagsanlegg. Mulighet for etappevis utbygging og ombygging av et parksystem er en betingelse. Sørensen og Nørgård har berørt spørsmålet i sin utredning om kulturinstitusjonens plassering i byene. (82).

Toulouse le Mirail.

Et av de viktige bidrag til moderne byplanlegging er Toulouse le Mirail i Frankrike. Toulouse er i ferd med å bygge sin "new town" etter førstepremieutkastet av Georges Candilis. Le Mirail skal gi plass til 100.000 innbyggere. Toulouse nærmer seg raskt 400.000. Området skal gi plass til 23.000 boliger - bestående av to platåer skilt av en forsenkning som danner en nord-syd akse. Sammen med en liten elv som renner øst vest danner denne forsenkningen et naturlig lineært parkdrag som går ut i tre stråler. Bygningsgruppene og hovedveisystemet er bygd opp omkring dette parksystemet. (83)

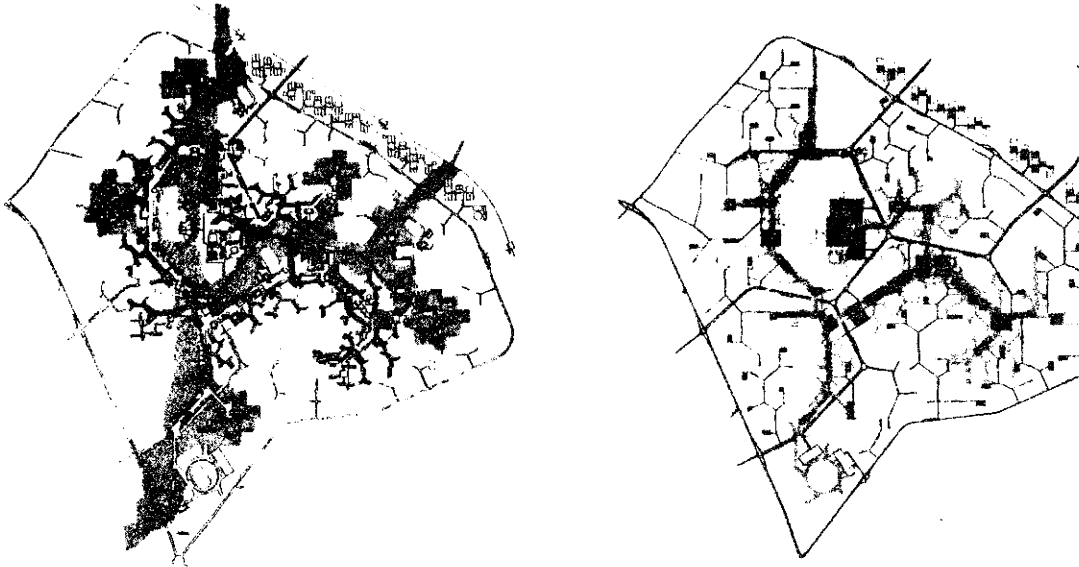

Fig. 83. Toulouse le Mirail. (fra BK. 1963.)

82. O. Nørgård og C.Th. Sørensen: Kulturinstitutionernes plaser
83. ing i byerne, Byplan nr. 5/1966, side 130.
Byggkunst 1963, tillegget side 13.

Metropolis i fremtiden.

Världsstäderna (84) av Peter Hall omhandler storbyenes ekspansjon - London, Paris, Hollands Randstad Rhen-Rhur, Moskva, New York, Tokyo. Bokens siste avsnitt metropolis i fremtiden omhandler og de prinsipp som antagelig vil bli lagt til grunn for de åpne areal i storbyen og i storbyregionen.

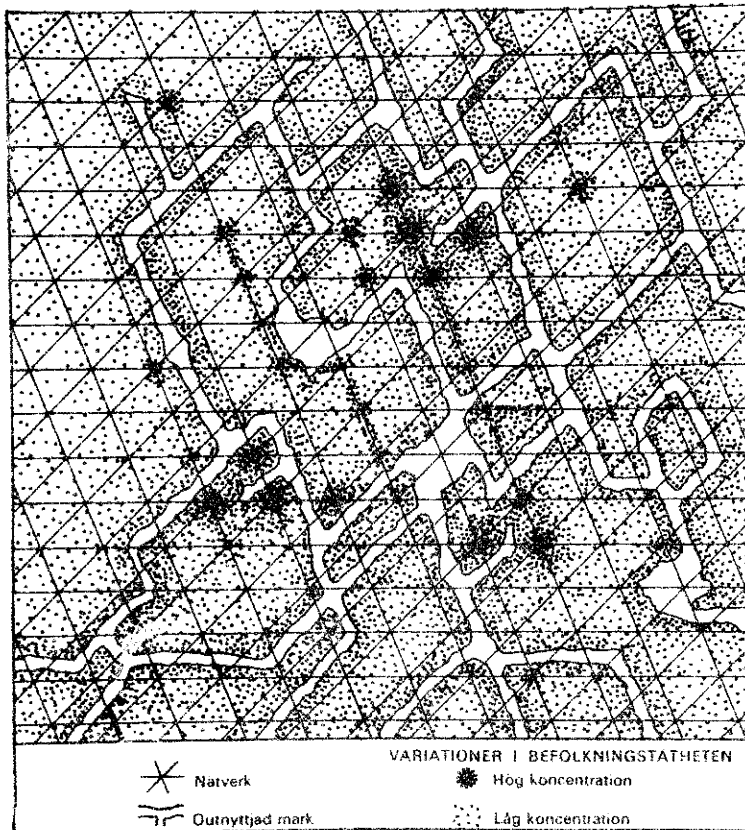

Fig. 84.

K.Lynch plan for den spredte storby.

K. Lynch' plan for en spredt storby er omtalt i boken. Planen er basert på et triangulært transportnett. Befolkningstettheten stiger meget sterkt ved skjæringspunkter og er høye langs transportlinjene. Det finnes store regioner med lav befolkningstetthet innen trianglene. Beltene og lungene med åpent areal danner et annet skjæringsmønster (den svenske betegnelsen outnyttet mark er etter min mening helt misvisende). Planen er en polysentrisk plan med et hierarki eller sentrale konsentrasjoner. De største sentra har de mest spesialiserte aktiviteter. (85).

84. P. Hall: Världsstäderna, side 234.

85: Ibid, side 243.

ILLUSTRASJONER.

- Fig. 1. Forbruk av åpne arealer
- " 2. By- og landsone
- " 3. By-, grense- og landsone
- " 4. Nippur, oldtidsby
- " 5. Plan av Milet (Fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger)
- " 6. Plan av Priene(" " " ")
- " 7. Prienes agora (" " " ")
- " 8. Athens agora
- " 9. Rekonstruksjon av agora i gresk koloniby
(fra Odd Brochmann: Om hus og land og
menigmann)
- " 10. Dromos i Sparta (fra H. Jäger: Gartenkunst und Gärten
sonst und jetzt)
- " 11. Plan av Olympia
- " 12. Festplassen i Olympia (fra H. Jäger: Gartenkunst und
Gärten sonst und jetzt)
- " 13. Plan av Korinth
- " 14. Akropolis Athen
- " 15. Plan av Pompeii
- " 16. Den engelske byen Chester (Fra S.E. Rasmussen: Byer og
bygninger)
- " 17. Kristian den 4. byplan for Oslo (fra R. Broby-Johansen:
Hverdagskunst-Verdenskunst)
- " 18. Trier til omkring år 1500 (fra H. Sivertsen: Byer og
bykultur i mellomalderen)
- " 19. Philadelphia i 1683 (fra Historic city plans and views)
- " 20. Nicola, selvvekst middelalderby (fra Jürgen Pahl: Die
Stadt im Aufbruch der perspektiv-
ischen Welt)
- " 21. Neu Brandenburg (fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger)

- Fig. 22. Sentrum i middelalderens Lübeck (fra Jürgen Pahl:
Die Stadt im Aufbruch der
perspektivischen Welt)
- " 23. Palma Nuova (fra Stikk av Braun og Hogenberg)
- " 24. Karlsruhe 1834 (fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger)
- " 25. Plan av Bath (fra Christopher Tunnard: The city of man)
- " 26. Queen Square 1784 (fra E.J. Sheppard: Bath in the
Eighteenth Century)
- " 27. The Circus 1773 (fra E.J. Sheppard: Bath in the
Eighteenth Century)
- " 28. Utsnitt fra Nollis plan over Roma i 1742
- " 29. Gater i Paris anlagt på Napoleon III's tid (fra S.E.
Rasmussen: Byer og bygninger)
- " 30. Place de l'Etoile omkring 1860 (fra E. Cornell :
Arkitekturhistorie)
- " 31. Mykonos (fra M. Varming: Om otte græske øer).
- " 32. Venedig
- " 33. London i 1840 og i 1929 (fra S.E. Rasmussen:
Byer og bygninger)
- " 34. Eksempel på byvekstformer (fra The City & Royal Burgh
of Edinburgh)
- " 35. Amsterdam (fra Historic city plans and views)
- " 36. Siena - Piazza del Campo
- " 37. Paris (fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger)
- " 38. London (fra S.E. Rasmussen: London)
- " 39. " (" ")
- " 40. " (" ")
- " 41. Gray's Inn ca. 1755 (")
- " 42. Moorfields 1676 (")
- " 43. Hyde Park (fra E. Church: The Royal Parks of London)
- " 44. St. James Park and the Green Park (fra R. Church:
The Royal Parks of London)

- Fig. 45. St. James Park under Charles II (fra S.E.Rasmussen: London).
- " 46. Covent Garden Piazza (fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger).
- " 47. Kings Square (fra S.E. Rasmussen: London)
- " 48. Red Lion Square (" ")
- " 49. Gater, plasser og parker planlagt av John Neste (fra E. Jones: British Townscapes)
- " 50. Slottsparker i 6 byer
- " 51. Rosenborg Slottshave (fra Havekunst 1964)
- " 52. " " (" ")
- " 53. Christiania 1843-44.
- " 54. Slottet og Slottsparken ca. 1845 (fra T. Skard: Hagebruk og Gartneri i Norge)
- " 55. Port Sunlight (fra W.L. Cræese: The Search for Environment)
- " 56. Bournville (fra W.L. Cræese: The Search for Environment)
- " 57. Christiania i slutten av 1600-tallet (fra O. Brochmann: By og bolig).
- " 58. Kvartal på Grünerløkka (fra O. Brochmann: By og bolig)
- " 59. Grünerløkka
- " 60. København ca. 1853 (fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger)
- " 61. Meldahls plan for København ca. 1866 (fra S.E. Rasmussen: Byer og bygninger)
- " 62. Gamle befestningsanlegg og kommunale parkanlegg - København (fra Stadsingeniørens Direktorat Beretning og regnskab 1963-64).
- " 63. Københavns parker i 1925 (fra Stadsingeniørens Direktorat Beretning og regnskab 1949-50)
- " 64. Københavns parker i 1950 (fra samme kilde som fig. 63)
- " 65. Utterslev Mose (Fra The parks of Copenhagen)

- Fig. 66. London county council - parks and open spaces
- " 67. Parker i Manchester
- " 68. Parker i Liverpool
- " 69. Parker i Edinburgh
- " 70. Raymond Unwinns byplan fra 1922 (fra Howard Hals:
Fra Christiania til Stor-Oslo)
- " 71. Robert Whittens byplanskjema (Fra H. Hals: Fra
Christiania til Stor-Oslo)
- " 72. Hampstead Garden Suburb (fra W.L. Creese: The Search
for Environment)
- " 73. Stjernebyen, utkast til Stor-Berlin (fra H. Hals: Fra
Christiania til Stor-Oslo)
- " 74. Sammenhengen mellom alder og aktivitet
- " 75. Bruksintensitet og årstid
- " 76. Grønnområdenes "cellelev"
- " 77. Arealfordelingen i 8 tyske byer (fra Hannover, Die
Moderne Grosstadt im Grünen)
- " 78. Arealfordelingen innen Ørebro tettstedsområde
(fra Godlund)
- " 79. Park- og lekeplassareal i Norrköping 1953-1963
(fra Godlund)
- " 80. Lokalisering av byens kulturinstitusjoner (fra Byplan
nr. 5/1966).
- " 81. Hultbergs planutkast i Gullestrupkonkurransen
- " 82. Londonregionen og Green Belt
- " 83. Toulouse le Mirail (Fra tillegget til Byggekunst 1963)
- " 84. K. Lynch plan for den spredte storby (fra P. Hall:
Världsstäderna)

LITTERATUR SOM OMHANDLER BYENES ÅPNE AREALER.

1. Allinger, Gustav : Das Hohelied von Gartenkunst und Gartenbau - 150 Jahre Gartenbau-Ausstellungen in Deutschland, Berlin/Hamburg 1963
2. Andersen, K. Lange : Menneskets biologiske tilpassingsevne. Foredragsreferat Beitostølen 1967.
3. Anker, Erik : Bystruktur, Oslo 1967.
4. Anker, Erik : Sentrums struktur. Byggekunst nr. 2/1968. Oslo 1968.
5. A-områder i by- og tettsteder. Materiale utarbeidet av hagearkitektstudentene 1962/65.
6. Arealbehov, stensilert oversikt utarbeidet av Byplankontoret i Bergen i samarbeid med Bergens Parkvesen, Bergen 1961.
7. Bardi, P.M. : The tropical gardens of Burle Marx, Amsterdam 1964.
8. Bernatzky, Aloys : Aufgaben der öffentlichen Grünplanung. Das Gartenamt 1960, side 74, Berlin 1960.
9. Bernatzky, Aloys : Von der mittelalterlichen Stadtbefestigung zu den Wallgrünflächen von Heute, Berlin 1960.
10. Blom, Holger : Plats i stan, Form nr. 2/1963, Stockholm 1963.
11. Blom, Holger : Torget. Stadsbyggnad nr. 6/1962. Stockholm 1962.
12. Borgen, Johan : Barndommens rike, Oslo 1965.
13. Brochmann, Odd : By og bolig, Oslo 1958.
14. Brøndsted, Johannes : Vikingene, Oslo 1961.
15. By - center - menneske, København 1965.
16. Byen og samfunnet, Oslo 1968.
17. Bygningsloven av 18.juni 1965, Oslo 1965.
18. Chadwick, George F. : The park and the town, London 1966.
19. Church, Richard : The Royal Parks of London, London 1965.
20. Le Corbusier : Grundfragen des Städtebaues, Stuttgart 1945.
21. Le Corbusier : Vår bostad, Malmø 1962.
22. Cornell, Elias : Arkitekturhistoria, Stockholm 1968.
23. Creese, W.L. : The Search for Environment, New Haven 1966.

24. Das Grün im Städtebau, Berlin 1966
25. Der Goldene Plan in den Gemeinden, Frankfurt am Main 1962.
26. Degnbol, Helge : Om parkbehovet. Byplan nr. 104/1966.
København 1966.
27. Den gang det Christiania, Oslo 1967.
28. Die neugestaltung Bremens-Grünanlagen, Bremen 1952.
29. Doxiadis, C.A. : Dynapolis, Athen 1960.
30. Eckbo, Garrett : Urban Landscape Design, New York 1964.
31. En undersøkelse over grønnareal i Norge.
Materiale innsamlet av Institutt for hagekunst, 1960.
32. Faber, Tobias : Rum, form og funksjon, København 1962.
33. Friberg, Per : Lundagård. Havekunst nr. 3/1967, København 1967.
34. Fritiden i storbyen. Byplan 113/1968, København 1968.
35. Gatans inredning. Havekunst nr. 5/1964, København 1964.
36. Gehl, Jan : Fire italienske torve, Arkitekten nr. 23/1966,
København 1966.
37. Gehl, Jan : Mennesker i byer. Arkitekten nr. 21/1966,
København 1966.
38. Gehl, Jan : Torve og pladser. Arkitekten nr. 16/1966,
København 1966.
39. Gibson, Sylvia : Tätorternas grönområden.
KTH Institutionen för Stadsbyggnad.
D.K. 7/2 1963, Stockholm 1963.
40. Gjesdahl, Kerstin : Bevaring av eldre bymiljøer. Byggekunst
nr. 4/1966, Oslo 1966.
41. Gleichmann, Peter: Sozialwissenschaftliche Aspekte der Grünplanung
in der Grosstadt, Stuttgart 1963.
42. Gothein, Marie Luise: Geschichte der Gartenkunst, I + II,
Jena 1914.
43. Greater London Plan 1944, London 1945.
44. Grossmann, M. : Beitrag zur Erforschung des Bedarfs einer
Grosstadt an öffentlichen Garten- und Parkanlagen,
Berlin 1958.

45. Gruen, Victor : Are centers necessary. Byggekunst nr. 2/1968, Oslo 1968.
46. Grzimek, G. : Grünplanung Darmstadt 1965.
47. Hall, Peter : Världsstäderna, Stockholm 1966.
48. Halprin, Lawrence : Cities, New York 1963.
49. Hals, Harald : Fra Christiania til Stor-Oslo, Oslo 1929.
50. Hannover - Die moderne Grosstadt im Grünen, Hannover 1962.
51. Herrenhausen 1666-1966. Jubileumshefte, Hannover 1966.
52. Horsten, W. : Faciliteter i rekreative områder.
Byplan 113/1968, København 1968.
53. Howard, Ebenezer : To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform. London 1898.
54. Hultberg, E. og S.H. Seablom : Beskrivelse til konkurransen i Herring, Oslo 1965.
55. Ingwersen, I. : Rosenborg Have - før, nu og i fremtiden.
Havekunst 1964, side 141, København 1964.
56. Jones, E. : British Townscapes, London 1965.
57. Jäger, H. : Gartenkunst und Gärten sonst und jetzt, Berlin 1888.
58. Kartvedt, Per : Sentrums ansikt? Byggekunst nr. 2/1968. Oslo 1968.
59. Koch, H. : Gartenkunst in Städtebau, Berlin 1914.
60. Lagemann, John Kord. : How much space does a man need.
Readers Digest aug. 1967. New York 1967.
61. Lek - sport - idrott. Göteborg 1963.
62. London country council. Open-air London. London 1952.
63. Site Planning, Cambridge, Mass 1965.
64. Madsen, St. Tschudi : To kongeslott, Oslo 1952.
65. Medizin und Städtebau, München 1957.
66. Mumford, Lewis : The Social function of open spaces.
Landscape vol. 10.102. 1960-61. U.S.A. 1961.

67. Norberg-Schulz, Chr. : Byen i historien. Byggekunst nr. 4/1963, Oslo 1963.
68. Norberg-Schulz, Chr. : Orden og variasjon i omgivelsene. Byggekunst nr. 2/1966, Oslo 1966.
69. Noreen, Sven E. : Stadsplanering i centrum, Bygd och Natur årsbok 1965, Stockholm 1965.
70. Nörgård, O. og C.Th. Sørensen : Kulturinstitutionernes placering i byerne. Byplan nr. 5/1966. København 1966.
71. Oslo - planlegging og utvikling, Oslo 1960.
72. Pahlen, Kurt : Verdens vakreste søndagsskole. Norsk Ukeblad nr. 52/1966, Oslo 1966.
73. Pahl, Jürgen : Die Stadt im Aufbruch der perspektivischen Welt, Berlin 1963.
74. Purdom, C.B. : The Letchworth Achievement, London 1963.
75. Rasmussen, Steen Eiler : Byer og Bygninger, København 1949.
76. Rasmussen, Steen Eiler : London, København 1951.
77. Rasmussen, Steen Eiler : Om at oppleve arkitektur, København 1957.
78. Røhne, Marius : Oslo kommunale parker og grønnanlegg 1840-1948, 1.del, Oslo 1967.
79. Sheppard, E.J. : Bath in the Eighteenth Century, London 1962.
80. Simonds, John Ormsbee : Landscape Architecture, New York 1965.
81. Sitte, Camillo : Der Städtebau nach seiner Künstlerischen Grundsätzen, 6.utg. 1965, 1.utg. 1889.
82. Skage, Olav R. : Grønområde i storbyer. Rapport fra stipend-arbeid, Berlin 1960.
83. Skard, Torfinn : Hagebruk og gartneri i Norge. Oslo 1963.
84. Spielplätze : Planung - Entwurf - Ausbau Ausstattung. Köln 1962.
85. Stadsingeniørens Direktorat, København, Beretning og regnskab 1949-50 og 1963-64. København 1950 og 1965.
86. Sørensen, C.Th. : Parkpolitikk i Sogn og Købstad. København 1931.

86. Sørensen, C.Th. : se Nørgård, O og C.Th. Sørensen.
- 87.
88. The parks of Copenhagen, København 1965.
89. Thomsen, Vibeke Fischer : Wien - En hovedstad og dens parker,
Rapport fra studiereise, København 1966.
90. Tivoli og Georg Carstensen, København 1962.
91. Toulouse le Mirail. Byggekunst 1963, tillegget side 13.
Oslo 1963.
92. Tour de France 1966. Referat fra hagearkitektstudentenes
ekskursjon 1966, Vollebakk 1967.
93. Tunnard, Christopher : The city of man, London 1953.
94. Tynelius, Sven : Grønskan och miljöerna. Havekunst nr. 3/1967,
København 1967.
95. Unwin, Raymond : Town Planning in Practice, London 1909.
96. Utkast til Regionplan for Oslo-området, Oslo 1963.
97. Welwyn Garden City, Welwyn 1965.
98. Williams, W.R. : Recreation places, New York 1958.
99. Winge, G. : Forelesninger i byplanlegging, Idealstaden.
Stensilert, Lund 1966.
100. Wohlin, Hans : Barn i innerstad. Havekunst nr. 5/1966.
København 1966.
101. Zucker, Paul : Town and square, New York 1959.
102. Økande ytebehov i stadsbyggnaden, Stockholm 1964.
103. Aars, Ferdinand : Fagerborg for femti år siden.
Byminner nr. 1-1960, Oslo 1960.
104. Rasmussen, Steen Eiler: København, København 1969.
105. Bacon, Edmund N.: Design of cities, London 1967.